

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik

2006
Cilt:41
Sayı: 3

Tüketicilerin Demografik Özellikleri ve İnternette Satın Alma Davranışı Üzerine Bir Araştırma

Resul USTA

Tarım Satış Kooperatiflerinin Yapılandırılması Çerçevesinde Ürün İhtisas Borsacılığı ve Lisanslı Depoculuk Sistemi

Haşim ÖZÜDOĞRU

E-Eğitim ve Gazi Üniversitesi Öğrencilerinin Bu Konudaki Bilgi Düzeyleri ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Sezer KORKMAZ, Barış Gökalp BAYBURTLU

Tarım Kredi Kooperatiflerinde Teknik Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliğindeki Değişme, 2001-2005: İzmir Bölge Birliği Örneği

Mehmet Candemir, Nursel KOYUBENBE

Tüketicinin Korunmasında Tüketici Örgütlerinin Rolü

Bilgi Toplumu ve Altyapı Stratejileri

Çetin Murat HAZAR

Karşılaştırmalı Olarak Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu İle CMUK'a Göre El Koyma

Fethi KILIÇ, Ümmügülüm KILIÇ

Yeni Nesil Kooperatif ve Uygulamaları

Necdet BİLGİN, Gökhan ÖZER

Hisse Senedi Piyasalarını Sınıflandırma Kriterleri

Hasan BAL, İlker SAKINÇ

Muhasebe Denetiminde Analitik İnceleme Posedürlerinin Kullanımı ve ISA No:520

Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT, Emine ÇINA BAL

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK
2006 CİLT:41 SAYI: 3

Sahibi

Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın Yayın Araştırma
Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına
Prof. Dr. Nevzat AYPEK

Yazışma Adresi / Office

Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay - ANKARA
Tel: 0.312 435 98 99 - 435 96 91 Fax: 0.312 430 42 92
www.koopkur.org.tr • admin@koopkur.org.tr

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Basın Yayın Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Yılda 4 Sayı Yayınlanır.
Yayın Türü - Yerel Süreli Yayın
Fiyat: 6.500.000 TL. - 6,50 YTL.
Yıllık Abone: 25.000.000 TL. - 25 YTL.
Yurtdışı: 7 USD - 5 EURO

Abonelik İçin Banka Hesap Numaramız:

T.C. Ziraat Bankası Mithatpaşa Şubesi Hesap No: 7970378 - 5002

Tasarım & Ctp & Baskı

Umut Tanı Sağlık Matbaa San. ve Tic. A.Ş.
Saner Basım Sanayii
Ostim Org. San. Böl. Turan Çiğdem Cd. No:15
Tel: 0.312 385 91 03 (PBX)

Basım Tarihi

19 Ekim 2006

ISSN 1300 - 1469

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK
2006 CİLT:41 SAYI: 3

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

YAYIN KURULU

Başkan: Doç. Dr. Nurettin PARILTI
Raportör: Doç. Dr. Ahmet BAYANER
Üye: Doç. Dr. H. Hüseyin ATAR
Üye: Yrd. Doç. Dr. Eriman TOPBAŞ
Üye: Dr. Zafer BABAGİRAY

HAKEM KURULU

Eyüp AKTEPE - Gazi Üniversitesi
Osman ALTUĞ - Marmara Üniversitesi
Burhan AYKAÇ - Gazi Üniversitesi
Kadir ARICI - Gazi Üniversitesi
Nevzat AYPEK - Gazi Üniversitesi
Rasih DEMİRCİ - TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
İsmail DUymAZ - Yıldız Teknik Üniversitesi
H.Ferhat ECER - Niğde Üniversitesi
İhsan ERDOĞAN - Gazi Üniversitesi
Ali Fuat ERSOY - Gazi Üniversitesi
Ahmet GÖKÇEN - İstanbul Üniversitesi
İzzet GÜMÜŞ - Gazi Üniversitesi
İ. Hakkı İNAN - Trakya Üniversitesi
Eyüp G. İSPİR - Gazi Üniversitesi
Öznur YÜKSEL - Çankaya Üniversitesi

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Hakemli Bir Dergidir.

İçindekiler

Tüketicilerin Demografik Özellikleri ve İnternette Satın Alma Davranışı Üzerine Bir Araştırma <i>Resul USTA</i>	1
Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Ürün İhtisas Borsacılığı Ve Lisanslı Depoculuk Sistemi <i>Haşim ÖZÜDOĞRU</i>	14
E-öğretim ve Gazi Üniversitesi Öğrencilerinin Bu Konudaki Bilgi Düzeyleri Ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma <i>Sezer KORKMAZ, Barış Gökalp BAYBURTLU</i>	22
Tarım Kredi Kooperatiflerinde Teknik Etkinlik ve Toplam Faktör Verimliliğindeki Değişme, 2001-2005: İzmir Bölge Birliği Örneği <i>Mehmet CANDEMİR, Nursel KOYUBENBE</i>	41
Bilgi Toplumu Ve Altyapı Stratejileri <i>Çetin Murat HAZAR</i>	58
Karşılaştırmalı Olarak Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu İle CMUK'a Göre El Koyma <i>Fethi KILIÇ, Ümmügülsüm KILIÇ</i>	74
Yeni Nesil Kooperatifler ve Uygulamaları <i>Necdet BİLGİN, Gökhan ÖZER</i>	79
Hisse Senedi Piyasalarını Sınıflandırma Kriterleri <i>Hasan BAL, İlker SAKINÇ</i>	93
Muhasebe Denetiminde Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı Ve ISA No: 520 <i>Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT, Emine ÇINA BAL</i>	104

Tüketicilerin Demografik Özellikleri Ve İnternette Satın Alma Davranışı Üzerine Bir Araştırma

Resul USTA*

Özet: Etkili pazarlama stratejisi belirlemenin şartlarından birisi, pazar bölümlerinin; ekonomik, demografik ve davranışsal faktörler yönünden iyi tanımlanmasıdır. Bu araştırmanın temel amacı da, internet kullanan tüketicilerin demografik özellikleri ile internette satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemektir. E-mail aracılığıyla yapılan anket ile 805 internet kullancısından elde edilen verilere göre, tüketicilerin %38'i internet'ten satın almaktadır. İlişki testi ve Spearman'ın korelasyon katsayısı sonuçlarına göre cinsiyet ve meslek ile satın alma tutarı arasında ilişki vardır. Yaş ilerledikçe satın alma oranı düşerken; gelir, eğitim düzeyi yükseldikçe satın alma artmaktadır. Büyük şehirlerde yaşayanlar, diğer yerlerde yaşayanlara göre daha fazla satın almaktadırlar. Meslek ile satın alma tecrübesi, satın alma tutarı ve en çok alınan ürün grubu arasında ilişki mevcuttur. Yaş ve gelir ile satın alma tecrübesi ve satın alma tutarı arasında doğrusal ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Satın Alma Davranışı

A Research On The Consumers' Demographic Characteristics And Buying Behaviour On Internet

Abstract: One of the conditions determining the effective marketing strategies is to define economic, demographic and behavioral factors of the markets segment. The objective of this study is to examine the relation between the demographic characteristics of consumers and internet purchasing behavior. According to the data obtained from the questionnaire filled out by 805 internet users, the 38 % of the consumers have purchased something via internet. According to the results of the Chi-square test and Spearman's rho, there is relation between the gender, occupation and, whether by purchasing something or not. When someone gets older, the ratio of purchasing decreases, but when education and income levels of the consumers increase, the ratio of their purchasing increases. People living in the metropolitan cities have been purchasing much more than the people living others areas. There is a relation between the occupation and purchasing experience, purchasing total, the most purchased product group. There is a linear relation between the age, income level and purchasing experience, purchasing total.

Keywords: Internet, Buying Behavior

* Yrd. Doç. Dr. Z.K.Ü. Safranbolu Meslek Yüksekokulu

GİRİŞ

İnternet üzerinden perakende alışveriş, hem satıcılara hem de tüketicilere sunduğu avantajlar nedeniyle, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızla yaygınlaşmaktadır. İnternet Veri Merkezi'ne göre, dünyada internet üzerinden perakende alışveriş yapanların sayısı 2001 yılında 119 milyon iken, 2005 yılında bu rakamın 317 milyona yükseleceği tahmin edilmektedir (Njite ve Parsa, 2005: 43). İşletmeden tüketiciye (b2c) e-ticaret hacmi Gartner Group Danışmanlık Şirketi rakamlarına göre, 1999 yılında 25 milyar dolar iken 2005 yılında 1 trilyon dolar tahmin edilmektedir (Kömürcü, 2002).

AC Nielsen Araştırma Şirketi'nin 2005'de yaptığı araştırma sonuçlarına göre, internette alışveriş en çok Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaygındır. AC Nielsen internet sektörü araştırmaları başkanına göre, az gelişmiş ülke pazarlarındaki internette alışveriş artış hızı, gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Global olarak bakıldığında internet üzerinden en çok satılan ürünler sırasıyla; kitap, elektronik eşyalar, uçak biletleri ve diğer turistik ürünler ile giyim eşyalarıdır (AC Nielsen News, 2005).

Türkiye'de internet üzerinden alışverişin durumunu açıklayıcı güncel ve güvenilir veriler ise mevcut değildir. Sadece bazı banka ve alışveriş sitelerinin yöneticileri ile yapılmış söyleşilerde, bazı sayısal verilerden söz edilmektedir. Örneğin bir banka yöneticisi ile yapılan söyleşide, 2003 yılının ilk çeyreğine göre kendi kredi kartları ile yapılan alışverişte % 80 artış olduğunu belirtilmiştir. Aynı yönetici internet üzerinden yapılan artışın AB ülkeleri ortalamasının çok üzerinde olduğunu belirtmiştir. Bir alışveriş site yöneticisi 1998'den beri internette alışveriş sektöründe olduklarını ve her yıl internet satışlarının ortalama %100 büyüdüğünü belirtmektedir. En çok satılan ürünlerin ise elektronik ürünler olduğunu belirtmektedir (turk.internet.com, 2004).

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tüketicilerin hayat stiline değişmesi ve zaman darlığı gibi faktörler, fiziksel ortamlarda alışverişe alternatif bir yol olan internette satın alma davranışının yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Hızla yaygınlaşan alışveriş siteleri bunun en önemli göstergesidir. AC Nielsen Ekim 2005 araştırmasında Türkiye'yi internette alışveriş sıralamasında 17 Avrupa ülkesi arasında 16. sırada saymıştır (AC Nielsen News, 2005).

Son yirmi yılda pek çok araştırma, bilgi teknolojilerinin kabulü üzerinde durmaktadır. Bu araştırmalar, bilgi teknolojilerinin organizasyonel ve bireysel düzeyde kabulü ve kullanımına ışık tutan çeşitli teoriler ortaya koymaktadır. Bu teorilerden tüketicilerle ilgili olanların çoğunda, demografik özellikler de yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, internet kullanan tüketicilerin demografik özellikleri ile internette satın alma davranışı (kim, neden internette satın almıyor; kim ne, ne kadar, kaç kere satın alıyor gibi) arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Ulusal ölçekte planlanan böyle bir araştırma, öncelikle internet kullanan tüketicilerin, değişik demografik özellikler itibarıyla, ne kadarının internet'ten satın alım yaptıklarını ortaya koyacaktır. Ayrıca internette satın alım yapan tüketicilerin türleri ve satın alma davranışlarının belirlenmesini sağlayarak, internette perakende satış yapan işletmelere, etkili pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde yararlı bilgiler sağlayacaktır. Çünkü, etkili pazarlama stratejisi belirlemenin temel şartlarından birisi, hedeflenen pazar bölümlerinin; ekonomik, demografik ve davranışsal faktörler yönünden iyi tanımlanmasıdır. Bu nedenle, internette satın alma davranışı ve demografik özellikler arasındaki ilişkinin analizi, internet ortamında faaliyet gösteren işletmelerin pazarlama stratejileri için fırsatlar ve tehditlere ışık tutacaktır.

Araştırma amacının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için önce, konu ile ilgili yapılmış araştırmalara ve sonuçlarına yer verilecektir. Böylece karşılaştırma

sağlanabilecek ve araştırma sonuçları daha anlamlı olacaktır. Sonra, araştırmanın amacı ve metodolojisi üzerinde durulacaktır. Daha sonra, araştırma bulguları analiz edilecek ve yorumlanacaktır. Son kısmda ise sonuçlara, araştırmanın kısıtlarına ve yapılabilecek araştırmalara yer verilecektir.

1.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Uluslararası literatürde, internetten alışverişe karşı tüketicilerin tutum ve davranışlarını açıklamaya çalışan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların çoğu (George, 2004: 198-212; Wu, 2003:37-44; Monsuw'e, Dellaert ve Ruyter, 2004:102-121; Fusilier ve Durlabhji, 2005: 233-246; v.s.); Teknoloji Kabul Modeli (TKM), Bilinçli Davranış Modeli (BDM), Planlı Davranış Modeli (PDM) ve Fishbein's Davranışsal Modeli (F'sDM) gibi modelleri temel almaktadırlar.

TKM, internet gibi bilgi teknolojilerinin çeşitli amaçlar için kullanımını etkileyen üç temel faktör ortaya koymaktadır. Bunlar algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda ve algılanan hoşlanmadır (Davis, 1989: 319-340; Davis, 1993: 475-487; Davis Bagozzi ve Warshaw, 1992:1109-1130). Ancak internet'in kullanımına karşı tüketicilerin tutum ve davranışlarını TKM ile açıklamaya çalışan araştırmacılar, üç faktör yanında, diğer bazı faktörleri de araştırmalarına dahil etmişler, bazılarını da çıkarmışlardır. Örneğin, Finlandiya'da internet bankacılığının kabulü ile ilgili geliştirilen ve test edilen bir modelde, TKM'deki üç unsurun yanında; tüketicilerin internet bankacılığı ile ilgili bilgisi, güvenlik, gizlilik ve internet bağlantısının kalitesi gibi faktörlerde incelenmiştir.

Bu araştırma sonuçlarına göre, algılanan yarar ve bilgi İnternet bankacılığını etkileyen temel değişkenler olarak ortaya çıkmıştır (Pikkarainen, vd., 2004: 224-235). TKM'nin temel alındığı ve internet bankacılığının kabulüne ilişkin tüketicilerin tutumlarını inceleyen bir başka araştırmada ise algılanan fayda ve yarar yanında tüketicilerin bazı demografik özellikleri de değerlendirmeye alınmıştır (Lai ve Li, 2004: 373-386). Hindistan'daki üniversite öğrencilerinin, internetin kabulü ve kullanımı ile ilgili davranışsal sürecinin belirlenmesini amaçlayan araştırmaya göre, yazarlar algılanan yarar ve kullanım kolaylığı gibi faktörler yanında, "kullanıcının tecrübesi" faktörünü de dikkate almışlardır. Bu araştırmada aynı amaç, PDM ile de test edilmiş ve orada da PDM ile ilgili faktörlere tecrübe dahil edilmiştir (Fusilier ve Durlabhji, 2005: 233-246).

Tüketicilerin internette alışverişe karşı tutum ve davranışları için model önerisi sunan bir literatür taramasında ise, 'TKM' deki üç faktör yanında; ürün özellikleri, internette alışveriş tecrübesi, güven, durumsal faktörler ve tüketicilerin demografik özelliklerini de içeren tüketici özellikleri incelenmektedir (Monsuw'e, Dellaert ve Ruyter, 2004:102-121).

Amerika'da üniversite öğrencilerinin internetten satın almaya ilişkin tutumlarını ve davranışlarını planlı davranış modeline göre inceleyen araştırmada, öğrencilerin internet'in gizliliği ve güvenliği ile ilgili inanışları ile internetten satın alma arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlara göre, öğrencilerin güvenlik ile ilgili olumlu inanışlarının, internet üzerinden satın almaya karşı tutum ve davranışlarını pozitif etkilemektedir (George, 2004: 198-212). Taiwan'da F'sDM kullanılarak yapılan bir araştırmada, internet kullanıcıları tüketici karakteristikleri ile internette alışverişe karşı tutumlar incelenmiştir. Tüketici özellikleri; demografikler, satın alma tercihi, algılanan yarar ve hayat stili olarak alınmıştır. Araştırma sonuçları, internette alışverişe karşı tutumların demografik özelliklere göre önemli derecede farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Wu, 2003:37-44).

ABD ve Güney Kore tüketicilerinin internetten satın alma davranışını etkileyen

faktörlerin karşılaştırıldığı bir araştırma için geliştirilen modelde dört temel faktörden söz edilmektedir. Bunlar; internet kullanım alışkanlığı, yenilikçilik, algılanan riskler, milliyet ve demografik değişkenlerdir (yaş ve cinsiyet). İki ülkeden seçilen örnekler, yaş ve cinsiyet bakımından benzerdirler. Ancak, araştırmada bu iki değişkenin satın alma davranışı üzerindeki etkisinin ülkelerarası farklılık gösterip göstermediği belirlenmemiştir. Sadece modelin testinde kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır (Park ve Jun, 2003: 534-553).

Hong Kong'da yapılan bir araştırmada, tüketicilerin internetten alışverişi için bir güven modeli geliştirilmiştir. Bu modele göre, tüketicilerin internet üzerinden alışverişini güvenlik açısından etkileyen dört ana unsuru mevcuttur. Bunlar; internet tükercinin güvenliği, bir alışveriş ortamı olarak internetin güvenliği, altyapı faktörleri ve öteki faktörlerdir. Öteki faktörlerden birisi de, tüketicilerin demografik özellikleridir (Lee ve Turban, 2001:75-91). ABD'deki kırsal bölgelerde ve şehirde yaşayan üniversite öğrencilerinin internetten giysi satın almaya karşı tutum ve davranışlarını PDMT'ne göre belirlemeye çalışan araştırmaya göre, her iki grup öğrenciler de genel olarak bu tür ürünlerin internet'ten satın alınmasına karşı pozitif bir tutum içerisindedirler (Xu ve Paulins, 2005, 420-433).

Singapur'da yapılan araştırmada, TKM' deki temel faktörler ve demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi) ile internet kullanma faaliyetleri (mesajlaşma, web inceleme, satın alma gibi) arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlara göre, erkekler bayanlara göre daha fazla internet üzerinden satın alma davranışı göstermektedirler (Teo, 2001: 125-137). ABD'de bir üniversitenin öğrencileri ve personeli arasında yapılan bir araştırmada, internetten satın almada tutum ve yaş farklılıkları belirlenmeye çalışılmıştır. 17 ürün kategorisi için yapılan araştırma sonuçlarına göre, genç tüketiciler yaşlı tüketicilere göre internet üzerinde daha fazla ürün araştırıyorlar, ancak daha fazla satın almıyorlar. Ayrıca, genç tüketicilerle yaşlı tüketiciler farklı ürün kategorileri araştırıyorlar. Örneğin yaşlı tüketiciler daha çok bahçıvan takımları araştırırken gençler müzik araçları araştırıyorlar. Gençler yaşlılara göre internetten satın almanın daha rahat olduğunu düşünüyorlar. İnternette araştırma ve satın alma davranışını tahmin etmede, yaş dan daha fazla tutumsal faktörler farklılığa sebep olmaktadır. İnternet'ten alışverişe karşı tutumları rahatlık ve bilgi yönünden daha fazla olumlu olanlar, internet üzerinde daha fazla ürün araştırıyorlar ve daha fazla satın alıyorlar. İnternetten satın alınan ürünlerde (yüzde olarak) yaş, tutumsal faktörlere göre daha farklılık yaratan bir unsurdur.

Yaşlılar İnternet üzerinde araştırdıkları bir ürünü gençlere göre daha fazla satın alıyorlar (Sorce, Perotti ve Widrick, 2005: 122-132). Avustralya'da yapılan bir araştırmada, internet kullanıcılarının demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, gelir ve yerleşim yeri) ile internetten satın alma sıklıkları arasında önemli bir ilişki belirlenmiştir (Chang and Samuel, 2004: 171-176).

2.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Değişkenleri ve Modeli

Araştırmanın amacına uygun değişkenlerin ve modelin belirlenebilmesi için; literatür araştırmasının yanı sıra, değişik demografik özelliklere sahip internet kullanan ve/veya internetten alışveriş yapan 50 tüketici üzerinde pilot anket düzenlenmiştir. Bu çalışmalar ışığında değişkenler ve Şekil 1'deki tanımlayıcı araştırma modeli belirlenmiştir. Araştırmada iki tür değişken mevcuttur. Birincisi, bağımsız değişkenler (cinsiyet, yaş, aylık gelir, eğitim, medeni durum, meslek ve yerleşim yeri gibi demografik değişkenler) ve ikincisi de bağımlı değişkenlerdir (internetten satın alıp almama,

internetten satın almama nedenleri, satın alınan şey, satın alma tecrübesi, hangi sıklıkla satın alma, satın alınan şeyin tutarı, ödeme şekli gibi internetten satın alma davranışı ile ilgili değişkenler).

2.2. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlesi olarak, ülkemizde internet kullananlar alınmıştır. Ülkemizde internet kullanımını hakkında güncel, yeterli ve güvenilir veriler olduğunu söylemek zordur. DİE'nün 2005 yılının Haziran ayında, 10151 hanedeki 16-74 yaşlarındaki 27013 birey üzerinde yapmış olduğu "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması" sonuçlarına göre, internet kullananların oranı % 13.94'dür. Bir önceki yıla göre artış oranı % 0.68'dir. Özetle son bir yıl içerisinde 500 bin kişi internet kullanmaya başlamıştır.

Bölgeler arasında önemli farklılıkların olduğu aynı araştırma sonuçlarına göre, internetten alışveriş edenlerin oranı % 15.95'dir. Kadınların 4.33'ü ve erkeklerin %9.6'sı internet kullanmaktadır (Seçen, 16 Kasım 2005; Dünya Gazetesi, 27 Kasım 2005). Bir başka araştırmada ise, Türkiye'de 2003'de 7.27 milyon İnternet kullanıcısı olduğu tahmin edilmektedir (AD Interactive Reklam Ajansı, 9 Aralık 2003; Global Online populations, 10 Eylül 2004). DİE'nün araştırmasındaki yıllık 500 bin internet kullanıcısı artışı veri olarak alınırsa, 2005 yılı sonunda Türkiye'de yaklaşık 8.27 kişinin İnternet kullandığı ileri sürülebilir.

Demografik Değişkenler	H1, H2 H3, H4, H5, H6, H7	İnternet'ten Satın Alma Davranışı
Cinsiyet	H8, H9, H10, H11, H12, H13, H14,	-Kim; internet'ten satın almıyor, neden?
Yaş	H15, H16, H17, H18, H19, H20, H21	
Aylık gelir	H22, H23, H24, H25, H26, H27, H28	
Eğitim	H29, H230 H31, H32, H33, H34, H35	-Kim; ne, ne zamandır, hangi sıklıkla, ne tutarda satın alıyor ve nasıl ödüyor?
Medeni durum	H36, H37, H38, H39, H40, H41, H42	
Meslek	H43, H44, H45, H46, H7, H48, H49	
Yerleşim yeri		

Bu araştırmada ise, e-mail adresi olanların internet kullandığı varsayılmıştır. Ülkemizde e-mail yoluyla yapılan anketlerdeki cevaplama oranının düşüklüğü (Usta, 2002: 103-118; Akıncı, Aksoy ve Atılgan, 2004; 223-224; Usta, 2005: 279-290), araştırmanın

sonuçlarının geçerliliği ve imkanlar dikkate alınmak suretiyle, 5000 e-adres örnek kitle olarak belirlenmiştir. Örnek kitle her ile, ülke nüfusedeki oranlarına göre dağıtılmıştır. Örneğe giren her ilden belirlenen sayıdaki e- adresler, çeşitli sitelerden rasgele toplanmıştır.

2.3. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

İnternet yoluyla Kasım 2005 döneminde yapılan anket iki bölümden ve 14 çoktan seçmeli sorudan oluşmaktadır. İlk bölümü oluşturan yedi soru demografik özelliklerle ilgilidir. Bu sorularla örnek kitlenin demografik profili ortaya çıkarılacak, demografik özelliklere göre internetten satın alma davranışı ortaya konulacak ve demografik özelliklerle satın alma davranışı arasındaki ilişkiler irdelenecektir.

Birinci soruda cinsiyet "bay" ve "bayan"; ikinci soruda yaş "25'den küçük" (gençler), 25-44 (orta yaşlılar) ve "45 ve üzeri" (yaşlılar); 3. soruda aylık gelir "1000 YTL'den az", (düşük gelirli) "1000-1999 YTL arası" (orta gelirli) ve 2000 YTL ve daha fazla" (yüksek gelirli) şeklinde ölçülmüştür. 4.soruda ise eğitim "ilköğretim mezunu", "lise mezunu", üniversite mezunu ve "lisansüstü"; 5. soruda medeni durum "evli" ve "bekar"; 6. soruda meslek değişkeni "üniversite öğrencisi", "memur", "öğretmen", "öğretim elemanı", "teknik eleman", "sağlık personeli", "emniyet personeli", "işçi", serbest meslek" ve "diğer"; yerleşim yeri ise 7. soruda "büyük şehir", "il merkezi", "ilçe merkezi" ve "diğer" şeklinde ölçülmüştür.

İkinci bölümün ilk sorusu, internet kullanan tüketicilerin internetten satın alım yapıp yapmadıklarını "evet" ve "hayır" şeklinde ölçmek için sorulmuştur.

Bu soruya "hayır" şeklinde cevap verenlerin 9. sorudaki satın almama nedenlerinden (güvenli bulmuyorum, sevmiyorum, zor geliyor, ihtiyaç duymuyorum, ve diğer) üç tanesini, satın almamadaki önem derecesine göre sıralamaları ve anketi bitirmeleri istenmiştir. 8. soruya "evet" cevabı verenlere, güvenlik kaygılarını ölçmek amacıyla, 10. soruda, internetten satın alımlarının bedellerini kredi kartı ile mi yoksa havale ile mi yoksa ikisi ile birlikte mi ödedikleri sorulmuştur. 11.soruda ise, internetten ne kadar zamandır satın alım yaptıkları (satın alım tecrübesi) "1 yıldan az", "1-3 yıl arası" ve "3 yıldan fazla" şeklinde; yılda kaç kere satın alım yaptıkları (satın alım sıklığı) "1-4 kere", "5-9", "10 ve daha fazla" şeklinde; 13. soruda yıllık ortalama satın alım tutarları "500 YTL'den az", "500-999 YTL", "1000-1999 YTL" ve "2000 YTL ve daha fazla" şeklinde ölçülmüştür.

Son soruda ise, en çok satın alınan ürün grubu "kitap ve diğer yayınlar", "bilgisayar ve diğer elektronik ürünler", "gıda ürünleri", "giyim eşyaları", "spor malzemeleri", "otel rezervasyonları ve seyahat biletleri" ve "diğer" şeklinde araştırılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARININ ANALİZİ VE YORUMU

Elde edilen 5000 e-mail adresine anket formu gönderilmiştir. Ancak anketlerden 83 tanesi adrese ulaşmadan geri gelmiştir. Adrese ulaşan 4917 anketten ise 840 cevap gelmiştir. Cevaplama oranı %17.1'dir. Bu anketlerden de 35 tanesi ya boş gönderildiğinden ya da yanlış doldurulduğundan değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak 805 anket değerlendirilmeye alınmış ve 306 kişinin (% 38.0) internetten alışveriş yaptığı anlaşılmıştır. Değerlendirme ve analizler SPSS 9.0 programı kullanılarak yapılmıştır.

3.1. Demografik Özellikler ve İnternet'ten Satın Alma Durumu

Tablo 1, internet kullanan tüketicilerin demografik özelliklerini ve bu özelliklere göre internetten satın alım yapıp yapmadıklarını göstermektedir. Tabloya göre, örneğe

giren bayların % 43.3'ü, bayanların ise % 30.9'u internetten alışveriş yapmaktadır. Yaş ilerledikçe alışveriş oranının ise düştüğü görülmektedir. Özellikle gençlerin, ki bunların çoğu üniversite öğrencisidir, %53.8'i internet'ten alışveriş yapmaktadır. Örneğe giren yaşlılarda bu oran %25'dir. Düşük gelirliilerin %32'si, orta gelirliilerin % 45.7'si ve yüksek gelirliilerin 48.8'i internetten alışveriş yapmaktadır. Medeni durum açısından bakıldığında, bekarların evlilere göre daha fazla alışveriş ettikleri anlaşılmaktadır. Bu da, gençlerin daha çok bekar olmalarından kaynaklanmaktadır.

Eğitim düzeyi ile internetten satın alma arasındaki doğru orantıyı bozanlar üniversite mezunlarıdır. Öğretmenlerde internetten satın alma oranının (21.2) düşük olması, bunun en önemli nedenidir. Örneğe girenlere meslekleri açısından bakıldığında, en yüksek satın alma oranının üniversite öğrencilerinde (% 56.8) olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırayı öğretim elemanları (% 54.7) ve üçüncü sırayı serbest meslek mensupları almaktadır. Öğretmenlerde satın alma oranı ise sadece %21.2'dir. Yerleşim yerine göre ise, büyük şehirde yaşayanların % 56.8'i, il merkezindekilerin %31.8'i ve ilçe merkezindekilerin %34.8'i internetten satın alım yapmaktadır.

3.2. İnternet'ten Satın Almama Nedenleri

İnternetkullanantüketicilerdeninternetensatın alımıyapmayan499(%62)kişinin muhtemel satın almama nedenlerinden (bu nedenler literatür araştırması kısmındaki yayınlardan yararlanılarak belirlenmiştir) en önemli üç tanesini önem derecesine göre (en önemliye 1, sonrakine 2 ve sonuncusuna da 3) sıralamaları istenmiştir. Satın almama nedenlerinin önem derecesine (1. satın almama nedeni 3, ikinci 2 ve üçüncü 1 ile çarpılarak) göre sıralaması Tablo 2'dedir.

Tablo2'ye göre internetkullanantüketicilerin İnternetten alışveriş yapmamalarına neden olan en önemli faktör, güvenli bulmamalarıdır. Buradaki güvenlik kavramının beş boyutu vardır.

Birincisi, tüketicinin özellikle finansal bilgilerini aktarmasından dolayı, internet ortamının güvenliği; ikincisi, satıcının güvenilirliği (ehliyet, dürüstlük gibi); üçüncüsü, bağlayıcı faktörler (işlemin güvenliğini sağlayıcı sigorta hizmetleri, bağımsız kuruluşlarca verilmiş sertifikalar, senet gibi unsurlar); dördüncüsü, bireysel güvenme eğilimi ve beşincisi de öteki faktörlerdir (yaş, medeni durum ve internet tecrübesi gibi demografik değişkenler). Hong Kong'da yapılan bu çalışmada, bireysel güvenme eğilimi ve satıcının güvenliği, beş güvenlik boyutunun en önemlileri olarak ortaya çıkmıştır. (Lee ve Turban, 2001: 75-91). Örneğe giren kişilerdeki "güvenli bulmama" nedeninin bu beş faktörden hangisinin etkili olduğu ayrı bir araştırma konusudur. Ancak bu çalışmada, internetten satın alım yapan tüketicilerin, bireysel güvenme eğilimini ölçmek için, satın alım karşılığını nasıl (kredi kartıyla mı yoksa havale ile mi) ödedikleri araştırılmıştır.

Sonuçlar, tüketicilerin büyük çoğunluğunun (%88'inin) satın alım karşılıklarını kredi kartları ile ödediklerini ortaya koymuştur.

3.3. İnternetten Satın Alma Davranışı

İnternetten satın alım yapan 306 tüketicinin; satın alım tecrübesi, satın alım sıklığı, satın alım tutarı ve en çok satın alınan ürün gruplarına göre satın alım davranışları Tablo 3'dedir. Tabloya göre örneğe giren tüketicilerin % 48'i, 1-3 yıl arasında bir satın alım tecrübesine sahiptirler. Bir yıldan az zamandır satın alım yapanların oranı %27 ve 3 yıldan daha fazla zamandır satın alanların oranı ise %25'dir. Tüketicilerin çoğunluğu (% 57.5), yılda 1-4 kere internet üzerinden alışveriş yapmaktadırlar. Yılda 5-9 kere satın alım yapanların oranı %23.9, 10 ve daha fazla satın alanlar ise % 18.6'dır.

Yıllık satın alma tutarına bakıldığında ise, Türk tüketicilerinin yıllık satın alma tutarlarının düşük olduğu görülmektedir. Yılda 500 YTL' den az satın alım yapanların oranı %53'tür. 500-1999 YTL arası alışveriş yapanların oranı ise %28.4'dür. Tüketicilerin %47.1'i İnternet'ten en çok bilgisayar ve diğer elektronik ürünler, %27.5'i ise en çok kitap ve diğer yayınlar satın almaktadırlar. En çok spor malzemeleri satın alanların oranı %6.7, otel rezervasyonları ve seyahat biletleri satın alanların oranı %6.5'dir.

Tablo :1 Demografik Özellikler ve İnternet'ten Satın Alma Durumu

Demografik Değişkenler		n	%	Satın Alanlar	
				(n)	%
Cinsiyet	Bay	459	57,0	199	43,3
	Bayan	346	43,0	107	30,9
	Toplam	805	100,0	306	
Yaş	25 ve daha küçük	173	21,5	93	53,8
	25-44 arası	520	64,6	185	35,6
	45 ve üzeri	112	13,9	28	25,0
	Toplam	805	100,0	306	
Gelir	1000YTL'den az	469	58,3	150	32,0
	1000-1999 arası	254	31,6	116	45,7
	2000 ve üzeri	82	10,2	40	48,8
	Toplam	805	100,0	360	
Medeni Durum	Evli	456	56,6	159	34,9
	Bekar	349	43,4	147	42,1
	Toplam	805	100,0	306	
Eğitim	İlköğretim	35	4,3	12	34,2
	Lise	187	23,2	70	37,4
	Üniversite	438	54,4	149	34,0
	Lisansüstü	145	18,0	75	51,7
	Toplam	805	100,0	306	
Meslek	Öğrenci	116	14,4	63	56,8
	Memur	197	24,5	53	27,0
	Öğretim elemanı	139	17,3	76	54,7
	Öğretmen	202	25,1	43	21,2
	Sağlık personeli	28	3,5	11	39,2
	Emniyet mensubu	18	2,2	5	27,8
	Mühendis	30	3,7	16	53,3
	Serbest meslek	52	6,5	28	53,8
	İşçi	9	1,1	3	22,2
	Diğer	14	1,5	8	50,0
Toplam	805	100,0	306		
Yerleşim yeri	Büyük şehir	176	21,9	100	56,8
	İl merkezi	422	52,4	134	31,8
	İlçe merkezi	207	25,7	72	34,8
	Toplam	805	100,0	306	

Tablo 2: İnternette Satın Almama Nedenleri

Satın Almama Nedenleri	Puanı
1. Güvenli bulmama	1210
2. İhtiyaç duymama	815
3. Sevmeme	155
4. Zor gelme	93
5. Diğer	20

3.4. Hipotez testleri

Araştırmanın bu kısmında, tüketicilerin demografik özellikleri ile ilgili 7 değişken ile internetten satın alma davranışı ile ilgili 7 değişken arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için geliştirilen 49 hipotez test edilmiştir. Tablo 4, 0.05 anlamlılık düzeyinde test edilen hipotezlerden, sadece arasında ilişki bulunan ve yorumlanabilen değişkenlerle ilgili hipotez sonuçlarını göstermektedir.

Değişkenlerin ölçme düzeyine göre, iki çeşit analiz yapılmıştır. Birincisinde ki-kare ilişki testi ve ilişkinin tahmini derecesini veren Cramer's V hesaplanmıştır. Buna göre, cinsiyet ile internetten satın alıp almama durumu (İSAD) (Cramer's V=0,12), internetten en önemli satın almama nedeni (EÖSAN) (V=0,16) ve internet'ten satın alınan ürünlerin ödeme şekli (Cramer's V=0,23) arasında anlamlı ilişki vardır. Yaş ile İSAD (V=0,19), EÖSAN (V=0,17) ve ödeme şekli arasında ilişki vardır. İlginç bir şekilde, oranlar düşük olsa da, yaş ve cinsiyet ile aynı satın alma davranış değişkenleri arasında ilişki çıkmıştır. Gelir ile İSAD (0,15), en çok satın alınan ürün grubu (0,17) ve ödeme şekli (0,19) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi ile İSAD (0,11) ve EÖSAN (0,19) arasında ilişki belirlenmiştir. Medeni durum ile sadece en çok satın alınan ürün grubu arasında ilişki belirlenmiştir (0,21). Kitap ve diğer yayınlar ile bilgisayar ve diğer elektronik ürünleri internetten satın alma, baylarda da bayanlarda da diğer ürün gruplarına göre ağırlıkta olmasına karşın; bayanlar gıda, giyim, otel rezervasyonları ve seyahat biletlerini baylara göre daha fazla satın almaktadırlar. Meslek değişkeni ile İSAD (0,30), satın alma tecrübesi (0,20) ve satın alma tutarı (0,22) anlamlı ilişki vardır. Meslek değişkeni ile İSAD arasındaki ilişki katsayısı bulunan en yüksek katsayıdır. Bu durum, özellikle üniversite öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının, memurlar ve öğretmenlere göre çok daha fazla internetten alışveriş yapmalarından kaynaklanmaktadır. Yerleşim yeri ile İSAD (0,20) ve en çok satın alınan ürün (0,21) arasında ilişki vardır. Büyük şehirlerde oturanlar il ve ilçe merkezlerinde oturanlara göre çok daha fazla internet üzerinden alışveriş yapmaktadırlar.

Değişkenlerin ölçme düzeyine göre yapılan ikinci analiz, ilişkinin yönünü ve derecesini veren Spearman'ın sıra korelasyon katsayısıdır.

Demografik değişkenlerden yaş, gelir, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri ile satın alma davranışlarından satın alma tecrübesi, sıklığı ve tutarı arasında hesaplanan bu katsayıların bazıları (yaş-satın alma sıklığı=-0,08, gelir-satın alma sıklığı=0,05, eğitim-satın alma tecrübesi=0,09, eğitim-satın alma sıklığı -0,01, eğitim-satın alma tutarı=0,02 ve yerleşim yeri- satın alma tutarı=-0,02) yorumlanmayacak kadar küçük çıkmıştır.

Yaş ile satın alma tecrübesi arasında 0,15'lik, satın alma tutarı arasında 0,14'lük bir ilişki vardır. Yani, yaş büyüdükçe satın alma tecrübesi ve tutarı da artmaktadır. Örneğin, gençlerden 3 yıl ve daha fazla zamandır satın alım yapanların oranı 0,16, orta yaşlılarda 0,28 ve yaşlılarda 0,42'dir. Bir yıldan az zamandır satın alım yapanların

Tablo 3: Tüketicilerin İnternet'ten Satın Alma Davranış Şekilleri

Satın Alma Davranış Değişkenleri		n	%
Satın Ama Tecrübesi	1yıldan az	82	27,0
	1-3 yıl arası	145	48,0
	3 yıl ve +	76	25,0
	Toplam	306	100,0
Yıllık Alışveriş Sıklığı	1-4 kere	176	57,5
	5-9 kere	73	23,9
	10 ve +	57	18,6
	Toplam	306	100,0
Yıllık Satın Alma Tutarı	500 YTL' den az	162	53,0
	500-1999 YTL arası	87	28,4
	1000-1999 arası	39	12,7
	2000 ve +	18	5,9
Toplam	306	100,0	
En Çok Satın Alınan Ürün Grubu	Kitap ve diğer yayınlar	84	27,5
	Bilgisayar ve diğer elektronik ürünler	144	47,1
	Gıda ürünler	18	5,9
	Giyim	19	6,2
	Spor malzemeleri	21	6,7
	Otel rezervasyonları ve seyahat biletleri	20	6,5
Toplam	306	100,0	

oranları ise sırasıyla 0.33, 0.23 ve 0.32'dir. Gençlerden yılda 1000 YTL ve üzeri satın alım yapanların oranı %10.3, orta yaşlılarda 0.21.7 ve yaşlılarda %30.7'dir. 500 YTL' den az alışveriş yapanların oranının yaş gruplarına göre dağılımı ise sırasıyla % 0.62, 0.48 ve 0.50'dir. İlginç bir şekilde, yerleşim yeri ile satın alma tecrübesi ($p=0.046$ 'de, -0.11) ve satın alma sıklığı ($p=0.023$ 'de, -0.13) arasında ise, ters yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Büyük şehirde oturanların 0.50'si 1-3 yıllık tecrübeye sahip iken, bu oran illerde yaşayanlarda 0.51 ve ilçelerde yaşayanlarda 0.38'dir. Üç ve daha fazla yıl satın alma tecrübesine sahip olanların büyük şehirlerde yaşayanlardaki oranı 0.28, illerdekilerde 0.27 ve ilçelerde 0.22'dir.

4. SONUÇLAR

E-mail ile elde edilen 805 değerlendirilebilir anketin SPSS 9.0 programında yapılan analizleri kısaca aşağıdaki sonuçları ortaya koymaktadır.

-306 tüketici (% 38.0) internetten alışveriş yapmaktadır.

-Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, gelir, eğitim, meslek ve yerleşim yeri ile internetten satın alıp almama arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. İlişkilerin tahmini derecesini veren Cramer's V katsayısı 0.12-0.20 arasında değişmektedir. Baylar bayanlara göre, gençler ise orta yaşlılara ve yaşlılara göre daha fazla internetten satın alım yapmaktadır. Gelir ve eğitim düzeyi yükseldikçe de alışveriş artmaktadır.

Tablo 4: Hipotez Test Sonuçları

İlişki	Ki-kare Değeri	SD	Anlamlılık Düzeyi(P)	Cramer's V
1.Cinsiyet-İnternette Satın Alma Durumu (İSAD)	12,93	1	,000	,12
2.Cinsiyet- En Önemli Satın Almama Nedeni (EÖSAN)	12,53	3	,006	,16
3. Cinsiyet-Ödeme Şekli	16,43	2	,000	,23
4.Yaş- İSAD	27,55	2	,000	,19
5.Yaş- EÖSAN	29,42	6	,000	17
6.Yaş- Satın Alma tecrübesi	Spearman's rho		,012	,15
8,Yaş-Satın Alma tutarı	Spearman's rho		,013	,14
9. Yaş-Ödeme Şekli	10,92	4	,027	,14
10.Gelir- İSAD	17,59	2	,000	,15
11.Gelir-Satın Alma tecrübesi	Spearman's rho		,000	,21
13,Gelir-Satın Alma tutarı	Spearman's rho		,000	,26
14,Gelir-En Çok Alınan Ürün (EÇAÜ)	18,06	3	,01	,17
15. Gelir-Ödeme Şekli	21,74	8	,02	,19
16.Eğitim- İSAD	14,76	3	,002	,13
17.Eğitim- EÖSAN	19,10	9	,024	,11
21,Medeni Durum - EÇAÜ	13,0	5	,016	,21
22. Meslek-İSAD	71,42	5	,000	,30
23.Meslek-Satın Alma tecrübesi	25,85	10	,004	,20
24. Meslek -Satın Alma tutarı	30,09	10	,001	,22
25. Yerleşim yeri -İSAD	34,0	2	,000	,20
26.Yerleşim yeri-Satın Alma tecrübesi	Spearman's rho		,046	,11
27.Yerleşim yeri -Satın Alma Sıklığı	Spearman's rho		,023	,13
29,Yerleşim yeri - EÇAÜ	23,87	10	,008	,21

Üniversite öğrencileri ve öğretim elemanları, öğretmen ve diğer meslek mensuplarına (doktor, mühendis, işçi gibi) göre daha fazla alışveriş yapmaktadır. Yine, büyük şehirlerde oturanlar, il ve ilçelerde oturanlara göre daha fazla internette alışveriş yapmaktadırlar. Medeni durum ile internette satın alıp almama arasında ise anlamlı bir ilişki yoktur.

-İnternet'ten satın alım yapmayanların buna gösterdikleri en önemli neden, güvenlidir. Cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi ile en önemli satın almama nedeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ancak satın alım yapanların büyük çoğunluğunun ödemeleri kredi kartları ile yapmaları, finansal bilgilerini açıklama yönünden sisteme güvendiklerini göstermektedir. Çok az satın alıcı alım bedellerini havale ile yapmaktadır.

-Tüketicilerin yarısının satın alım tecrübesi 1-3 yıl arasındadır. Çoğunluğu

yılda 1-4 kere satın almaktadır. % 53'ü yılda 500 YTL 'den az satın alım yapmaktadır. En çok satın alınan ürünler ise sırasıyla bilgisayar ve diğer elektronik ürünler, kitap ve diğer yayınlar ile spor malzemeleridir.

Meslek ile satın alma tecrübesi, satın alma tutarı ve en çok alınan ürün grubu arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur (Cramer's V 0.20-0.22 arasındadır). Yaş ve gelir ile satın alma tecrübesi ve satın alma tutarı arasında da doğrusal bir ilişki vardır (Spearman's rho 0.15 ile 0.26 arasındadır).

KAYNAKLAR

- AC Nielsen News, (2005), "Dünya Nüfusunun Onda Biri Alışverişini İnternet'ten yapıyor", www.acnielsen.com.tr/newslet/n/arsiv/OLshop.doc
- AD Interactive Reklam Ajansı, "Elektronik ticaret ve internet reklamcılığı" <http://www.basarm.com.tr/yayin/internet/internetreklamciligi/01.htm> [Erişim tarihi : 9 Aralık 2003].
- Akinci, A., Aksoy, Ş. and Atılgan, E. (2004), "Adoption of İnternet Banking among Sophisticated Consumer Segments in an Advanced Developing Country", *The International Journal of Bank Marketing*, Vol. 22, No. 3, ss. 212-232.
- Chang, J. and Samuel, N., (2004), "İnternet Shopper Demographics and Behavior in Australia", *The Journal of American Academy of Business*, September, ss. 171-176.
- Davis, F.D., (1989), "Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology", *MIS Quarterly*, 13(3), ss.319-340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R.P. and Warshaw, P.R., (1992), "Extrinsic and Intrinsic Motivation to Use Computers in the Workplace", *Journal of Applied Social Psychology*, Vol.22, No.4, ss. 1109-30.
- Davis, F.D., (1993), "User Acceptance of Information Technology: System Characteristics, User Perceptions and Behavioral Impacts", *International Journal of Man-Machine Studies*, Vol.38, No.3, ss.475-487.
- Dünya Gazetesi, (2005), "Türkiye'de İnternet Kullanımı Artıyor", www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=240449
- Fusilier, Marcelline and Durlabhji, Subhash 2005, "An Exploration of Student İnternet use in India", *Campus-Wide Information Systems*, Vol.22, No.4, ss.233-246.
- George, F. J. (2004), "The Theory of Planned Behavior and İnternet Purchasing", *İnternet Research*, Vol. 14, No.3, ss. 198-212.
- Global Online Populations, (2004), http://212.123.30.214/multiple/upload/users_u1000001/globalonlinepopulation.html [Erişim tarihi: 25 Şubat 2005].
- Kömürcü, G. (2002), "Elektronik Ticaret Nedir?" www.ankara.edu.tr/faculties/law/yazi.php?yad=66, (Erişim tarihi: 19 Haziran 2004).
- Lai, V. S. and Li, Honglei, (2005), "Technology Acceptance Model for İnternet Banking: an Invariance Analysis", *Information and Management*, Vol.42, Issue 2, ss.373-386.
- Lee, M. K. O. and Turban E., (2001), "A Trust Model for Consumer İnternet Shopping", *International Journal of Electronic Commerce*, Vol.6, No.1, ss.75-91.
- Monsuw'e T. P. y, Dellaert B. G. C. and Ruyter K. D., (2004), "What Drives Consumers to Shop Online? A Literature Review", *International Journal of Service Industry Management* Vol.15, No.1, ss.102-121.
- Njite, D. and Parsa, H.G., (2005), "Structural Equation Modeling of Factors That Influence Consumer İnternet Purchase Intentions of Services", *Journal of Services Research*, Vol.5 Number1 , ss.43-59.

- Park, C. and Jun, J. K., (2003), "A Cross-cultural Comparison of Internet Buying Behavior", *International Marketing Review*, Vol.20, No.5 ss. 534-553.
- Pikkariainen, T, Pikkariainen, K., Karjaluoto, H. and Pahlila, S., (2004), "Consumer Acceptance Online Banking: An Axtension of the Technology Acceptance Model", *Internet Research*, Vol.14, No.3, ss.224-235.
- Seçen, (2005), "Türkiye'de İnternet Kullanım Oranı %14", www.turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=14134
- Sorce, P., Perotti, V. and Widrick, S., (2005), "Attitude and Age Differences in Online Buying", *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol.33, No.2, ss.122-132.
- Teo, T. S.H., (2001), "Demographic and Motivation Variables Associated with Internet Usage Activities", "Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy, Vol.11, No.2, ss. 125-137.
- turk.internet.com, (2004), "Türkiye'de e-ticaret nerede?" www.turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=10460
- Usta, R., (2002), "Tüketici Tatmini ve Şikayet Davranışı : Otobüs İle Şehirlerarası Yolculuk Yapanların Şikayet Davranışının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Afyon İ.İ.B.F. Dergisi, 4 (2), ss. 103-118.
- Usta, R., (2005), "Tüketicilerin İnternet Bankacılığını Kullanmama Nedenleri Üzerine Bir Araştırma", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 279-290.
- Wu, S., (2003), "The Relationship Between Consumer Characteristics and Attitude Toward Online Shopping", *Marketing Intelligence & Planning*, 21/1, ss.37-44.
- Xu, Y. and Paulins A., (2005), "College Students' Attitudes Toward Shopping Online For Apparel Products", *Journal of Fashion Marketing and Management*, Vol.9, No.4, ss.420-433.

Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması Çerçevesinde Ürün İhtisas Borsacılığı Ve Lisanslı Depoculuk Sistemi

Haşim ÖZÜDOĞRU*

Özet: Türkiye’de tarımsal ürün pazarlama sisteminde bir çok sorun yaşanmaktadır. Bu yaşanan sorunlar ışığında tarım ürünlerinin pazarlamasında önemli bir araç olarak, ürün ihtisas borsacılığı, lisanslı depoculuk ve vadeli işlem borsaları önem kazanmaktadır. Ayrıca Tarım Satış Kooperatiflerinin tarım ürünleri pazarlamasındaki önemi göz önüne alındığında bu kooperatiflerin lisanslı depolar kurarak pazarlama faaliyetine katılmaları, ortaklarının ürünlerini daha yüksek fiyatlara satmalarına imkan verecektir. Ülkemizde 10.2.2005 tarihinde çıkarılan “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu” ile kurulan lisanslı depolar, iç ve dış ticarete konu olan, uzun süreli depolanmaya uygun niteliğe sahip tarım ürünlerinin depolanmasında önemli bir kuruluş niteliği taşımaktadır. Kurulacak olan ürün ihtisas borsaları ile elektronik ticaret yaygınlaşacaktır.

Anahtar Kelimeler : Ürün İhtisas Borsası, Lisanslı Depoculuk, Tarım Satış Kooperatifi, Vadeli İşlem Borsası

Specialized Commodity Exchanges and Licensed Warehouses within the framework of reconstruction of agricultural sales cooperatives

Abstract: Many problems are being experienced in marketing of agricultural products in Turkey. In view of these problems, Specialized Commodity Exchanges, licensed warehouse, and Futures Exchanges become important as means of marketing agricultural products. On the other hand, when the significance of the agro-trade cooperatives is taken into account, it seems that their participation in marketing activities by establishing licensed warehouses will enable their members to sell their products at higher prices. The licensed warehouses established as a result of the “Agricultural Products Licensed Warehouse” law put into practice on 10.02.2005 have become significant enterprises for storing the commodities subject to domestic and foreign trade, and that have proper aspects for long period storing. The Specialized Commodity Exchanges markets to be established will help electronic trade become widespread.

Key Words : Specialized Commodity Exchanges, Licensed Warehouse, Agricultural Sales Cooperatives, Futures Exchanges

* Dr. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi

GİRİŞ

Türkiye; sahip olduğu doğal kaynakları ve iklim özellikleri itibariyle çok geniş bir tarımsal ürün desenine sahip bulunmaktadır. Ancak tarımsal üretim çeşitliliği kadar, söz konusu üretimin maksimum ekonomik faydayı sağlayacak şekilde değerlendirilmesi de önemlidir. Bunun için ise tarımsal ürünlerin pazarlama kanallarının, gelişen dünya piyasaları ile uyumlu ve teknolojik gelişmeleri takip eden bir yapıda olması gerekmektedir.

Türkiye’de tarımsal faaliyetle uğraşan işletmeler küçük işletme niteliği taşıdığından bu işletmeler ürettikleri ürünleri satmada büyük problem yaşamaktadırlar. İç ve dış ticarete önemli rol oynayan araçları ortadan kaldırmada yada aracılık kazancını en aza indirmede tarım satış kooperatifleri önemli rol oynayabilmektedirler. Tarım satış kooperatifleri; ortaklarını piyasadaki büyük araçlara karşı korur, ortaklarına daha geniş iş hacmi sağlar ve sattığı ürünün kalitesini garanti ederek iç ve dış piyasalarda daha iyi isim yapar.

Küresel ekonomik düzene ve Avrupa Birliği’ne entegrasyon süreci devam etmekte olan ülkemizin ürün ticaretindeki eksikliklerin giderilmesi ve modern kurumsal alıt yapının oluşturulması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ürün ihtisas borsaları ve lisanslı depoculuk sistemi büyük önem kazanmıştır (<http://www.arip.org.tr>, 2005).

Ülkemizde yer alan ürün borsalarının geliştirilmesi, toprak mahsulleri ofisi depolarının lisanslı depoculuk sistemine entegrasyonları ve tarım satış kooperatiflerinin lisanslı depoculuk yasasına uydurulması için çeşitli projeler başlatılmıştır.

1. TÜRKİYE’DE ÜRÜN İHTİSAS BORSALARI ve LİSANSLI DEPOCULUK

1.1. Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi

Türkiye’de tarım ürünleri depolaması, işletmelerin veya kişilerin bireysel ihtiyaç veya kapasitelerine göre uygun olmayan ortamlarda denetimsiz şekilde yapılmaktadır. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) dışında tarım ürünleri lisanslı depoculuğu yapan işletme bulunmamaktadır. TMO ise yetersiz laboratuvar ve sermaye imkanları ile lisanslı depoculukta başarı sağlayamamış, çok az miktarda emanet ürün depolayabilmiştir. Ayrıca ürünü temsilen çıkarılan makbuz senetleri her el değiştirmede KDV uygulanması nedeniyle birden çok işlem görememektedir. Ülkemizde ürünler depolama altyapısı olmadığından ve teminat olarak kullanılmadığından arzın yoğun, fiyatların düşük olduğu dönemde elden çıkarılmaktadır. Bu durum üreticilerin zarara uğramasına yol açmaktadır. Pazara arz olunan ürünlerin gerek kalite standartları, gerekse bunları test eden laboratuvar sistemi yetersiz, genel kabul görmüş veya güvenilir olmaktan uzaktır. Ürünler bilimsel ve objektif kriterler yerine elle yoklama, gözle muayene etme şeklinde alınıp satılmaktadır. Ürün pazarlanırken kalite unsurları objektif olarak test edilmediğinden kalite unsuru fiyatlara yeterince yansımamakta ve kaliteli üretim gereği gibi teşvik edilememektedir.

Ürün pazarlanmasında büyük sıkıntı yaşanmakta, dünya üretiminin %75’ini gerçekleştirdiğimiz fındık ürününde bile fındık piyasası ve fiyatları büyük ölçüde ülkemiz dışında oluşmaktadır. İl ve ilçe bazında faaliyet gösteren ticaret borsalarımız, günümüzde e ticaret yoluyla tüm dünyanın pazar olduğu bir dönemde çok yetersiz kalmışlardır. Birçok borsamızda yetersiz altyapı ve satış salonu nedeniyle ürün arz ve talebi karşı karşıya gelememekte, gerçek piyasa fiyatları refere edilememektedir.

Ürün ticareti büyük ölçüde münferit numuneler üzerinden ikili pazarlık suretiyle yapılmaktadır. Buğday ve pamuk dahil tarım ürünlerinin küçük bir bölümü borsa

ortamında alınıp satılmakta, büyük bölümü kayıt dışı olarak ticarete konu olmaktadır. Ülkemizde 110 civarındaki ticaret borsamız ile dünyanın geri kalamından daha fazla borsaya sahip bulunmaktayız. Ancak bu borsalarımızın çoğu modern, işlem hacmi yüksek borsaların fonksiyonlarından uzak küçük tescil büroları ve vergi stopaj merkezleri gibi işlev görmekte-dirler.

Hasat dönemlerinde piyasada artan arz miktarı ile birlikte fiyatlarda düşüş söz konusu olmakta ve dolayısıyla üreticilerin daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan fiyat artışlarından yararlanamamasına yol açmaktadır (Tek, 1997; s.224).

1.2. Ürün İhtisas Borsaları ve Lisanslı Depoculuk Sisteminin Unsurları ve İşleyişi

Temel görevi, tarım ürünlerinin arz ve talebini karşı karşıya getirerek fiyatın oluşturulması ve oluşan fiyatın ilan edilmesi olan ticaret borsalarının, ülkemizde yaşanan yasal, kurumsal ve işleyiş sıkıntıları yanında, hızla gelişen enformasyon teknolojileri ve sanal borsacılığı kullanmakta yetersiz kalınması ülke kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasına engel olmaktadır. Bu durum, tarım ürünlerimizin pazarlanmasında, piyasa ekonomisi ile uyumlu ve kamunun yükünü azaltacak yeni sistemlerin kurulmasını zorunlu kılmaktadır (Yemişçi, 2005, s:2).

Ürün piyasalarını geliştirme fikri Türkiye'de 1994 yılı başlarında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO)'nın, tarım borsalarını gerçek bir borsa düzenine ve ihtisas borsası statüsüne kavuşturmak ve ürün borsalarındaki alım satımları canlandırmak amacı ile işbirliği yapma teklifi ile ortaya çıkmıştır. 1996 yılında Birleşmiş Milletler Ticareti Geliştirme Örgütü ve Dünya Bankası desteği ile "Tarımsal Ürün Piyasalarının Geliştirilmesi Projesi" hazırlanmış ve proje koordinatörlüğünü Sanayi ve Ticaret Bakanlığı üstlenmiştir.

Ürün İhtisas Borsaları projesi, öncelikli olarak pamuk ve buğday ürünleri için düşünülmüş ve buralardaki uygulamalardan edinilecek tecrübeler ile diğer tarımsal ürünlere geçilmesi planlanmıştır. Bu ürünlerden pamukta önemli işlem hacmine sahip İzmir, Adana, Şanlıurfa ve Gaziantep Ticaret Borsaları, buğdayda ise önemli işlem hacmi olan Konya, Polatlı, Eskişehir ve Edirne Ticaret Borsaları projeye dahil edilmiştir.

1996 yılından bu yana ürün ihtisas borsacılığı sistemini oluşturmaya yönelik yapılan çalışmalara baktığımızda; mevzuat altyapısı tamamlanmıştır, 5174 sayılı kanununun 53. maddesiyle Ürün İhtisas Borsalarının kurulmasına imkan sağlanmıştır. Ürün İhtisas Borsalarına ilişkin yönetmelik 9 Mart 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ürün Borsalarını Geliştirme projesi tamamlanmıştır. Proje kapsamında, pilot ürün olarak seçilen pamuk ve buğday ürünlerinin standartlarının geliştirilmesi çalışması yapılmıştır. Ürün borsalarını geliştirme projesine katılan pilot borsalarımız; numune alma, laboratuvar, satış salonu ve bilgi işlem alt yapılarını güçlendirmişlerdir.

Gelişmiş ülkelerdeki borsalar dikkate alındığında ülkemizde bulunan en gelişmiş borsalar bile henüz arzu edilen alt yapı ve işlem hacmine kavuşmuş değillerdir. Bunların daha iyi şartlara kavuşması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmış olup lisanslı depoculuk yasası yürürlüğe konmuştur.

Çağdaş anlamda kurgulanmış bir borsa yapısı, vadeli işlemler (forward, futures, options) ile taraflara kağıt üzerinden işlem yapma olanağı sağlayarak, fiziki imkanlarla sınırlı spot işlemler hacminin, son derece yüksek düzeylere ulaşmasını sağlar. Lisanslı depoculuk sisteminin araçları olan ürün senetleri, kağıt üzerinde veya elektronik ortamda tarım ürünü yapabilmeyen ön koşuludurlar. Başka bir deyişle sağlıklı işleyen makbuz senetlerine dayalı bir lisanslı depoculuk sistemi kurulmadan borsaların geliştirilmesi olanaklı değildir (Anonim, 2004 : 99).

Lisanslı Depolar iç ve dış ticarete konu olan uzun süreli depolanmaya uygun

niteliğe sahip tarım ürünlerinin depolanmasına yönelik hizmet veren kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Tarım ürünleri lisanslı depoculuk kanunu 10.2.2005 tarihinde 5300 kanun numarası ile çıkmış ve yürürlüğe girmiştir.

Lisanslı depoculuk kanunun amacı, tarım ürünleri ticaretini kolaylaştırmak, depolanması için uygun bir sistem oluşturmak, ürün sahiplerinin mallarının emniyetini sağlamak ve kalitesini korumak, ürünlerin sınıf ve derecelerinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından saptanmasını sağlamak, tarım ürünleri lisanslı depo işleticilerinin kişiler arasında ayırım yapmaksızın tarım ürünlerini kabul etmelerini temin etmek, ürünlerin mülkiyetini temin eden ve finansmanını, satışını ve teslimini sağlayan ürün senedini çıkartmak ve standartları belirlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini geliştirmek üzere, tarım ürünleri lisanslı depoculuk sisteminin kuruluş, işleyiş ve denetimine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Sağlıklı işleyen bir ürün borsaları ve lisanslı depoculuk sistemine baktığımızda aşağıda sıralanan unsurların sağlanmasına gerek olduğu görülmektedir(<http://www.arip.gov.tr>, 2005):

- Genel kabul görmüş ürün standartları
- Laboratuvar/Referans laboratuvar organizasyonu
- Sistem araçları arasında uygun bilgi iletişim ağı
- Uygun, güvenilir ve depolama ücreti cazip lisanslı depolar
- Ürün senedinin alınıp satıldığı borsalar
- KDV'den arındırılmış ürün senedi ticareti
- Tarım ürünlerinin ihraç ve ithalatına ilişkin istikrarlı bir dış ticaret rejimi
- Tarım ürünlerinin fiyatlarının müdahale olmadan serbest piyasa koşullarında oluşması

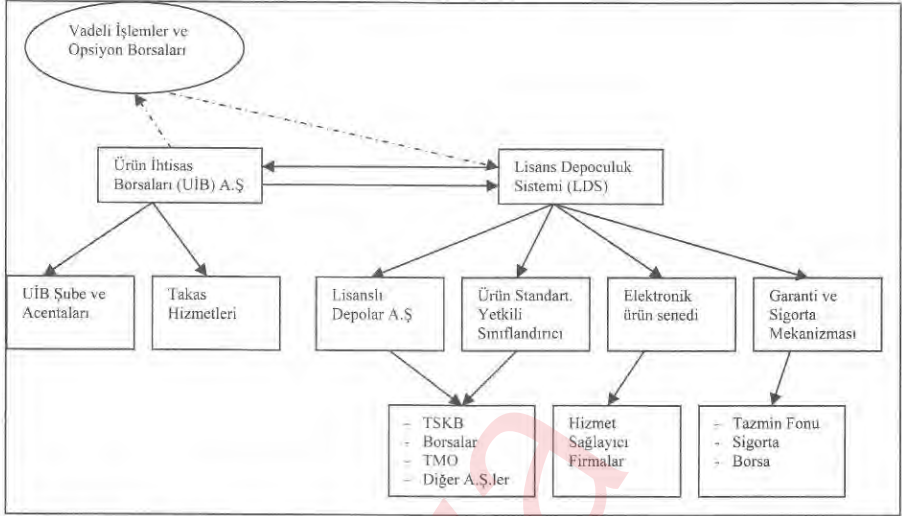
Sistemde yer alan başlıca kişi, kurum ve kuruluşlar: Üreticiler/Tacirler, Sanayiciler, Lisanslı depolar, Ürün borsaları, Bankalar, Sigorta Şirketleri, Bakanlıklar ve ayrıca spekülâtörlerdir.

Lisanslı depoculuk sistemi içerisinde, depolanmaya uygun nitelikteki hububat, bakliyat, pamuk, tütün, fındık, yağlı tohumlar, bitkisel yağlar, rafine şeker ve bunlar gibi standardize edilebilen temel ve işlenmiş tarım ürünleri sağlıklı bir şekilde depolanabilecektir. Sistemin hayata geçirilmesiyle; gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, bu ürünlerin lisanslı depolarda güvenli şekilde muhafaza edilmesi, ürün senedi vasıtasıyla ticari meta haline dönüştürülüp ürün ihtisas borsalarında ulusal yada ulusal arası düzeyde pazarlanması, hasat dönemlerinde tarım ürünlerindeki arz fazlası nedeniyle oluşan fiyat düşüşlerinin önlenmesi ve piyasanın dengelenmesinde ürün sahiplerine daha ucuz kredi olanaklarının sunulması sağlanacaktır. Böylece üretici, elde ettiği ürünü lisanslı depoya koyarak, piyasalarda fiyatları takip edip, kendince fiyatların uygun olduğu bir dönemde ürününü satabilecek, bu arada isterse ihtiyacı olan finansmanı ürünü karşılığında aldığı ürün senedini bir finans kuruluşuna rehin ederek rahatlıkla krediyle karşılayabilecektir.

Ürünün kalitesinin belirlenmesi ve sınıflandırılması yetkili sınıflandırıcılar tarafından yapılacaktır. Bunların analiz sonuçları üzerinde ihtilaf ortaya çıktığında referans laboratuvarlar devreye girecektir. Üretici ve satıcı ürünün kalitesine uygun olarak alınıp satıldığından emin olacaktır. Bu yolla kaliteli ürün ile düşük kaliteli ürün birbirinden ayrılacaktır, kaliteli ürün daha yüksek fiyattan işlem göreceğinden, üreticinin kaliteli üretime yönelmesi mümkün olacaktır.

Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen makbuz senetleri hükmünde olan ürün senetleri, lisanslı depocu tarafından hazırlanarak ürünün depoya teslim eden kişiye

Şekil 1-Ürün Borsaları ve Lisanslı Depoculuk Sisteminin Unsurları ve İşleyişi (Sönmez, 2005 : 11)

verilmektedir. Böylece makbuz senedinin teminat olma özelliğinden yararlanan üretici senede kayıtlı ürün bedeli üzerinden kısa süreli kredi kullanabilir. Yine aynı şekilde senedi ciro etmek suretiyle pazarlama imkânına da sahip olmaktadır. Ürün senetleri üzerinde temsil ettiği ürünün kalite ölçütleri ve miktarı yazılır ve kamuoyuna duyurulur.

Lisans sahibi depolarda, depolanmaya uygun standardize edilebilen temel ve işlenmiş tarım ürünleri depolanacaktır.

Bu nedenle Ürün Borsaların Geliştirme projesi kapsamında pamuk ve buğday ürünlerinin standartlarına ilişkin çalışmalar tamamlanmıştır. İhtiyaç duyulması halinde diğer ürünlerinin standartlarına ilişkin teknik destek Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na verilecektir. 5300 sayılı kanunla lisanslı yetkili sınıflandırıcılık sistemi düzenlenmiştir. Sistemin çalışması Şekil 1 de gösterilmiştir.

1.3. Lisanslı Depoların Kuruluş Şartları ve Nitelikleri

Lisanslı depoların kuruluş şartları 5300 sayılı kanunla belirlenmiştir. Buna göre, Tarım ürünleri lisanslı depo işletmeleri ekonomik ihtiyaç ve etkinlik şartları göz önünde bulundurularak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na verilecek izinle anonim şirket şeklinde kurulur. Şirketin pay senetlerinin tamamı nama yazılı olarak düzenlenir. Şirket faaliyetine kuruluş izni verildikten sonra başlayabilir. Kuruluş izni olmayan depolar ürün kabul edemez ürün senedi düzenleyemezler. Depo kapasitesinin ürün rayiç bedelinin %15 inden az olmamak üzere teminat göstermeleri zorunludur. İşletme tesisleri ve depolanmış ürünlerin sigorta zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca yönetmelikte belirtilen diğer hak ve yükümlülüklerinde yerine getirilmiş olması gerekir.

Ayrıca, sistem içerisinde tarafların hak ve menfaatleri birbirini destekleyen ve tamamlayan mekanizmalarla garanti altına alınacaktır. Sistemin işleyişini kolaylaştıran garanti mekanizmaları aşağıda belirtilmiştir (<http://www.arip.org.tr>, 2005);

»Sigorta: Tesisler ve depolanmış ürünler sigortalıdır.

»Lisanslı depo teminatı : Depolama kapasitesinin en az %15 oranındaki teminat.

»Lisanslı depoculuk tazmin fonu: Tüzel kişiliği haiz, fon yönetimi sektör temsilcileri ile bakanlık temsilcisinden oluşan kurulca yapılıdır. Ana geliri: lisanslı depoculuk hizmet bedelinin binde beşi, ürün senedi tescilinin yüzde onu, ürün senedi alım satımının binde yarım'ından, ana gideri ise mudi zararlarının tazmini ve fon cari giderlerinden oluşmaktadır.

»İlgili borsa garantisi ve kontrolü: ürün senetlerine ilişkin, ürünün lisanslı depodaki mevcudiyeti, tescil, devir, bedelinin ödenmesi ve 3 ncü şahısların haklarının korunması borsanın sorumluluğu ve garantisi altındadır.

»Bakanlık gözetim ve denetimi: lisanslı depoların, ürün ihtisas borsalarının ve bu kanun kapsamında lisans alan diğer kişi ve kuruluşların yakın gözetim ve denetimi öngörülmüştür.

1.4. Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Ürün Borsacılığı Sisteminin Faydaları

Lisanslı depoculuk sisteminin faydalarını üreticiler açısından ve sanayiciler/tüccarlar açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir (<http://www.arip.org.tr>, 2005).

a)Üreticiler açısından yararları

»Mahsullerini depolayabilecekleri güvenli, sigortalı ve sağlıklı depo imkânı.

»Fiyatların düşük olduğu hasat döneminde ürünlerini satmak yerine lisanslı depolara koyarak, ürün senetlerini teminat göstererek uygun koşullarda kredi temin imkânı.

»Ürettiği ürünlerin objektif laboratuvar koşullarında standardını belirleme ve kalite unsurlarına göre fiyat talep etme ve pazarlama olanağı, kaliteli üretime teşvik.

»Nakliye maliyetinin en aza indirilmesi.

»Ürününü çevresindeki bir iki tüccara satma yerine ürün senedinin ürün borsalarında satışa sunulması nedeniyle çok sayıda alıcının rekabetinden yararlanma ve daha yüksek kazanç elde etme olanağı.

»Ürününü uygun depolama ve kredi imkânlarından yararlanarak fiyatların en yüksek olduğunu düşündüğü dönemde pazarlama imkânı.

b)Sanayiciler/Tüccarlar açısından yararları

»Kendi işletmeleri ve bireysel ihtiyaçları için depo inşaa etme maliyetinden kurtulma ve asli faaliyet konusuna yoğunlaşma.

»Talep ettikleri miktar, tür ve kalitedeki ürünü güvenilir şekilde, elektronik ortamda mekân sınırlaması olmaksızın kısa zamanda temin etme imkânı.

»Ellerinde tutacakları ürün senetleriyle, ileride olası fiyat farklılıklarından korunma, risklerini azaltma ve işletmelerinin kar/zarar durumunu tahmin edebilme imkânı.

»Ellerindeki ürün senetleri vasıtasıyla işletmelerinin ürün ihtiyacını garanti altına almak yanında bu senetleri teminat olarak kullanarak bankalardan kredi sağlama olanağı.

»Ellerinde ürün senedi bulunan sanayiciler/tacirler, fabrika ve işletmelerine en yakın lisanslı depodan ürününü teslim alır, gereksiz ürün taşımacılığı en aza indirgenir ve nakliye masrafları düşer.

Ayrıca lisanslı depoların sağladığı ürün senetleri, yatırımcılar için hisse senedi, döviz, altın, faiz gibi yatırım araçlarına alternatif bir yatırım aracı sağlamaktadır. Standardı belirlenmiş ürün ve lisanslı depo sistemiyle tarım ürünlerinde vadeli piyasalara geçişte altyapı oluşturulmakta elektronik ticarete büyük bir potansiyel yaratılmaktadır. Ürün analizi, depolanması, sigortalanması ve kredi kullanılması nedeniyle bu sektörlere yeni gelirler ve iş alanları kazandırılmaktadır. Bu depoların yurt dışında açacağı şubeler vasıtasıyla ürün pazarlama dağıtımında büyük kolaylıklar sağlanacaktır. Düzenlenecek borsalarda ilk olarak pamuk ve buğday vadeli işlemlerine başlanacak olup, daha sonra

sermaye piyasası kurulu izni ile finansal göstergelere dayalı sözleşmeler kote edilecektir (Anonim 2005).

2.TARIM SATIŞ KOOPERATİFİ VE BİRLİKLERİNİN LİSANSLI DEPOCULUK KAPASİTELERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Bilindiği üzere tarım sektöründe Avrupa Birliğine tam üyelik müzakereleri sürecinde politika ve destekleme araçlarına geçişi hedefleyen yapısal değişim çalışmaları başlatılmıştır. Tarım sektöründeki bu yapısal değişim çalışmaları, daha rasyonel mekanizmalara işlerlik kazandırılmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu mekanizmaların başında ürün borsaları ve fiziki ürün değişimine dayanmayan ürün ticaret sistemi gelmektedir. Modern tarım ürünleri ticareti alt yapısının oluşturulması önem kazanmaktadır. Ancak lisanslı depoculuk alanında potansiyeli bulunan birliklerin bu alanda gerekli yatırımları henüz yapmadıkları veya yapamadıkları anlaşılmaktadır. Ülkemizde 1.6.2000 tarihinde çıkarılan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanununa göre, üreticiler; karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi şartlarla değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla, aralarında sınırlı sorumlu, değişir sayıda ortaklı ve değişir sermayeli, tüzel kişiliği haiz tarım satış kooperatifleri kurabilmeleri hükümünü getirmiştir. Tarım satış kooperatiflerinin üreticilere bir çok yararı vardır. Bu yararların en başında ortaklarının ürettikleri ürünleri en iyi şekilde değerlendirilmesi gelmektedir. Türkiye'de 1937 yılında Tarım Satış Kooperatif sayısı 19, birlik sayısı 2 ve ortak sayısı 12.187 iken, günümüzde 333 birim kooperatif, 17 birlik ve 771.622 ortağı bulunmaktadır (<http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfaNo=1012,21.03.2006>). Bu kadar ortak sayısına sahip kooperatifin tarım ürünü pazarlamasındaki önemi göz ardı edilemez. Yakın zamana kadar tarım ürünlerinin depolanmasında önemli fonksiyonlar üstlenen bu kuruluşların asli faaliyetlerine yoğunlaşabilmeleri ürün yoluyla pazar alanlarını genişletebilmeleri ve sistem içerisinde üretici ortaklarının finansman ihtiyaçlarının karşılanması ve üzerlerindeki mali baskıların giderilebilmesi için lisanslı depoculuk sistemine entegre edilmeleri önemli görülmüştür. Ayrıca değişen politikalar çerçevesinde fındık gibi arz fazlası bulunan ürünlerde de sağlıklı piyasa şartlarının oluşabilmesi için söz konusu sisteme işlerlik kazandırılması önemli bulunmaktadır. Bu nedenle birliklerin mevcut depolama kapasitelerini modernize ederek, lisanslı depoculuk sistemine entegre edilmesi ve yeniden yapılandırma süreçlerini başarıyla tamamlayabilmeleri için yapılacak projeler destekleneceklerdir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevcut Türkiye şartları altında üreticiyi koruyacak, kısa süreli finansman ihtiyacını karşılayacak, kamunun müdahale ve depolama için gerekli finansman giderini azaltan ve zamana yayan, tarımsal üretim yapan üreticilerin serbest piyasada rekabet şanslarını artıracak, Tarım Bakanlığı kontrolünde bir lisanslı depoculuk, yararlı ve gereklidir.

Ürün senetleri sisteminde ürün satın alacak işleyiciler kaliteli ürünleri almak isteyeceklerdir. Bunun mümkün olabilmesi için ise ülke çapında ürün standardını sağlayacak ve homojen ürünlerin üretilmesi gerekecektir. Bunun sağlanabilmesi için ülke çapında bir tohumluk politikası oluşturulmalı ve sağlıklı bir üretim deseni oluşturulmalıdır. Türkiye'de genel olarak kamunun tarım piyasalarından çekilmesine yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır. Fakat ülkemizde hububat piyasasında en önemli alıcı Toprak Mahsulleri ofisi'dir. Son yıllarda bu kurumun alım miktarları

KAYNAKLAR

- Anonim, (2004), Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanun Tasarısına İlişkin Ziraat Mühendisleri Odası'nın Görüşleri, Tarım ve Mühendislik, Sayı 69-70-71, Ankara
- Anonim, (2005), <http://www.vob.org.tr/VOBPortalTur/DesktopDefault.aspx?tabid=138>
- Anonim 2005, (http://www.arip.org.tr/tskb_lisans.htm, 11.10.2005)
- Anonim, (2006), <http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfaNo=1012>, 21.03.2006)
- Mızrak, G.(2003), Ürün Piyasalarını Geliştirme Projesi: Ticari Kuruluşların Geliştirilmesi ve Piyasa Gözetim Kapatışının Artırılması: Pilot Proje, ACDI/VOCA- Vak-Bir A.Ş., Ankara
- Mülayim, Ziya, G., (2003), Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara
- Sönmez, T., (2005), Ürün İhtisas Borsacılığı ve Lisanslı Depoculuk Sistemi, ARİP sunuş Metni, Ankara
- Tek, Ö.B. (1997), Pazarlama İlkeleri, Beta Yayım, İzmir
- Güneş, T., (1990), Tarımsal Pazarlama ve Standardizasyon, A.Ü.Z.F. Yayınları, Yayın no:1182, Ankara
- Yemişçi, T., (2005), Türkiye'de Ürün Pazarlamasında Yeniden Yapılanma: Ürün İhtisas Borsaları ve Vadeli İşlem Borsaları, İzmir Ticaret Borsası, Ankara

E-egitim ve Gazi Üniversitesi Öğrencilerinin Bu Konudaki Bilgi Düzeyleri Ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Sezer KORKMAZ* Barış Gökalp BAYBURTLU**

Özet: Günümüzde teknoloji alanında yaşanan gelişmeler; sadece günlük yaşantımızı değiştirmekle kalmamış, sanayi, üretim ve eğitim sektörlerinde de hissedilir değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Eğitim sektörünü en çok etkileyen teknolojilerden biri de İnternet'dir.

İnternet'in uzaktan eğitim aracı olarak kullanılması, geleneksel eğitimin sınırluluklarına ve bilinen problemlerine çözüm olarak önerilmektedir. Önceleri sadece basit dokümanların dağıtılması esasına dayanan bu eğitim şekli sonradan interaktif, deneye dayalı, görsel ve her yönü ile yakından eğitimi aratmayacak niteliklere sahip olmuştur. İnternet teknolojisi ile birlikte sanal eğitim devriminin başlamasına paralel olarak "E-Eğitim" kavramının incelenmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorunluluktan yola çıkılarak, ele alınan bu çalışmada, elektronik eğitim kavramı açıklanarak, Gazi Üniversitesi'ne bağlı Eczacılık, İktisadi İdari Bilimler, İletişim ve Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören 482 öğrenci ile anket çalışması yapılmış ve öğrencilerin Elektronik Eğitim konusunda düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucu, ankete katılımcı öğrencilerin yaş seviyeleri arttıkça uzaktan eğitim kavramını daha çok bildikleri belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcı öğrencilerin çoğunluğu uzaktan eğitim programlarına katılmaya istekli oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Araştırma sonucu, katılımcı öğrencilerin sırasıyla en iyi bildikleri uzaktan eğitim yönteminin; birinci sırada bilgisayar destekli uzaktan eğitim, ikinci sırada İnternet destekli uzaktan eğitim ve üçüncü sırada görsel ve işitsel materyaller olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcı öğrencilerin en çok yabancı dil ve bilgisayar derslerinde, e-egitim uygulamalarından yararlanmak istedikleri araştırmada saptanan bir diğer sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

E-education And A Research Aiming At Determining The Knowledge Level And Tendency Of The Students Attending Gazi University In This Regard

Abstract: The improvements recently achieved on the technology field changed not only our daily routine but also caused outstanding changes to emerge on the fields of industry, production and education. One of the most effective technologies on the education field is İnternet.

The use of İnternet as a remote educational tool has been suggested as a resolution to the restraints of education and its already known problems. This educational tool that was preliminary just based on the distribution of simple documents later turned out to be an

*Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi

** Büro Yönetimi Öğretmeni, Beypazarı Ticaret Meslek Lisesi

interactive method that is based on experiment with its visual and other characteristics that eliminate the use of traditional education methods. In accordance with the emergence of cyber education as well as Internet technology the study of E-Education concept turned out to be a must for us. Accordingly, the concept of Electronic Education has hereby been explained and a questionnaire has been conducted for 483 students, who have been attending the Faculties of Medicine, Economical and Administrative Sciences, Communications, Commerce and Tourism Education and successively their tendencies upon Electronic Education have been clarified.

As a result of the statistical analysis conducted, it seemed that the higher are the age levels of the students the more they are aware of the concept of Electronic Education. Besides, most of the participated students stated that they were willing to take part in the electronic education programs. The outcome of the research has proven that the participated students ranked the best-known remote education methods as computer supported remote education, Internet supported remote education and audio-visual materials respectively. One of the other outcomes is that the participants rather preferred to benefit from the E-Education practices at the Foreign Language and Computer classes.

GİRİŞ

Günümüzde iletişim teknolojisinde meydana gelen hızlı gelişmeler bir çok alanı etkisi altına almaktadır. İletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmelere paralel olarak eğitim sektöründe de değişimler hızlanmış ve bu alanda önemli adımların atılması söz konusu olmuştur.

Eğitim, bir ülkenin ekonomik, politik ve sosyal gelişiminde temeli oluşturan en önemli yapı taşıdır. Eğitimin amacı, toplumu oluşturan bireyleri çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmaktır. Bu doğrultuda eğitim sisteminden beklenen, çağdaşlaşma ve kalkınmanın gerektirdiği sayı ve nitelikteki insan gücünü yetiştirmektir.

Geleneksel eğitim denildiğinde sadece yüz yüze sınıf ortamlarında sürdürülen eğitim modeli anlaşılmaktadır. Geleneksel eğitim sürecinde bireylerin eğitiminde ve bilgilendirilmesinde karşılaşılan pek çok sorun olduğu görülmektedir. Ülkemiz eğitim sisteminde bu sorunların başında uzaklık ve eğitim kurumlarının yetersiz kapasitesi gelmektedir.

Ayrıca, eğitim almak istemekle birlikte iş, aile, ekonomik koşullar ve coğrafi nedenlerden dolayı eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalanlar ile hastalık, sakatlık, tutukluluk, askerlik gibi nedenlerden dolayı da pek çok bireyin geleneksel eğitim sistemi içinde eğitim olanaklarından yararlanamadıkları görülmektedir.

Geleneksel eğitim sisteminin artan eğitim talebini karşılayamaması bu konuda yeni model arayışlarını tetiklemiştir. Günümüzde, teknolojik alandaki hızlı gelişmelere kolaylıkla uyum sağlayabilme ve değişik şartlar içerisinde bulunan bireylere eğitim imkanı sunabilmek için daha esnek nitelikler taşıyan eğitim uygulamalarına gereksinim olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda uzaktan eğitim ve e-öğretim kavramlarını tartışmak gerekmektedir. Farklı yerlerde, farklı demografik ve kültürel alt yapıya sahip, örgün eğitime devam edemeyen kişilere, uygun iletişim teknolojileri kullanımıyla eğitim kaynaklarına erişimi sağlayan uzaktan eğitim, yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olmakla birlikte, teknolojiye yaşanan yeni gelişmeler sonucu karşımıza yepyeni bir formatta çıkmakta ve geleceğin eğitim sistemi olarak kabul edilmektedir. Günümüze kadar uzaktan eğitim, mektup ve posta ile, görsel işitsel materyaller yolu ile ve bilgisayar destekli öğretim yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Buna karşın hızla gelişmekte olan

bilgi teknolojisi, uzaktan öğretim türlerinin çeşillenmesine ve özellikle İnternete dayalı uzaktan öğretimin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak temeli İnternet teknolojisine dayanan elektronik eğitim kavramını bilmek ve bunu eğitim ortamlarına taşıyabilmek gerekmektedir. Bu gereklilikten yola çıkılarak gerçekleştirilen bu çalışmada uzaktan eğitim ve elektronik eğitimi (e-eğitim) kavramlarının tartışılması amaçlanmış, bunların önemi üzerinde durulmuş ve örneklem kitlesi içine giren Gazi Üniversitesi öğrencilerinin, uzaktan eğitim ve e-eğitim konusunda düşünce ve eğilimlerini saptamaya yönelik bir araştırma yapılmıştır.

1. UZAKTAN EĞİTİM KAVRAMI VE YÖNTEMLERİ

Çağımızın ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullarındaki hızlı değişim toplumsal yaşamın koşullarını da değiştirmektedir. Toplumsal yaşamdaki değişmelere paralel olarak, eğitime olan talep de farklılaşmakta ve bu durum eğitim işlevlerinin boyutlarını değiştirmektedir. Bu değişim sürecinde karşımıza uzaktan eğitim kavramı çıkmaktadır.

Uzaktan eğitim, eğitimin her düzeyindeki "ilk-orta öğretim, yüksek öğretim, lisans üstü, işe alıştırma, yaşam boyu öğrenme vb." talebe cevap verebilen bir süreçtir. Bu süreç, eğitimde ve bilgiye erişimde demokrasiyi sağlayabilmekte, farklı mekanlardaki öğrenenleri ve öğreticileri birleştirmektedir. Kuşkusuz uzaktan eğitimin bu buluşmayı gerçekleştirmede en büyük yardımcısı, bu amaçla kullanıma sunulan teknolojilerdir.

Verduin ve Clark'a (1991) göre uzaktan eğitim, pek çok öğretim işlevinin, eğitici ve öğrencinin birbirinden uzakta oldukları bir ortamda yapıldığı resmi bir eğitim biçimidir.

California Distance Learning Project (CDLP) ise uzaktan eğitimi; öğrenci ile eğitsel kaynaklar arasında bağlantı kurarak eğitimi gerçekleştiren bir sistem olarak tanımlamaktadır (www uluslararası.com/uzak/inedir.asp, 2001). Uzaktan eğitim; uzakta bulunan bir öğrenci ile doğrudan bağlantı kurularak gerçekleştirilmektedir. Geleneksel öğrenme ve öğretme yöntemlerindeki sınırlılıklar nedeniyle sınıf içi etkinliklerin yürütülme imkanı bulunmadığı durumlarda, eğitim çalışmalarını planlayan ve uygulayanlarla, öğrenenler arasında iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belli bir merkezden sağlanması durumu karşımıza uzaktan eğitim kavramını çıkarmaktadır (Süer, 2000, s.20).

Uzaktan eğitim, uygulanması açısından standart eğitim modellerinden farklılık göstermektedir. Bu modelin en belirleyici özelliği, eğitimin gerçekleştirildiği zaman diliminin büyük kısmında öğrenci ve öğretmenin ayrı mekanlarda bulunmasıdır. Uzaktan eğitim öğrenenle öğretmenin fiziksel olarak birbirinden uzakta olduğu bir eğitim biçimi olma özelliğiyle, isteyene istediği yaşta, istediği yer, zaman ve hızda öğrenme olanağını sağlamaktadır (www.egitek.meb.gov.tr :2004). Bu özelliği ile uzaktan eğitim geleneksel eğitimin sınırlı yapısını geliştirmeye ve öğretim etkinliklerinin düzeni, zamanlaması ve yeri açısından bireysel ve bağımsız öğrenmeye olanak tanımaktadır. Uzaktan eğitim çok çeşitli iletişim teknolojilerini eğitim hizmetine sunabilen bir sistemdir. Bu sistemde öğretmen ve öğrenci arasında iki yönlü iletişimi ve etkileşimi sağlamak, ders içeriğini iletmek amacıyla bilişim ve iletişim teknolojilerinden yararlanır. Ayrıca kablosuz iletişim imkanı sayesinde kişiler eğitim süresince hareket özgürlüğüne de kavuşmuş olurlar.

Uzaktan eğitimin tüketici odaklı olduğu da görülmektedir. Uzaktan eğitim sayesinde ayrı niteliklere sahip bireylerden oluşmuş hedef kitleye farklı uygulamalarla eğitim hizmeti sunulabilir. Ayrıca, uzaktan eğitim; eğitimi sunan kurumun amaçlarına, alıcıların taleplerine, verilen eğitim düzeyi ve içeriğine uygun olarak çok farklı şekillerde

uygulanabilmektedir. Değişik şartlar içerisinde bulunan bireylere eğitim hizmeti sunmak için; ister eşzamanlı isterse eşzamansız öğretim olsun, ortaya çıktığı ilk günden günümüze kadar, ilgili dönemlerdeki teknolojiye bağlı olarak bu hizmeti en etkili biçimde götürebilmek için farklı uzaktan eğitim yöntemleri kullanılmıştır.

İlk uygulaması 1728 yılında posta ile yapılan uzaktan eğitim, günümüzde gelişen iletişim teknolojileri sayesinde niteliği daha çok artırılmış olarak televizyon, tele – konferans, Video – konferans ve İnternet aracılığıyla yapılmaktadır (İşman, 2003, s.16). Uzaktan eğitim etkinlikleri bazen tek bir iletişim aracına dayalı olarak bazen de birden fazla iletişim aracının beraber kullanılmasıyla yapılmaktadır Başlıca uzaktan eğitim yöntemleri; mektup ve postayla uzaktan eğitim, görsel ve işitsel materyaller yoluyla uzaktan eğitim, bilgisayar destekli uzaktan eğitim ve İnternet destekli uzaktan eğitim şeklinde sıralanmaktadır.

Uzaktan eğitimin ilk defa ortaya çıkışı yazılı materyallerin mektup ve posta vasıtasıyla öğrencilere ulaştırılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu eğitimin, ilk yıllarından başlayarak 1970'lere kadar çoğunlukla yazılı materyallere dayalı olarak yapıldığı görülmektedir. Arada radyo, ses kaseti, faks, film, telefon gibi iletişim araçlarının kullanıldığı denemeler yapılmış olmasına karşın televizyon yayıncılığı alanındaki gelişmeye kadar yazılı materyaller temel öğretim ortamı olarak kullanılmıştır (Aydın, 2002, 2). Mektupla uzaktan öğretim yöntemi öğrencinin zaman, mekan ve çalışma temposu olarak oldukça esnek olduğu bir yöntemdir. Ders materyalleri taşınabilir olduğundan öğrenci bireysel olarak istediği yer ve zamanda çalışabilir. Bu da öğrenciye belirli bir çalışma esnekliği sağlar. Kurum açısından ise öncelikle iş gücünün bölümlendirilmesine ve belirli görevlere kaydırılmasına izin verir. Çok fazla sayıda öğrenciye erişimi sağlayarak, ölçek ekonomisinin gerçekleştirilmesine yardımcı olur. Mektupla öğretimin zayıf olduğu nokta ise etkileşimin yetersiz olmasıdır. Ancak bu sorun da farklı teknolojilerin etkileşim sağlamada kullanılmasıyla ile giderilebilmektedir.

Günümüzde, bir hayli fazla kullanım alanı olan uzaktan eğitim yöntemlerinden biri de görsel ve işitsel materyaller yoluyla yapılan uzaktan eğitimidir. Bu yöntemde kullanılan teknolojiler, günümüzün en önemli kitle iletişim araçlarından olan radyo ve televizyondur. Radyo ve televizyon toplum yaşamına önce haberleşme aracı olarak girmiş, geniş toplulukları etkileme özelliklerinden dolayı eğitim sürecinde de etkili bir biçimde kullanılır olmuştur (İşman, 2003, s.409). Genel olarak radyo ve televizyon, sınırsız imkanları, okul içi ve dışı yayımları ile diğer tüm görsel – işitsel araçların özelliklerini taşıdığından, kitle öğretiminde etkin ve ekonomik bir araç niteliğine sahiptir. Radyo ve televizyon programları kolaylıkla kayıt edebilme, tekrar gösterme, diğer sistemlere uyum, çeşitli öğretim alanlarına uygulanabilirlik gibi teknik özelliklere sahiptir. Ayrıca bu araçlar, değişik ekonomik yapı ve kültürel özelliklere sahip toplumlarda kullanılabilir. Radyo ve televizyonun, öğrenme – öğretme sisteminin temel bir ögesi olarak diğer öğelerle birlikte dengeli ve bütüncül bir sistemde en iyi sonuçları verdiği görülmektedir (Emre, 2002: s.5). Buna karşın bu araçların tek yönlü iletişime olanak tanınması, öğrenme sürecinde bireyin yalnız olması, bilgi yayılmasını sağlamada birlikte, anında bir tepki, veya geri dönüşümlü bilgiye imkan tanımaması gibi sınırlılıkları da olduğu görülmektedir.

Bilgisayar, medya ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak uzaktan eğitim uygulamalarında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişisel bilgisayar (PC) kullanıcılarının sayısındaki artışla birlikte, 1980'li yıllarda eğitimde bilgisayarların kullanım oranı hızla artmıştır. Özellikle CD-ROM teknolojisindeki gelişmeler, bilgisayar destekli eğitim uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Bilgisayar destekli eğitim, video ve televizyon yayınlarına göre çok daha interaktif bir ortam sağlamakta, öğrencinin ihtiyaçlarına göre eğitimin içeriği değiştirilebilmekte, geniş kitlelere kolayca ulaştırılabilmekte ve ucuz biçimde yaygınlaştırılabilmektedir (Yamk, 2004: s.157).

Kaya (2002: 178)'ya göre bilgisayar destekli uzaktan eğitim; öğrenmeyi kolaylaştırmak ya da daha eğlenceli bir hale getirmek için bilgisayarlı öğrenme kaynaklarını, öğretim sürecinde kullanmaktadır. Bilgisayarlı öğrenme kaynakları üç grupta incelenebilir. Bunlar, bilgisayar destekli öğretim, bilgisayarla yönetilen öğretim ve bilgisayarla desteklenen öğrenme kaynaklarıdır. Bilgisayarlı öğrenme kaynakları öğretimin niteliğini artırabilmektedir. Ancak, öğrenme sürecini etkileyen başka etmenler de vardır. Bu etmenler; güdülenmişlik düzeyi, bilginin niteliği, etkileşim, bireysel farklılık, yazılım türü, uzaktan eğitim uygulayıcılarının bilgisayarlı öğrenme kaynaklarını algılama biçimi, ders programının bilgisayar destekli öğretim yazılımıyla ilişkisi ve ergonomidir. Bilgisayarlı öğrenme kaynakları, uzaktan eğitim öğrencilerine ve uygulayıcılarına genel olarak; çoklu ortam aracı olmaları nedeniyle bir çok teknolojiyi etkili bir biçimde birleştirme, ulaşılabilirliği sağlama, etkileşimli ve multi-medya öğretim teknikleri ile motivasyonu yükseltme, öğrenmeye zamansal ve mekansal esneklik kazandırma ve öğrenci gelişimini daha kolay takip edebilme gibi faydalar sağlamaktadır. Buna karşın; bilgisayarlı öğrenme kaynakları ile öğrenmenin başlangıç maliyetinin yüksek olması, öğretimin başarısının öğretim materyallerinin kalitesine bağlı olması, bilgisayar okur-yazarlığının yaygın hale getirilememesi ve öğrenci ilgisi ve bilgisayar yeterliliğinin sağlanamaması gibi sınırlılıklarından dolayı uygulamada bazı sıkıntıların yaşandığı görülmektedir.

Uzaktan eğitimin genel çerçevesi içinde değerlendirilen İnternet destekli eğitim ise çalışmamızın ana konusunu oluşturan e-egitim şeklinde de kullanılmaktadır. Bu doğrultuda e-egitim, bilgisayar destekli eğitimin teknolojik devamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. E-EGİTİM VE UYGULAMA ÇEŞİTLERİ

Uzaktan eğitimin tüm avantajlarını koruyup dezavantajlarını azaltan elektronik eğitimden (e-egitim) kastedilen eğitmen ve eğitilenlerin farklı mekanlarda olmalarına rağmen tüm öğretim ve eğitim işlemlerinin (kayıt, ders alma, öğrenme, değerlendirme, sosyal aktiviteler vb.) bilgisayar aracılığıyla İnternet üzerinden sanal ortamlarda yapılmasıdır. Elektronik eğitim (e-egitim), kısaca İnternet/İntranet veya bir bilgisayar ağı bulunan platform üzerinde sunulan web tabanlı eğitim sistemi olarak da tanımlanabilir (www.sanal-kampus.com, 2005). Elektronik eğitim (e-egitim) için Khan (1997) tarafından yapılan bir diğer tanım ise öğrenmeyi artıracak ve destekleyecek anlamlı bir öğretme ortamı oluşturmak için web'in özelliklerinden yararlanılarak oluşturulan etkileşimli bir çoklu ortam programı şeklindedir.

Görüleceği üzere elektronik eğitim doğası gereği, geleneksel sınıf eğitimlerinden çok farklıdır. Elektronik eğitim, kullanıcılarına eğitim sürecini kontrol etme ve kendilerine en uygun ideal eğitim sürecini seçme şansını tanımaktadır. Örneğin kullanıcının önünde bir dizi link alternatifleri olabilir ve kullanıcı bunlar arasında en çok ihtiyacı olduğu linkleri izleyerek eğitimini sürdürebilir. Bunun dışında elektronik eğitim interaktif, etkileşimli ve kullanıcı kontrollüdür (Özdil ve Çelik, 2001, s.3).

Elektronik eğitimin açık sistem olmasının yanı sıra online araştırma imkanları ve kaynaklar sunduğu görülmektedir. Ayrıca dünya çapında, eğitimde standart sağlanmasında da yararlı olan önemli bir araçtır.

Elektronik veya İnternetle eğitimin en önemli faydası, hem öğrencilerin kendilerini hem de öğreticilerin öğrencileri çevrim içi değerlendirilmelerini sağlamasıdır. Öğrenciye öğretimin sürecinde İnternet üzerinden uygulanan sınavların sonunda, anında dönüt verilmesi, öğrencilerin hatalarını hemen görüp düzeltmeleri için fırsat tanır. Ayrıca elektronik eğitim elektronik yayını olanaklı kulmasının yanı sıra metin, grafik, ses, video ve animasyon gibi çeşitli çoklu ortam elementlerini birleştirerek, öğrenme ortamlarını zenginleştirir (Dwyer,1998, s.8).

Bütün bunlara karşın, elektronik eğitimin, beceri ve tutuma yönelik davranışların gerçekleştirilmesinde ve grup birlikteliğinin sağlanabileceği sosyal ortamların oluşturulmasında etkisiz olduğu görülmektedir. Elektronik eğitimin sosyal açıdan izolasyon yaratması ve sözel olmayan ipuçlarının eksikliği ile iletişim sorunlarına yol açtığı da belirtilmektedir. (Gürol ve Sevindik, 2002, s.6). Ayrıca, bu eğitim süreci ek yazılımlar gerektirebilir, gerekli yazılım, bilgisayar ve teknik insan gücü gereksiniminin karşılanmasının belirli bir maliyeti olabilir. Bütün bu noktalar elektronik eğitimin kısıtları olarak karşımıza çıkmaktadır. Elektronik eğitim sınırlılıklarının ortadan kaldırılması ve bu süreçte etkinliğin sağlanabilmesi için, özenli bir planlama yapılması ve hedef kitle gereksinimlerinin doğru belirlenmesi ve öğrenci, öğretici, yönetici, sistem geliştirici ve eğitim tasarımcıları arasında işbirliğine dayanan çalışmaların yapılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elektronik eğitim çabalarının, öğretmen ve öğrencinin aynı zamanda bir arada olup olmamasına göre "senkron" ve "asenkron" olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Senkronize eğitim, aynı zamanda bütün katılımcıların birbirleriyle doğrudan iletişim kurabildikleri, elektronik ortamdaki öğretmen yönlendirmeli eğitim şeklidir. Senkronize eğitim, sanal sınıflar, işitsel (audio) ve görsel (video) konferanslar, İnternet üzerinden telefon bağlantısı, çift taraflı ve canlı uydu yayınları aracılığıyla verilebilir (Eisinger, Asirvatham, www.insankaynakları.com, 2001). Senkronize eğitim ile tartışma ortamı yaratmak, soru sorup cevap almak, anında test yapmak, video ve multimedya imkanlarından faydalanmak, sunum yapmak, birçok öğrenci ile aynı anda iletişim kurmak ve farklı yerlerden sisteme erişmek mümkündür.

Asenkronize eğitim ise, İnternet ve çoklu ortam teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak, herhangi bir yerde herhangi bir zamanda öğrenmeyi sağlayan yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretme yerine öğrenmeyi destekleyen bu yaklaşım İnternet üzerinden oluşturulan tartışma grupları ile öğrencilerin kendi aralarında ve öğretmenlerle öğrenciler arasında iletişimi sağlamaktadır. Asenkronize eğitim, farklı zamanlarda katılımcıların web üzerindeki eğitim modüllerini kendi kendilerine tamamladıkları bir eğitim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eğitimin, bireyin kendi kendine İnternet ve CD-ROM vasıtasıyla kurslar alması, videoya çekilen sınıflar, işitsel/görsel olarak web üzerinden yapılan sunumlar ve online tartışma grupları aracılığı ile verildiği görülmektedir. Bu eğitim şekli ile duyurular yapılabilir, mesajlar iletebilir, görsel ve işitsel tasarımlardan faydalanılabilir, sunum yapılabilir, zamandan bağımsız hareket edilebilir, eğitime gereksinim olmaksızın farklı yer ve zaman dilimlerinde bulunan katılımcılara ulaşılabilir (Demirel ve Şerefoğlu, 2003, s.195).

3. ÜNİVERSİTELERDE ELEKTRONİK EĞİTİM UYGULAMALARI

Ülkemizde elektronik eğitim uygulamalarının 2000 yılı başından itibaren gelişme gösterdiği görülmektedir. Özellikle uluslararası ortaklar ile çalışan, finans ve bilişim sektöründe yer alan işletmelerde, elektronik eğitim uygulamalarına sıkça rastlanılmaktadır. Bu doğrultuda kurumsal olarak elektronik eğitim uygulamalarının

hayata geçirildiği görülmektedir. Ayrıca, son yıllarda üniversiteler tarafından oluşturulan İnternet destekli uzaktan eğitim programlarına da sıkça rastlanılmaktadır.

Ortadoğu Teknik Üniversitesi, bu konuda öncülük eden ilklere sahip ve 1997 yılında web üzerinden uzaktan eğitim çalışmalarını başlatmak amacıyla Enformatik Enstitüsünü kurmuştur. Enstitü bünyesinde yürütülen ve asenkron projesi kapsamında geliştirilen eğitim programlarından, Bilgi Teknolojileri Sertifika Programı, 1998 yılından bu yana devam etmektedir (Erişen ve bşk., 2002, s.6). Ayrıca, bu programın yanı sıra Yazılım ve Bilgisayar Mühendisliği ile tezsiz Yüksek Lisans Programlarının, e-eğitim ortamında yürütüldüğü görülmektedir.

Halihazırda Sakarya Üniversitesinde de e-eğitim faaliyetleri İnternet destekli, Asenkron öğretim olarak sürdürülmektedir. 1997-1998 akademik yılında Eğitim Teknolojisi Yüksek Lisans dersi, İnternet aracılığıyla verilmiştir (İşman,1999, s.89). Ayrıca 2000-2001 öğretim yılında pilot proje kapsamında web tabanlı Temel Bilgi Teknolojisi Kullanımı, Bilgisayar Destekli Teknik Resim ve Lojik Devreler dersleri verilmeye başlanmıştır. Anadolu Üniversitesinde, 1997 yılından itibaren Açık öğretim fakültesi öğrencilerine İnternet üzerinden eğitim verilmektedir. Bu amaçla 150 derse ait deneme sınavları uygulanmaya konulmuş ve 75.000'den fazla öğrenci bu hizmetten düzenli olarak faydalanmaya başlamıştır. Şu anda pek çok lisans ve yüksek lisans dersi İnternet destekli olarak yürütülmektedir (Demirel ve diğerleri, 2003, s.20). Bunların dışında İstanbul Bilgi Üniversitesi (www.bilgiemba.net, 2004), İstanbul Üniversitesi (Artan ve Parlak, 2002), Fırat Üniversitesi (Varol ve Bingöl, 2002), Selçuk Üniversitesi (www.selcuk.edu.tr/suzep, 2004), İstanbul Teknik Üniversitesi (Chip, 2003, s.172), Bilkent, Beykent, Sabancı, Koç, Bahçeşehir ve Işık Üniversitelerinin Lisans ve Yüksek Lisans eğitim programlarında yer alan bazı derslerin İnternet üzerinden verildiği görülmektedir.

Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2002 yılında İnternet üzerinden Türkiye Türkçesi ile bütün Türk dünyasına eğitim sunan bir program oluşturmuş ve 2002-2003 Eğitim Öğretim yılından itibaren öğrenci kabulüne karar vermiştir (Kurmanaliyev, Köksal, 2002, s.5-8). Doğu Akdeniz Üniversitesinde de Bilgi Yönetimi Ön lisans programı açılarak derslerin İnternet üzerinden verilmesi planlanmaktadır (Bulut ve diğerleri, 2002, s.6).

Görüleceği üzere e-eğitim, eğitim sektörünün vazgeçilmez araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden bu alanda yaşanan gelişmelere, yalnızca Üniversitelerin değil bütün eğitim kurumlarının duyarlı olmaları ve bu konuda gerekli yatırım ve atılımları yapmaları gerekmektedir.

Bu gereklilikten yola çıkılarak bu araştırmada e-eğitimin hedef kitesini oluşturan ve sürecin diğer ucunda yer alan öğrencilerin bu konudaki düşünce ve eğilimlerini belirlemek amacıyla anket çalışması yapılmış ve elde edilen bulgular yorumlanarak, e-eğitim yararları ortaya konmaya çalışılmıştır. Anket uygulaması Gazi Üniversitesi öğrencileri arasından seçilen örnek kitleye uygulanmıştır.

4. ÖĞRENCİLERİN UZAKTAN EĞİTİM VE E-EĞİTİM KONUSUNDA DÜŞÜNCE VE EĞİLİMLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Farklı yerlerde, farklı demografik ve kültürel alt yapıya sahip, örgün eğitime devam edemeyen kişilere, uygun iletişim teknolojileri kullanımıyla eğitim kaynaklarına erişimi sağlayan Uzaktan Eğitim, tüm dünyada yaygınlaşmakta ve geleceğin eğitim sistemi olarak kabul edilmektedir. Hızla gelişmekte olan bilgi teknolojileri, uzaktan eğitim türlerinin çeşitlenmesine ve İnternet'e dayalı uzaktan eğitimin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Günümüz şartları göz önünde bulundurulduğunda öğretim ortamlarında İnternet teknolojilerinden faydalanmak kaçınılmaz görülmektedir. Bu noktada, İnternet teknolojilerinin eğitim sektöründe kullanımı sonucu e- eğitim kavramı karşımıza çıkmaktadır. Başta yüksek öğretim seviyesinde olmak üzere birçok kamu ve özel öğretim kurumu, e- eğitim uygulamalarını gerçekleştirmenin yanında bu alanda ciddi anlamda araştırma ve geliştirme çalışmalarına devam etmektedirler. E-Eğitim artan öneminden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada, e-eğitim sürecinin uzantısını oluşturan üniversite düzeyindeki öğrencilerin konu ile ilgili görüş ve eğilimlerinin saptanması amaçlanmış ve bu doğrultuda, Gazi Üniversitesi öğrencilerinden seçilen örneklem kitleye, anket çalışması yapılmıştır.

4.2. Araştırma Soruları ve Soru Kağıdının Hazırlanışı

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anketin hazırlanması sürecinde önce pre - anket yapılmış, pre - anket sonucunda deneklerin konuyu nasıl algıladıkları ve hangi tür soruları cevaplayabilecekleri kavranmaya çalışılmıştır. Yapılan pre-anket sonucu sorular anlaşılır hale getirilmiş ve anket formunun son şekli oluşturulmuştur. Anket formunda nominal, sıralı ve aralıklı ölçekler kullanılmıştır. Aralıklı ölçekte sorulan sorular "1- Çok Kötü"den "5 - Çok İyi" arasında değişen ölçek kullanılarak oluşturulmuştur.

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın konusunu, bilişim çağında uzaktan eğitim: e- eğitim ve Gazi Üniversitesi öğrencilerinin e- eğitim konusundaki düşünce ve eğilimlerinin saptanması oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma konusuyla bağlantılı olarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Öğrencilerin uzaktan eğitim kavramını bilme düzeyleriyle demografik değişkenler arasında ilişki vardır.

H2: Öğrencilerin uzaktan eğitim yöntemlerini bilme düzeyleriyle demografik değişkenler arasında ilişki vardır.

H3: Öğrencilerin İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programlarına katılmak istemeleri ile demografik değişkenler arasında ilişki vardır.

H4: Öğrencilerin e- eğitim programında almak istedikleri dersler fakülte bazında eğitim programlarına göre belirlenmektedir.

H5: Öğrencilerin e- eğitimin yararları ve sakıncaları konusunda bilgi düzeyleri mevcuttur.

4.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın konusuna paralel olarak Gazi Üniversitesinde okuyan bütün öğrenciler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ancak Gazi Üniversitesinin Ankara ili dışında da birimleri olduğu düşünülecek olursa, evren olarak Ankara il sınırları içinde yer alan fakülteler göz önünde bulundurulmuştur. Ankara il sınırları içinde Gazi Üniversitesine bağlı on dört fakülte yer almaktadır.

Bu on dört fakültenin tümünde anket yapmanın gerekli izinlerin alınmasının zor olması ve maliyet kısıtı nedeniyle olanaksız olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda bu fakültelerden Eczacılık, İktisadi İdari Bilimler, İletişim ve Ticaret Turizm Eğitim Fakülteleri tesadüfi olarak seçilmiş ve çalışmanın evreni bu dört fakülteyle sınırlandırılmıştır. Bu dört fakültenin öğrenci sayılarına baktığımızda, Eczacılık Fakültesinin 538, İktisadi İdari Bilimler Fakültesinin 6465, İletişim Fakültesinin 810

ve Ticaret Turizm Eğitim Fakültesinin 1655 öğrencisi olduğu tespit edilmiştir (www.ogris.gazi.edu.tr, 2004). Belirlenen dört fakülte genelinde araştırma evreninin büyük olması nedeniyle evrenden örneklem seçimine gidilmiş ve gerekli örneklem hacminin belirlenmesinde, örneklem büyüklüğü = s^2t^2/c^2 formülünde (Hair ve diğerleri, 2003) yer alan simgelere “”,”” ve “” değerleri verilerek 36 olarak hesaplanmıştır. Bu değer soru kağıdında bulunan üç farklı ölçek sayısı ile çarpılması sonucunda uygulanması gereken soru kağıdı sayısının alt sınırı 108 olarak tespit edilmiştir. Örneklem kitlemize giren fakültelerdeki öğrenci sayılarından yola çıkılarak, her fakültede yer alan öğrencilerin %5’ine anket uygulaması yapılması öngörülmüş ve uygulanması gereken soru kağıdı üst sınırı 500 öğrenci olarak belirlenmiştir. Soru kağıdı uygulaması 2004 – 2005 öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. 500 anket yapılmış ancak 18 anket yanlış cevaplandırmalardan dolayı değerlendirmeye katılmamıştır. Böylelikle araştırmada 482 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmada anket yolu ile elde edilen veriler önce SPSS (Statistical Packages for the Social Science) programında oluşturulan veri kütüğüne aktarılmıştır. Bu kütükte yer alan veriler, araştırmada elde edilmek istenen amaçlara uygun olarak kodlanarak, çeşitli istatistiksel analizler yapmaya elverişli hale getirilmiştir. Bu verilere frekans dağılımları, aritmetik ortalama ve ki – kare teknikleri ile değerlendirilmiştir. Buna göre elde edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik değişkenleri, tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Demografik değişkenler		F	%
Cinsiyet	Bay	272	56,4
	Bayan	210	43,6
Yaş	18 – 19	118	24,5
	20 – 21	228	47,3
	22 – 23	112	23,2
	24 ve Üzeri	24	5,0
Ailenin yaşadığı yer	Köy	17	3,5
	İlçe	66	13,7
	İl	125	25,9
	Büyük şehir	274	56,8
Ortalama aylık harcama	100 – 200	169	35,1
	201 – 300	176	36,5
	301 – 400	82	17,0
	401 ve Üzeri	55	11,4
Ailenin ortalama aylık geliri	200 – 400	49	10,2
	401 – 600	182	37,8
	601 – 800	165	34,2
	801 ve Üzeri	86	17,8
Toplam		482	100,0

Buna göre öğrencilerin %43,6’sı bayan, %56,4’ü erkektir. Katılımcıların, %47,3’nün 20 – 21 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Öğrenci ailelerinin %56,8’i büyük şehirde

yaşamaktadır. Ankete katılanların, %36,5'i 201 – 300 YTL arası, %35,1'i ise 100 – 200 YTL arası ortalama aylık harcama yapmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenci ailelerinin ortalama aylık gelirleri bakıldığında, ise %37,8'i 401 – 600 YTL arası, %34,2'sinin ise 601 – 800 YTL ortalama aylık gelire sahip oldukları görülmektedir. Araştırmamıza katılan öğrencilerin, %96,3'ü bilgisayar kullanmayı bildiklerini söylemiştir. Katılımcı öğrencilerin, %37,1'i bilgisayar kullanmayı orta öğretimde öğrendim derken, %37,1'i kendi kendilerine öğrendiklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin, %70,7'sinin kişisel bilgisayarlarının olduğu belirlenmiştir. Katılımcı öğrenciler, bilgisayar kullanım düzeylerini, X=3,42 aritmetik ortalama ile iyi olarak tanımlarken, ofis programlarından da en iyi kullandıkları programın kelime işlemci (Microsoft Word) (X= 3,54) olduğunu belirtmişlerdir. Ankette, öğrencilere, okuldaki mevcut bilgisayar sayısı ve laboratuvarların yeterli olup olmadığı ile İnternette faydalanabilme durumları sorulmuştur. Katılımcıların %46,2'si, mevcut bilgisayar sayısı ve laboratuvarlarını yetersiz olarak değerlendirirken, %41,1'i kısmen İnternette yararlanabildiklerini belirtmişlerdir. Araştırmada öğrencilere, İnterneti kullanım amaçları da sorulmuş ve %20,8'i haberleşme (e-posta), %17,2'si güncel konuları takip, %17,0'si eğitim, %11,1'i müzik dinlemek, %10,4'ü chat yapmak için İnterneti kullandıklarını belirtmişlerdir. Görüleceği üzere öğrencilerin İnterneti eğitim amaçlı kullanmaları yüzde olarak üçüncü sırada yer almıştır. Bu durum, öğrencilerin, İnternetin eğitim amacıyla kullanımına yabancı olmadıklarının göstergesi olarak yorumlanabilir. Öğrencilerin uzaktan eğitim kavramını bilme durumlarına baktığımızda, %54,8' oranında öğrencinin bu kavramı bildiği, %45,2'sinin ise bilmedikleri belirlenmiştir. Katılımcıların, demografik değişkenlere göre uzaktan eğitim kavramını bilme durumlarının dağılımı aşağıda tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Demografik Değişkenlere Göre Uzaktan Eğitim Kavramını Bilme Durumları

		Uzaktan Eğitim Kavramını Biliyor musunuz?		Toplam		
		Evet	Hayır	F	%	
Cinsiyet	Bay	F	150	122	272	56,4
		%	55,1	44,9	100,0	
Cinsiyet	Bayan	F	114	96	210	43,6
		%	54,3	45,7	100,0	
Yaş	18 – 19	F	51	67	118	24,5
		%	43,2	56,8	100,0	
	20 – 21	F	128	100	228	47,3
		%	56,1	43,9	100,0	
	22 – 23	F	68	44	112	23,2
		%	60,7	39,3	100,0	
	24 – +	F	17	7	24	5,0
		%	70,8	29,2	100,0	
Fakülte	Eczacılık Fakültesi	F	19	16	35	7,3
		%	54,3	45,7	100,0	
	İkt. İd. Bil. Fakültesi	F	169	148	317	65,8
		%	53,3	46,7	100,0	
	İletişim Fakültesi	F	39	8	47	9,8
		%	83,0	17,0	100,0	
	Tic. Tur. Eğit. Fakültesi	F	37	46	83	17,2
		%	44,6	55,4	100,0	
Toplam	F	264	218	482	100,0	
	%	54,8	45,2	100,0		

Öğrencilerin uzaktan eğitim kavramını bilme durumları ile demografik değişkenler arasındaki ilişki $\alpha=0,05$ hata payı, %95 anlamlılık derecesinde K2 analizi ile test edilmiş, uzaktan eğitim kavramını bilme ile cinsiyet arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Uzaktan eğitim kavramını bilme ile yaş ($p=0,014$) ve fakülte ($p=0,000$) arasında ise bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Buna göre yaş arttıkça ve buna paralel olarak sınıf düzeyi yükseldikçe uzaktan eğitim kavramını bilme düzeyi artmaktadır. Fakülteler bazında ise İletişim Fakültesi öğrencilerinin %83,0'nun uzaktan eğitim kavramını diğer fakülte öğrencilerine göre daha fazla bildikleri görülmektedir. İletişim Fakültesinde, kavramın bilinirlik düzeyinin yüksek çıkması, fakültenin özelliği gereği, ders programlarının içeriğinin uzaktan eğitimi olanaklı kılacak şekilde hazırlanması olabilir. Çalışmada katılımcı öğrencilere uzaktan eğitim yöntemlerini bilip bilmedikleri de sorulmuştur. Öğrencilerin %60,6'sı uzaktan eğitim yöntemlerini bildiklerini, %39,4'ü ise bilmediklerini söylemişlerdir. Öğrencilerin Demografik Değişkenlere Göre Uzaktan Eğitim Yöntemlerini Bilme Durumlarının dağılımı tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin Demografik Değişkenlere Göre Uzaktan Eğitim Yöntemlerini Bilme Durumları

			Uzaktan Eğitim yöntemlerini biliyor musunuz?		Toplam	
			Evet	Hayır	F	%
Cinsiyet	Bay	F	114	158	272	56,4
		%	41,9	58,1	100,0	
	Bayan	F	76	134	210	43,6
		%	36,2	63,8	100,0	
Yaş	18 – 19	F	29	89	118	24,5
		%	24,6	75,4	100,0	
	20 – 21	F	98	130	228	47,3
		%	43,0	57,0	100,0	
	22 – 23	F	52	60	112	23,2
		%	46,4	53,6	100,0	
	24 – +	F	11	13	24	5,0
		%	45,8	54,2	100,0	
Fakülte	Eczacılık Fakültesi	F	9	26	35	7,3
		%	25,7	74,3	100,0	
	İkt. İd. Bil. Fakültesi	F	130	187	317	65,8
		%	41,0	59,0	100,0	
	İletişim Fakültesi	F	23	24	47	9,8
		%	48,9	51,1	100,0	
	Tic. Tur. Eğit. Fakültesi	F	28	55	83	17,2
		%	33,7	66,3	100,0	
Toplam	F	190	292	482	100,0	
	%	39,4	60,6	100,0		

Öğrencilerin uzaktan eğitim yöntemlerini bilip bilmedikleri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi $\alpha=0,05$ hata payı, %95 anlamlılık derecesinde K2 analizi ile test ettiğimizde, uzaktan eğitim yöntemlerini bilme durumu ile cinsiyet ve fakülte arasında bir ilişki bulunmamıştır. Buna karşılık yaş ($P=0,002$) arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre yaştaki artışa paralel olarak, öğrencilerin uzaktan eğitim ve yöntemleri açısından daha fazla bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Her ne kadar yaştaki artış öğrencilerin algılama düzeyleri üzerinde etkili ise de, içinde bulunulan üniversite ortamı ve üniversiteler tarafından öğrencilere sunulan olanakların da bilgi düzeyine olan etkilerini unutmamak gerekmektedir. Bu soru ile bağlantılı olarak, öğrencilerin en iyi bildikleri uzaktan eğitim yöntemlerini sıralamaları istenmiş ve tablo 4'de görülen sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 4: En İyi Bilinen Uzaktan Eğitim Yöntemleri

Uzaktan Eğitim Yöntemleri	Önem Derecesi			Ağırlık*		Önem Sırası
	1	2	3	Toplam	%	
Mektup ve Postayla	27	6	14	47	4,6	4
Görsel ve İşitsel Materyaller Yoluyla	159	32	66	257	25,1	3
Bilgisayar Destekli	204	158	14	376	36,6	1
İnternet Destekli	180	124	42	346	33,7	2
Toplam				1026	100,0	

(*) Ağırlık Toplam = Birinci Derece Frekansx3 + İkinci Derece Frekansx2 + Üçüncü Derece Frekansx1 şeklinde hesaplanmıştır. (Kaynak: Zeisel, 1962: 67-68 – Pınar ve Ateş; 1983: 49-50).

Tablo 4'den de görüleceği üzere araştırmaya katılan öğrencilerin sırasıyla en iyi bildikleri yöntem; birinci sırada Bilgisayar Destekli Uzaktan Eğitim (%36,6), ikinci sırada İnternet Destekli Uzaktan Eğitim (%33,4), üçüncü sırada Görsel ve İşitsel Materyaller Yoluyla Uzaktan Eğitim (%25,1) ve nihayet dördüncü sırada Mektup ve Posta Yoluyla Uzaktan Eğitim (%4,6) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun Bilgisayar ve İnternet'le yapılan uzaktan eğitim yöntemleri konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Daha öncede belirtildiği gibi ankete katkı veren öğrencilerin %96,3'ü bilgisayar kullanabilmektedir. Her iki sonucu birlikte yorumlayacak olursak, katılımcıların özellikle bilgisayar ve İnternet (e-*eğitim*) ile yapılan eğitim konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Sonucun bu şekilde çıkmasına, çalışma kapsamı içinde yer alan fakültelerin kısıtlı kaynakları ile öğrencilerine sundukları bilgisayar ve İnternet laboratuvarlarının katkısının da olduğu unutulmamalıdır. Yukarıdaki soru ile bağlantılı olarak, çalışmada katılımcı öğrencilere yöneltilen bir diğer soru da, İnternet ağırlıklı (e-*eğitim*) uzaktan eğitim programına katılmak isteyip istemeyecekleridir. Bu doğrultuda, katılımcı öğrencilerin demografik değişkenlere göre İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programlarına katılım eğilimlerinin dağılımı, aşağıda Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Demografik Değişkenlere göre İnternet ağırlıklı Uzaktan Eğitim (E-Eğitim) Programlarına Katılmak İsteyip İstemeyeceklerine Göre Dağılımları

			İnternet Ağırlıklı Uzaktan Eğitim Programına Katılmak İster misiniz?		Toplam	
			Evet	Hayır	F	%
Cinsiyet	Bay	F	183	89	272	56,4
		%	67,3	32,7	100,0	
	Bayan	F	154	56	210	43,6
		%	73,3	26,7	100,0	
Yaş	18 – 19	F	62	56	118	24,5
		%	52,5	47,5	100,0	
	20 – 21	F	178	50	228	47,3
		%	78,1	21,9	100,0	
	22 – 23	F	81	31	112	23,2
		%	72,3	27,7	100,0	
	24 – +	F	16	8	24	5,0
		%	66,7	33,3	100,0	
Fakülte	Eczacılık Fakültesi	F	14	21	35	7,3
		%	40,0	60,0	100,0	
	İkt. İd. Bil. Fakültesi	F	228	89	317	65,8
		%	71,9	28,1	100,0	
	İletişim Fakültesi	F	37	10	47	9,8
		%	78,7	21,3	100,0	
	Tic. Tur. Eğit. Fakültesi	F	58	25	83	17,2
		%	69,9	30,1	100,0	
Toplam	F	337	145	482	100,0	
	%	69,9	30,1	100,0		

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere, öğrencilerin %69,9'u İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programına katılmaya istekli olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programlarına katılmak istemeleri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiye $\alpha=0,05$ hata payı, %95 anlamlılık derecesinde K2 analiziyle baktığımızda; elektronik eğitim programlarına katılma isteğiyle cinsiyet arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Elektronik eğitim programlarına katılma isteğiyle yaş ($P=0,000$) ve fakülte ($P=0,001$) arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. 18 – 19 yaşlarındaki öğrencilerin %52,5'i İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programlarına katılmak isterken 20 – 21 yaşlarındaki öğrencilerin %78,1'i, 22 – 23 yaşlarındaki öğrencilerin %72,3'ü ve 24 ve üzeri yaşlardaki öğrencilerin %66,7'si İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programlarına katılmak istediklerini belirtmişlerdir. Fakülteler bazında ise Eczacılık Fakültesi öğrencilerinin %40,0'ı, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin %71,9'u, İletişim Fakültesi öğrencilerinin %78,7'si ve Ticaret Turizm Eğitim Fakültesi öğrencilerinin %69,9'u İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim programlarına

katılmaya istekli olduklarını belirtmişlerdir. Görüleceği üzere yaştaki artışa paralel olarak, e-egitim uygulamalarına katılmaya isteklilikte artmaktadır. Fakülte bazında ise daha çok sosyal bilimler alanında yer alan fakültelerde okuyan öğrencilerin e-egitime katılma isteğinin daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Çalışmamızda öğrencilere hangi derslerde e-egitim uygulanmasını istedikleri sorulmuş ve seçtikleri dersler fakülteler bazında karşılaştırılarak tablo 6 gösterilmiştir.

Dersler	Fakülte								Toplam	
	Eczacılık Fakültesi		İkt. İd. Bil. Fakültesi		İletişim Fakültesi		Tic. Tur. Eğit. Fakültesi			
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Sosyal Bilimler Dersleri	3	12,5	98	20,4	21	35,6	28	21,7	150	21,6
Yabancı Dil Dersleri	6	25,0	166	34,4	20	33,9	43	33,3	235	33,9
Sayısal Dersler	5	20,8	36	7,5	1	1,7	18	14,0	60	8,6
Fen Bilimleri Dersleri	7	29,2	18	3,7	2	3,4	7	5,4	34	4,9
Bilgisayar Dersleri	3	12,5	164	34,0	15	25,4	33	25,6	215	31,0
Toplam	24	100,0	482	100,0	59	100,0	129	100,0	694	100,0

Tablo 6: Öğrencilerin E-Eğitim Uygulaması İstedikler Derslerin İle Fakültelere Göre Dağılımı

Tablo 6'dan da görüleceği üzere; uzaktan eğitim programlarında İnternet kullanmak isteyen öğrencilerin %33,9'u Yabancı Dil Derslerinde, %31,0'ı Bilgisayar Derslerinde, %21,6'sı Sosyal Bilimler Derslerinde, %8,6'sı Sayısal Derslerde, %4,9'u ise Fen Bilimleri ile ilgili Derslerde e-egitim uygulaması istediklerini belirtmişlerdir.

E - eğitim uygulaması isteyen Eczacılık Fakültesi öğrencilerinin %29,2'si Fen derslerinde, %25,0'ı Yabancı Dil Derslerinde, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin %34,4'ü Yabancı Dil Derslerinde %34,0'ı Bilgisayar Derslerinde, İletişim Fakültesi öğrencilerinin %35,6'sı Sosyal Bilimler Derslerinde %33,9'u Yabancı Dil Derslerinde, Ticaret Turizm Eğitim Fakültesi öğrencilerinin %33,3'ü Yabancı Dil Derslerinde %25,6'sı ise Bilgisayar derslerinde e - eğitim uygulaması yapılmasını istemişlerdir.

Görüldüğü gibi öğrencilerin e-egitim uygulaması yapılmasını istedikleri dersler fakültelerin öğretim programlarına göre şekillenmekle birlikte ortak nokta daha çok öğrencilerin yabancı dil ardında da bilgisayar derslerinde e-egitim uygulaması istemeleridir.

Araştırmamızda öğrencilere, e-egitimin yararları ve kısıtları ile ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla da sorular yöneltilmiş, sonuçlar tablo 7 ve 8'de verilmiştir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılan öğrencilerin E-Eğitimin Yararları konusundaki Görüşlerinin Dağılımı

E – Eğitimin Yararları	Önem Derecesi			Ağırlık*		Önem Sırası
	1	2	3	Toplam	%	
Zaman mekan sınırlamasının olmaması	387	126	51	564	23,0	1
Sosyo – Ekonomik statü engellerini ortadan kaldırması	63	110	39	212	8,6	6
Yaşam boyu eğitim olanağı sağlaması	156	90	56	302	12,3	2
Pasif bir şekilde geleneksel sınıftaki ders dinlemenin verdiği sıkıntının olmaması	105	92	36	233	9,5	5
Zengin işitsel ve görsel tasarımlar yoluyla eğitimi çekici hale getirerek motivasyonu artırması	117	78	38	233	9,5	4
Geleneksel sınıf ortamında öğretmen – öğrenci, öğrenci – öğrenci ilişkilerinde ortaya çıkabilecek istenmeyen durumların olmaması	144	58	40	242	9,9	3
Uygulamaya dayalı etkinliklerin olması	51	44	30	125	5,1	10
Öğrenmede bireysel sorumluluğu geliştirme ve günün her saatinde öğrencilik yapabilme	57	90	48	195	7,9	7
Sınıf ortamındaki heyecan ve kaygı gibi bireyin kişilik özelliklerinden kaynaklanan durumları ortadan kaldırma, sınıf ortamında sormaktan çekindiğimiz soruları sorabilme	78	56	28	162	6,6	9
Programları öğrenme hızına ve kapasitesine göre düzenleyebilme	81	68	38	187	7,6	8
Toplam				2455	100,0	

(*) Ağırlık Toplam = Birinci Derece Frekansx3 + İkinci Derece Frekansx2 + Birinci Derece Frekans*x1şeklinde hesaplanmıştır.

Katılımcı öğrenciler, e-eğitimin faydalı yönlerini sıralarken; zaman ve mekan sınırlaması olmaması (%23,0), yaşam boyu eğitim olanağı sağlaması (%12,3) ve geleneksel sınıf ortamında öğretmen – öğrenci, öğrenci – öğrenci ilişkilerinde ortaya çıkabilecek istenmeyen durumların olmaması (%9,9) seçeneklerini ilk üç sıraya yerleştirmişlerdir. İlk iki sırada zaman ve mekan sınırlamasının olmaması ve yaşam boyu eğitim olanağı sağlaması, seçeneklerinin yer alması öğrencilerin e-eğitimin faydaları konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Geleneksel sınıf ortamında öğretmen – öğrenci, öğrenci – öğrenci ilişkilerinde ortaya çıkabilecek istenmeyen durumların olmaması” maddesinin üçüncü sırada yer alması ise dikkat çekicidir. Bu durum, öğrencilerin geleneksel sınıf ortamında yaşadıkları sorunları e-eğitim uygulamaları ile giderilebileceği düşüncesi içinde olduklarını göstergesi olarak yorumlanabilir. Öğrencilerin e-eğitimin kısıtları ile ilgili görüşlerinin dağılımı ise tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin E-Eğitimin Sorunları Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı

E – Eğitimin kısıtları	Önem Derecesi			Ağırlık*		Önem Sırası
	1	2	3	Toplam	%	
Teknolojinin maliyeti	342	122	63	527	22,9	1
İnternet'teki bilgilerin organize olmaması ve bilimsel bir denetimden geçmeyişi	90	114	32	236	10,2	5
Öğrencilerin Sosyal paylaşım ve etkileşime imkan vermemesi	132	72	4	208	9,0	6
İletişim teknolojilerine bağımlı kalması	96	116	40	252	10,9	4
Belirli bir düzeyde bilgisayar kullanımı ve teknik becerileri gerektirmesi	177	110	50	337	14,6	2
Beceriye ve tutuma yönelik davranışların gerçekleşmesinde etkili olamaması	63	48	35	146	6,3	8
Yardımsız ve Kendi kendine çalışma alışkanlığı olmayan ve bu yeteneğini geliştirmemiş öğrenciler için sınırlılık oluşturmaması	180	84	45	309	13,4	3
Öğrencilerin dinlenme veya eğlence zamanlarını alması	12	32	31	75	3,3	9
Geleneksel öğrenmede olduğu gibi bir kontrol mekanizmasının olmaması	72	56	28	156	6,8	7
Aile yaşantısını olumsuz etkileyebilmesi	27	24	9	60	2,6	10
Toplam				2306	100,0	

(*) Ağırlık Toplam = Birinci Derece Frekansx3 + İkinci Derece Frekansx2 + Birinci Derece Frekansx1 şeklinde hesaplanmıştır. (Kaynak: Zeisel, 1982: 67-68 – Pınar ve Ateş; 1983: 49-50).

Tablo 8'e bakıldığında, “teknolojinin maliyeti” (%22,9), “belirli bir düzeyde bilgisayar kullanımı ve teknik beceri gerektirmesi” (%14,6), “yardımsız ve kendi kendine çalışma alışkanlığı olmayan ve bu yeteneğini geliştirmemiş öğrenciler için sınırlılık oluşturmaması” (%13,4) seçenekleri öğrenciler tarafından ilk üç sırada e-eğitimin kısıtları olarak belirlenmiştir. Teknolojinin maliyeti seçeneğinin ilk sırada yer alması, e-eğitim uygulamalarının olmazsa olmazı olan bilgisayar ve İnternet erişim ücretlerinin ve gerekli teknolojik donanımın günümüzde halen çok pahalı olmasından kaynaklanmış olabilir. Öğrencilerin %29,3'ünün bilgisayarı, %45,4'ünün İnternete bağlı olmadığı ve %37,8'nin ailesinin ortalama aylık gelirinin 401-600 Milyon arasında olduğu düşünülürse, teknoloji maliyetinin yüksekliği kısıtının neden birinci sırada yer aldığı daha iyi anlaşılacaktır.

Yapılan araştırma sonucu, katılımcı öğrencilerin ait okudukları fakülte ve yaş değişkenleri ile e-eğitim kavramını bilme, uzaktan eğitim yöntemlerini bilme ve İnternet ağırlıklı e-eğitim programlarına katılmaya istekli olma değişkenleri arasında ilişki olduğu

belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcı öğrencilerin, e-egitimin zaman ve mekan sınırlamalarını ve geleneksel sınıf ortamında yaşanan bazı sıkıntıları ortadan kaldırdığını ve en önemlisi de yaşam boyu eğitim olanağı sağladığına inandıklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak, örneklem kitlesini oluşturan öğrencilerin elektronik eğitim yapılmasına taraf oldukları görülmektedir.

5. SONUÇ

İletişim ve bilgisayar teknolojilerini içine alan dünya, bilgi teknolojileri yoluyla ikinci endüstri devrimini yaşamaktadır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinden tanık olduğumuz bilgi toplumunun doğuşu, sanayi toplumunun uygarlık üzerindeki derin etkilerine benzer şekilde, fakat çok daha hızlı ve köklü değişim ve dönüşüm dönemini başlatmıştır. Bu dönemde ileri sanayi toplumundan, sanayi ötesi aşamaya geçişte vazgeçilmez ve tükenmez bir kaynak olarak önem kazanan bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve yönetimi sürecinde bilgi teknolojileri belirleyici rol oynamaktadır. Öyle ki artık bilginin ve bilgi teknolojilerinin vazgeçilmez olduğu bu yeni toplumsal aşama, bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. Bilgi toplumu olmak, ancak bilgi üretmekle olanaklıdır. Bunun yanında bilgi toplumu olmak, üretilen bilgi ve teknolojinin; üretimde, eğitimde ve günlük yaşamımızda kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

İnternet, bilgi toplumu olma yolunda ilerleyen dünyamızda bilgiye ulaşmada çok önemli bir rol oynamaktadır. İnternet'in toplumsal hayata getirdiği bu kolaylıklar, başta eğitim olmak üzere, sağlık, savunma, endüstri ve kamu sektörü gibi pek çok alana çok boyutluluk kazandırmıştır.

Yaşamın tüm boyutlarını değiştiren İnternet, eğitim sektörüne de çeşitli katkılar sağlamaktadır. İnternet, özellikle uzaktan eğitim sürecinde bireye fırsatlar sağlayan araç ve ortamdır. İnternet ve çoklu ortam teknolojilerinin gelişmesiyle uzaktan eğitim; son yıllarda e-egitim denen yeni bir yaklaşım bulmuştur. E-egitimin temel dinamiğini, daha fazla bilgiye daha hızlı erişim, sürekli kendini yenileme ve buna bağlı olarak sürekli öğrenme oluşturmaktadır.

Türkiye'de pek çok üniversitede İnternet üzerinden eğitim verilmektedir. Üniversiteler İnternet'i bazı lisans ve yüksek lisans derslerine destek olarak kullanmaktadırlar. Ayrıca, pek çok üniversitede tamamıyla İnternet üzerinden yürütülen yüksek lisans ve Önlisans programları da bulunmaktadır. Başta yüksek öğretim seviyesinde olmak üzere birçok kamu ve özel öğretim kurumu, e-egitim uygulamalarını gerçekleştirmenin yanında bu alanda ciddi anlamda araştırma ve geliştirme çalışmalarına devam etmektedirler. Bu alanda yapılan araştırma ve geliştirme çabalarının öneminden yola çıkılarak bu çalışmada, Gazi Üniversitesi öğrencilerinin e-egitim konusundaki bilgi düzeyleri saptanmaya çalışılmış ve yapılan araştırma ile bu konudaki düşünce ve eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucu; öğrencilerin uzaktan eğitim kavramını bilme durumları ile demografik değişkenlerden yaş ve fakülte arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin yaşları arttıkça uzaktan eğitim kavramı bilme düzeyleri artmaktadır. Fakülte grupları ile uzaktan eğitim kavramını bilme durumları arasındaki ilişkinin varlığına baktığımızda ise İletişim Fakültesi öğrencilerinin bu kavramı bilme düzeylerinin diğer fakültelere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu yüksek oran, İletişim Fakültesi öğrencilerinin derslerinde uzaktan eğitim uygulamalarına daha çok başvurmalarından kaynaklanmaktadır. Araştırma sonucu, uzaktan eğitim yöntemlerini bilme durumu ile demografik değişkenlerden yaş arasında da bir ilişki olduğu; belirlenmiştir. Katılımcı öğrencilerin, en iyi bildikleri uzaktan eğitim yöntemi Bilgisayar Destekli Uzaktan Eğitim ile yöntemidir. Bu sonuç

doğrultusunda, öğrencilerin İnternet destekli uzaktan eğitimin uzantısı olan e-eğitim konusunda da bilgi sahibi oldukları saptanmıştır. Öğrencilerin eğitim sürecinde İnternet'i kullanmak isteyip istememeleriyle demografik değişkenlerden yaş ve fakülte arasında da bir ilişki olduğu görülmüştür. Fakülte bazında ilişkiyi baktığımızda sosyal bilimler ağırlıklı İktisadi İdari Bilimler, İletişim ve Ticaret Turizm Eğitim Fakültelerinin uzaktan eğitimde İnternet kullanma isteği, Eczacılık Fakültesine göre daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin daha çok yabancı dil ve bilgisayar derslerinde İnternet ağırlıklı uzaktan eğitim yöntemini tercih ettikleri de saptanan bir diğer sonuç olmuştur. Araştırma sonucunda öğrencilerin uzaktan eğitim ve e-eğitim kavramlarını bildikleri, bu sürecin yararına inandıkları ve ders programları ile ilişkili olarak elektronik eğitim programlarının yürütülmesine taraftar oldukları belirlenmiştir. Elektronik eğitimde, sürecin diğer ucunda yer alan hedef kitleye yani öğrenciler çok önemlidir. Yapılan eğitimin niteliğini belirleyen, kullanılan teknolojiden çok, alıcı uçtaki öğrenciye sağlanan öğrenme koşullarıdır. Elektronik Eğitim almak isteyen bireyleri ve bu eğitimi sunmak isteyen kurumları- Türk Telekom gibi- İnternet alt yapı sağlayıcılarının desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca kişisel bilgisayar sahiplik oranının yükseltilmesi için bu tür iletişim araçlarının satışının ve hizmetlerinin yararlandırılmasındaki vergi oranlarının indirilmesi yararlı olacaktır. Bu doğrultuda gerekli yasal düzenlemelerin de yapılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Son söz olarak eğitimde kaliteyi artırmak ve daha büyük kitlelere hızlı ve nitelikli eğitim sunabilmek; ülkemizin eğitimli insan açığını güncel teknolojileri etkin kullanarak kapatmak; böylelikle geleceğin dünyasında lider Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun, çağdaş ve eğitimli toplumu oluşturmak için Elektronik Eğitim uygulamalarının bir an önce hayata geçirmesinin gerekli olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Artan, Habip ve Bayram PARLAK. (2002). Harran Üniversitesinde İnteraktif Eğitim Uygulaması ve Verimi. Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu. Bildirileri. <http://aof20.anadolu.edu.tr>.
2. Aydın, C. Hakan. (2002). Uzaktan Eğitimin Geleceğine İlişkin Eğilimler. Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildirileri. <http://aof20.anadolu.edu.tr>.
3. Bulut, Mehmet, İSTANBULLU, Ayhan, SARAÖĞLU, H. Melih., (2002), Türkiye'de E-Öğrenme Teknolojilerinin Geleceği ve Uygulamaları., Açık Öğretim Fakültesi açıkta ve Uzaktan eğitim Sempozyumu Bildirileri., <http://www.aof20.anadolu.edu.tr>, Erişim Tarihi: 14/09/2004.
4. Chip, (2003). Parlak Bir Geleceğin İlk Adımı İT Yüksek Lisans Programları Yaygınlaşıyor. 2003/8.174.
5. Demirel, Özcan, ŞEREFÖĞLU, S., Sadi, YAĞCI, Eset. (2003). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara: PagemA Yayıncılık.
6. Dwyer, Carol. (1998). Multimedia in education. Türk Eğitim Derneği Eğitim ve Bilim. Sayı: 108. Sayfa: 3-8.
7. Eisinger, Jane; ASIRVATHAM, Sandy., (2001). E-Learning Eğitim Metadoları, <http://www.insankaynaklari.com>, Erişim Tarihi: 09/04/2001.
8. Emre, Yüksel. (2002). Kitle İletişim Araçları ve www Teknolojilerinin Uzaktan Eğitim Uygulamalarında Kullanılması. Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildirileri. <http://www.aof20.anadolu.edu.tr>.

9. Erişen, Örgür, Kılıç, Ümit, Pelit, Nilgün, Vural, Hüseyin., (2002)., Uzaktan Eğitim Programlarına Genel Bir Bakış., Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildirileri., <http://www.aof20.anadolu.edu.tr>, Erişim Tarihi: 14/09/2004.
10. Gürol, Mehmet, Sevindik, Tuncay., (2002)., İnternet Tabanlı Uzaktan eğitim Uygulamaları., Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildirileri., <http://www.aof20.anadolu.edu.tr>, Erişim Tarihi: 14/09/2004.11.
11. Hair, J.F., R.P. Bush ve D.J. Ortinau., (2003)., Marketing Research Within A Changing Environment, Mc. Graw-Hill.Irwin.
13. İşman, Aytekin., (1999)., Uzaktan eğitim: Genel Tanımı, Türkiye'deki Gelişimi ve Proje Değerlendirmeleri., Sakarya: Değişim Yayınları.
- 14 İşman, Aytekin., Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme., İstanbul: Değişim Yayınları.
15. Kaya, Zeki. (1996). Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Gelişimi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt:6. Sayı: 1. Sayfa: 36.
16. Khan, B., (1997)., Web Based Instruction., Education Technology Publication, Englewood Cliffs.
17. Kurmanaliyev, Musrepbek ve Mümin Köksoy. (2002). Ahmet Yesevi Üniversitesinde Uzaktan Eğitim Uygulamaları. Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu. Bildirileri. <http://aof20.anadolu.edu.tr>
18. Özdi, Bülent, Çelik, Adnan., (2000)., İnternete Dayalı Uzaktan Eğitim., Akademik Bilişim 2000. <http://www.ab.org.tr> Erişim Tarihi:19/05/2001.
19. Süer, İrfan. (2000). İşletme Eğitimi İçin Global Bir Uzaktan Öğretim Aracı: İnternet. Kastamonu Eğitim Dergisi. Cilt: 8. No: 2. Sayfa: 19-30.
20. Verdun, John R., Clark, Thomas A., (1991)., Distance Education: The Foundation of Effective Practice- Uzaktan eğitim Etkin Uygulama Esasları, (Çev. İlknur MAVİŞ), Kibele Sanat Merkezi., İstanbul.
21. Varol, Asaf ve A. Feyzi Bingöl. (2002). Fırat Üniversitesi'nin Uzaktan Öğretim Hedefleri. Açık Öğretim Fakültesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildirileri. <http://aof20.anadolu.edu.tr>.
22. Yanık, Serhat., (2004)., Bilgi ve Teknoloji Devriminin Işığında Kurumsal Eğitim Yöntemlerinin Gelişimi. E-Öğrenme., İstanbul: Melisa Matbaacılık
- 23 www.bilgiemba.net. Erişim Tarihi: 14/09/2004.
- 24 www.egitek.meb.gov.tr, Erişim Tarihi:16/08/2004.
25. www.ogris.gazi.edu.tr, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 14/04/2004.
26. www.selçuk.edu.tr/suzep, Erişim Tarihi:14/09/2004
27. www.sanal-kampus.com, Erişim Tarihi:13/02/2005.
28. www.uluslararası.com, Erişim Tarihi: 23/08/2003.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde Teknik Etkinlik Ve Toplam Faktör Verimliliğindeki Değişme, 2001-2005: İzmir Bölge Birliği Örneği

*Mehmet CANDEMİR Nursel KOYUBENBE**

Özet: Bu çalışmada Ege Bölgesinde çiftçilerin kredi ve diğer girdi ihtiyaçlarını karşılayan İzmir Bölge Birliğine bağlı 227 birim kooperatifin performansları ve toplam faktör verimliliklerindeki değişimler göreceli olarak ölçülmüştür. Tarım Kredi kooperatiflerinin teknik etkinliklerinin belirlenmesinde ve toplam faktör verimliliğindeki değişimlerin ölçülmesinde Malmquist verimlilik endeksi yöntemleri ve Veri Zarflama Analizi (VZA) yaklaşımından yararlanılmıştır. Ölçüm sonuçları 2001-2005 döneminde ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında (CRS) birim kooperatiflerin yıllara göre ortalama teknik etkinliklerinin sırasıyla 0.658, 0.552, 0.509, 0.405, 0.501 ve tam etkin kooperatif sayısının en fazla 12, en az 8 olduğunu göstermektedir. Ortalama toplam faktör verimliliğininin 0.969 olduğu ve 112 birim kooperatifin toplam faktör verimliliğindeki artışta teknolojik ilerlemenin belirleyici rol oynadığı ortaya konmuştur. Ortalama teknolojik değişimde ise %4.4 oranında artış sağlandığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kredi kooperatifi, veri zarflama analizi, Malmquist verimlilik endeksi.

Technical Efficiency And Total Factor Productivity Change In Agricultural Credit Cooperatives, 2001-2005: Sample Of İzmir Regional Union

Abstract: The aim of this paper is to examine technical efficiency and total factor productivity change of İzmir Regional Union Agricultural Credit Cooperatives in the Aegean Region. The data covers 2001-2005 period for 227 credit cooperatives.

We employed non-parametric Data Envelopment Analysis to measure Malmquist total factor productivity indices decomposed into efficiency change and technical change indices. The empirical results indicate that mean technical efficiency index for 227 cooperatives is 0.658, 0.552, 0.509, 0.405, 0.501, the number of the full efficient cooperatives are 12 as maximum and 8 as minimum.

The results of also show that many of the cooperatives have improvement in technological change, on average 4.4% and total factor productivity TPF, on average 0.969 for the period 2001-2005.

Key words: Credit cooperative, data envelopment analysis, Malmquist productivity index

* Doç. Dr. Ege Üniversitesi Ödemiş Meslek Yüksekokulu

** Dr. Ege Üniversitesi Ödemiş Meslek Yüksekokulu

GİRİŞ

Türkiye'de nüfusun üçte biri tarım kesiminde yaşamakta ve geçimini çiftçilik yaparak sağlamaktadır. Son yıllarda tarım sektörünün genel ekonomi içindeki payı azalsa da istihdam yaratma, gıda maddeleri üretme, diğer sektörlere hammadde temin etmesi ve onlardan girdi satın alması nedeniyle halen önemini korumaktadır. Tüm ülkeler için tarım vazgeçilmez mümkün olmayan hayati bir önem taşıdığından korunmakta ve desteklenmektedir. Özellikle tarımsal girdilerin temin edilmesi ve üretilen ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması konularında çiftçiler kooperatif kuruluşları ve birlikler adı altında organize edilmişlerdir. Bunlardan birisi de kırsal kesimde Türk çiftçisine her türlü girdi temini sağlayan Tarım Kredi Kooperatifleri Birliğidir. Bu çalışmada 16 bölge birliği ile ülke çapında örgütlenmiş olan Tarım Kredi Kooperatiflerinden İzmir Bölge Birliğine bağlı birim kooperatiflerin performanslarının ölçümü amaçlanmıştır. İzmir Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliği, Ege Bölgesinde beş ilde 252 birim kooperatifi ile 106 939 faal ortağına hizmet götürmektedir. İzmir Bölge Birliği tarafından 2005 yılı itibariyle faaliyet alanındaki çiftçilere 198 883 988,38 YTL tutarında aynı ve nakdi kredi kullanılmıştır (Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları, 2005). Ege Bölgesi polikültür tarıma uygun, potansiyeli yüksek bölgelerimizden birisidir. Bu nedenle bölgede tarımın itici gücü ve çiftçinin en önde gelen destekçisi olan Tarım Kredi Kooperatiflerinin kaynaklarının etkin kullanılması ve sürdürülebilir desteklerinin sağlanabilmesi için performanslarının ölçümü ve etkinliklerinin artırılması önem taşımaktadır.

AB sürecinde Türkiye tarım sektöründe önemli yapısal düzenlemeleri yapmak zorundadır. Bunun için de en çok finansal kaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. AB üyesi olduğumuz takdirde ortak fondan yararlanmamız mümkün gözükmemektedir. Çünkü Türk tarımının AB'ye uyumu için yılda 20 milyar Euroya gerek duyulmaktadır. AB bu kadar kaynağın Türk tarımına aktarılması konusunda istekli davranmamaktadır. Türkiye ise tarım sektörüne yılda ancak 3,3 milyar YTL kaynak aktarabilmektedir ki bu miktar ancak öngörülenin 1/6'sı kadardır (www.zmo.org.tr). Tarım sektörümüz için den çıkılması güç sorunlarla karşı karşıyadır. Bunun için kendi öz kaynaklarımızı geliştirmeliyiz.

Diğer taraftan kırsal kesimde küçük çiftçinin en çok ihtiyaç duyduğu tarımsal girdileri ve finansmanı sağlayan Tarım Kredi Kooperatiflerinin kaynaklarını etkin kullanmaları gerekmektedir. Kooperatifler yaptıkları hizmetlerin özellikleri açısından değerlendirildiklerinde öncelikli amaçlarının azami kar elde etmek olan diğer sermaye şirketlerinden önemli farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılıklar kuruluş amaçları çiftçiye hizmet olan kooperatiflerin mevcut piyasada bir ekonomik ünite oldukları gerçeğini değiştirmemektedir.

Her ne kadar devletin kooperatiflere yönelik destek ve teşvikleri varsa da varlıklarını koruyabilmeleri için piyasa koşullarına göre davranmak zorundadırlar (Aypek, 2002, s.3). Nitekim 2001 yılında Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizden Tarım Kredi Kooperatifleri de etkilenmiş, çiftçilere verilen krediler geriyeye dönmeyince 2003 yılında tasfiye edilebilecekleri tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca ortaklarına pazarladıkları girdilerin satışında piyasadaki özel firmalarla rekabet edemediklerinden gelirlerinde önemli düşüşler yaşanmış ve dolayısıyla öz kaynaklarında azalmalar olmuştur. Kooperatif ortakları girdilerini özel firmalardan temin etmeye başlamışlar, 2005 yılında kayıtlı ortak sayısı 167470 iken faal ortak sayısının 106936 olduğu tespit edilmiştir (Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları, 2005). Bu çalışmada 227 birim kooperatifin 2001-2005 döneminde göreceli performanslarını teknik etkinlik, teknik etkinlikteki değişim, teknolojik değişim ve toplam faktör verimliliğindeki değişim bağlamındaki ölçmek amaç edinilmiştir. Söz konusu dönem için birim kooperatiflerin

teknik etkinlik düzeyleri, toplam faktör verimliliğindeki değişmeleri VZA ve Malmquist verimlilik endeksi yöntemleri kullanılmıştır. (Kalirajan ve Shand, 1999, s.167). Çalışmada giriş bölümüne, model ve modelin işleyişine, veri kaynakları ve değişkenlere, amprik bulgulara ve sonuçlara yer verilmiştir.

METODOLOJİ

Tarım Kredi Kooperatiflerinin performanslarını ölçmek amacıyla bu çalışmada Malmquist toplam faktör verimliliği ve VZA yaklaşımı kullanılmıştır. Parametrik olmayan ve doğrusal programlama tekniklerini kullanan bu yaklaşım Malmquist toplam faktör verimliliği endeksinin hesaplanmasında gerekli olan uzaklık fonksiyonlarını tahmin etmek için yararlanılan en popüler yöntemdir. Bu yaklaşımı ele almadan önce Malmquist verimlilik endeksini açıklamak önem arz etmektedir.

MALMQUIST TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ ENDEKSİ

Malmquist (1953) tarafından geliştirilen ve uzaklık (distance) fonksiyonlarına dayalı olarak ifade edilen bu endeks, işletmelere ait her bir veri noktasının ortak teknolojiye göre nispi uzaklıklarının oranlarını hesaplayarak iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçer. Uzaklık fonksiyonları, hem girdi tabanlı (input-oriented) hem de çıktı tabanlı (output-oriented) uzaklık fonksiyonları olarak ele alınabilir. Girdi tabanlı uzaklık fonksiyonu, çıktı vektörü veriyken, girdi vektörünün minimum oransal daralmasını dikkate alan üretim teknolojisini ifade eder. Çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonu ise, girdi vektörü veriyken, çıktı vektörünün maksimum oransal artışını dikkate alır.

Çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonunda üretim teknolojisi, çıktı kümesi R^t kullanılarak tanımlanmaktadır. Üretim teknolojisi R^t her dönem için ($t=1, \dots, T$) girdilerin ($x^t \in R_+^M$) çıktılara ($y^t \in R_+^M$) dönüşümünü göstermektedir. Yani, $x_t = (x_1, \dots, x_K)$, girdi vektörü kullanılarak üretilebilecek çıktı vektörü çıktılar $y_t = (y_1, \dots, y_M)$ olacaktır. Fare ve diğerleri (1994) izlenerek bu metodoloji şu şekilde ifade edilebilir.

$$R^t = \{(x_t, y_t) : x_t \rightarrow y_t\} \quad (1)$$

Shephard (1970), Fare ve diğerleri (1994) izlenerek t dönemi teknolojisi altında çıktı uzaklık fonksiyonu şu şekilde yazılabilir.

$$\begin{aligned} D_0^t(x_t, y_t) &= \min \{ \theta : (x_t, y_t / \theta) \in R^t \} \\ &= \min \{ \theta : (x^t, \theta y^t) \in R^t \}^{-1} \end{aligned} \quad (2)$$

Uzaklık fonksiyonu, girdi vektörü veri iken, çıktı vektöründeki maksimum oransal artışın tersi olarak tanımlanabilir. Eğer (x_t, y_t) verileri t dönemi üretim sınırının üzerinde ise uzaklık $D_0^t(x_t, y_t) = 1$ olur ve Farrell'in (1957) ifadesiyle üretim için tam etkinlik söz konusu olur. Eğer $D_0^t(x_t, y_t) \leq 1$ ise üretimin t döneminde etkin olmadığına karar verilir. Uzaklık fonksiyonu farklı dönemlerdeki teknik etkinliği ve etkinlikteki değişimi de ölçer. (t+1) dönemi için uzaklık fonksiyonu şu şekilde yazılabilir:

$$D_0^t(x_{t+1}, y_{t+1}) = \min \left\{ \theta : (x_{t+1}, y_{t+1} / \theta) \in R^t \right\}. \quad (3)$$

Bu endeks, t dönemi teknolojisi altında x^{t+1} veri girdi seti ile y^{t+1} çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ölçer. Benzer şekilde, t+1 dönemi için de karma uzaklık fonksiyonu, $D_1^{t+1}(x_t, y_t)$, ifade edilebilir. Bu fonksiyon ise t+1 teknolojisine nispeten veri x^t girdi seti ile y^t çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ölçer. Malmquist verimlilik endeksini şu şekilde yazabiliriz (Mao ve Koo, 1996).

$$M_0^t = \frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \quad (4)$$

Bu endeks t dönemi teknolojisi altında, t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlikleri değişmelerin neden olduğu verimlilik değişmelerini ölçer. Öte yandan, t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlik değişmeleri, t+1 dönemi teknolojisi altında da ölçülebilir. Malmquist verimlilik endeksi şöyle yazılabilir.

$$M_1^{t+1} = \frac{D_1^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_1^{t+1}(x^t, y^t)} \quad (5)$$

Fare ve diğerleri (1994) çıktı-tabanlı Malmquist verimlilik değişim endeksini yukarıdaki iki endeksin (4 ve 5) geometrik ortalaması olarak aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

$$M_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) = \left[\left(\frac{D_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_0^t(y^t, x^t)} \right) \times \left(\frac{D_1^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_1^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}} \quad (6)$$

Denklem (7) şu biçimde de ifade edilebilir:

$$M_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) = \frac{D_1^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_0^t(y^t, x^t)} \left[\left(\frac{D_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_1^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) x \left(\frac{D_0^t(y^t, x^t)}{D_1^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}} \quad (7)$$

Denklem (7)'de köşeli parantezin dışında yer alan oran, (t) ve (t+1) yılları arasındaki çıktı-eksenli teknik etkinlikteki değişmeyi ölçer. Etkinlikteki değişim; (t+1) dönemindeki teknik etkinliğin, (t) dönemindeki teknik etkinliğe olan oranıdır. Köşeli parantez içinde yer alan iki oranın geometrik ortalaması, iki dönem arasındaki teknolojiye (x^{t+1} ve x^t) meydana gelen değişmeyi açıklar.

$$\text{Etkinlikteki Değişme (ED)} = \frac{D_1^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_0^t(y^t, x^t)} \quad (8)$$

$$\text{Teknolojik Değişme (TD)} = \left[\left(\frac{D_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{D_1^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) x \left(\frac{D_0^t(y^t, x^t)}{D_1^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}} \quad (9)$$

Burada (ED) ölçeğe göre sabit getiri altında teknik etkinlikteki değişme endeksidir. Bu endeks iki dönem (t ve t+1) arasında her bir gözlem için en iyi üretim sınırını yakalama etkisi (catching-up effect) olarak ifade edilirken, (TD) endeksi frontier etkisi (üretim sınırları eğrisinin kayması veya yenilik) olarak ifade edilmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki değişme ise teknik etkinlikteki değişme ile teknolojik değişimin çarpımı olarak ifade edilmektedir (Mahadevan, 2002).

$$M_0^{t,t+1} = ED \times TED \quad (10)$$

M0 endeksinin 1'den büyük olması, toplam faktör verimliliğinin (t) döneminden (t+1) dönemine arttığını veya iyileştiğini, bu değerın 1'den küçük olması, toplam faktör verimliliğinin (t) döneminden (t+1) dönemine azaldığını gösterir.

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ (VZA)

Malmquist toplam faktör verimliliği endeksinin (M0) hesaplanmasında gerekli olan uzaklık fonksiyonlarını tahmin etmek için kullanılan en popüler yöntem, VZA'dır. Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) herhangi bir üretim teknolojisi sınırlaması olmaksızın en iyi üretim sınırını oluşturmada VZA yaklaşımını önermişlerdir. Veri Zarflama Analizi (VZA), Lovell (1993), Ali ve Seiford (1993), Çakmak ve Zaim (1992), Fare ve diğ. (1994),

Coelli ve diğ. (1998), Zaim ve diğ. (1997), Candemir ve Deliktaş (2006) tarafından çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır.

VZA merkezi eğilimlerden ziyade uç verileri de kapsayan ve üretim teknolojisi üzerine herhangi bir sınırlama koymaksızın en iyi üretim sınırını (üretim eğrisini) oluşturmayı hedefleyen bir metodolojidir. Diğer bir ifadeyle, veri merkezine en iyi uyumu sağlayacak regresyon düzlemi yerine, gözlemlenen uç verileri kavrayacak doğrusal kısmı bir yüzeyin oluşturulmasını içermektedir (Arnade,1994).

Fare ve diğerlerini (1994) takip ederek bu çalışmada tarım işletmelerine yönelik olarak her bir dönem ve teknoloji için en iyi üretim sınırını oluşturmada VZA yaklaşımı kullanılmıştır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin t dönemindeki referans teknoloji (üretim sınırı) için ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında doğrusal programlama problemini şu şekilde oluşturabiliriz:

$$\begin{aligned} R^t &= \{(x^t, y^t) : y_m^t \leq \sum_{k=1}^K Z_k^t y_{k,m}^t \quad m=1, \dots, M \\ &\sum_{k=1}^K Z_k^t x_{k,n}^t \leq x_n^t \quad n=1, \dots, N \\ &Z_k^t \geq 0 \quad k=1, \dots, K\} \end{aligned} \quad (11)$$

Burada $k=1, \dots, K$ çalışmada yer alan işletmelerin her birisini; $m=1, \dots, M$ her bir işletmenin çıktısını $y_{k,m}^t$; $n=1, \dots, N$ her bir işletmenin girdisini $x_{k,n}^t$ ve $t=1, \dots, T$ dönemleri ifade etmektedir. Z_k^t ise her bir yatay kesit gözlem üzerindeki ağırlığı ifade etmektedir.

Ölçüğe göre sabit getiri (ÖSG) programlama problemine

$$\sum_{k=1}^K Z_k^t = 1$$

sınırlamasının konularak ölçüğe göre değişen getirili (ÖDG) doğrusal programlama probleminin elde edileceğini belirtmiştir.

Bu sınırlama önem arz etmektedir. Çünkü teknik etkinlik, ölçek etkinliği ve saf teknik etkinlik olarak ikiye ayrılır. Bu ayrım ÖSG-VZA ve ÖDG-VZA'nın birlikte ele alınması ile yapılabilir.

Herhangi bir firma için ÖSG ve ÖDG teknik etkinlik endekslerinde bir farklılık var ise bu firmanın ölçek etkinliğine sahip olduğunu gösterir ve ölçek etkinliği ÖSG ve ÖDG teknik etkinlik seviyesi arasındaki farktan hesaplanabilir (Kök ve Deliktaş, 2003).

Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliğine bağlı birim kooperatiflere ait Malmquist verimlilik endekslerini hesaplamada, VZA yaklaşımı her bir işletme için dört uzaklık fonksiyonu hesaplamaktadır:

$$D_0^t(x^t, y^t), D_1^{t+1}(x^t, y^t), D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1}) \text{ ve } D_1^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})$$

Bu uzaklık fonksiyonları Farrell'in çıktı-odaklı teknik etkinlik ölçümü fonksiyonlarının tersidir (reciprocals). Farrell'in teknik etkinlik ölçümünü hesaplamak için aşağıdaki doğrusal programlama yöntemleri kullanılmaktadır (Fare ve diğ., 1994 ve Coelli ve diğ. 1998).

$$[D_o^t(x_k^t, y_k^t)]^{-1} = \max \lambda^k$$

S.t :

$$\lambda^k y_{k,m}^t \leq \sum_{k=1}^K Z_k^t y_k^t, m$$

$$\sum_{k=1}^K Z_k^t x_k^t, n \leq x_k^t, n$$

$$\sum_{k=1}^K Z_k^t = 1$$

$$Z_k^t \geq 0$$

(13)

burada $m=1, \dots, M$; $n=1, \dots, N$; $k=1, \dots, K$, ve $\sum_{k=1}^K Z_k^t = 1$ (ölçeğe göre değişen getiri sınırlaması)

DEĞİŞKENLERİN TANIMI VE VERİ KAYNAKLARI

Bu çalışmada yararlanılan birincil veriler İzmir Bölge Birliğine bağlı 227 birim kooperatifin 2001-2005 dönemine ait muhasebe kayıtlarından elde edilmiştir. Ancak ortalamadan önemli ölçüde sapma gösteren, sonradan diğer bir kooperatifle birleştirilen ve fazla zarar ettiği tespit edilen birimler analize dahil edilmeyerek değerlendirilmeye alınmamıştır. Bu kooperatif birimlerine ait veriler çalışmanın amacına uygun olarak düzenlenmiş ve analiz edilmeye hazır hale getirilmiştir. Ayrıca çalışmada başka kuruluşlar ve araştırma birimlerince konu ile ilgili yapılmış olan yayınlardan ve istatistiksel verilerden de yararlanılmıştır. Çalışmada 2001-2005 dönemi için 227 kooperatif birimine ait girdiler: personel giderleri, amortismanlar ve kullanılan kredilerden oluşmaktadır. Üretim çıktısı olarak da kooperatif birimlerinin yıllık satışlarına, faiz gelirlerine ve iştiraklere yer verilmiştir. Yıllar itibariyle cari parasal büyüklükler TÜFE (1994=100) ile reel hale getirilmiştir.

AMPİRİK SONUÇLAR

VZA - Malmquist toplam faktör verimliliği endeksi yöntemleri kullanılarak 2001-2005 dönemi için 227 kooperatif biriminin yıllık teknik etkinlik endeksleri, teknik etkinlikteki değişme, teknolojik değişme ve toplam faktör verimliğindeki değişme endeksleri hesaplanmıştır. Bu endekslerin hesaplanmasında Coelli (1996) tarafından yazılan DEAP 2.1 bilgisayar paket programı kullanılmıştır.

İZMİR BÖLGE BİRLİĞİNE BAĞLI BİRİM KOOPERATİFLERİN TEKNİK ETKİNLİK ENDEKSLERİ

Teknik etkinlik endekslerinin (TE) hesaplanmasında VZA yaklaşımı kullanılarak, tüm kooperatif birimlerine ilişkin girdi-çıkıtı gözlemlerinden üretim için en iyi üretim sınırları (referans) oluşturulmuş ve diğer birim kooperatifler bu etkin sınırlarla karşılaştırılmıştır. Hesaplanan teknik etkinlik endeksinin 1'e eşit olması o birim kooperatifte tam teknik etkinliği veya o birim kooperatifin en iyi üretim sınırı üzerinde yer aldığı ifade ederken endeksin 1'den küçük olması birim kooperatifin yüzde olarak etkinsizlik derecesini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, etkinsizlik derecesi $T=1-TE$ 'e eşittir. Teknik etkinlik endeksinin 1'den küçük olması, mevcut teknoloji altında veri girdileriyle maksimum çıktının üretilmediğini veya fiili çıktının oransal olarak daha az girdilerle üretilebileceğini ifade etmektedir.

2001-2005 dönemi itibarıyla yıllık ortalama tam etkinliğe sahip olan kooperatifler Tablo 1'den de görüleceği gibi Bafa (Milas), Yeşilyurt ve Hacıaliler (Alaşehir), Davutlar (Kuşadası) ve Ataköy (Menderes) kooperatiflerinin beş yıllık teknik etkinlik ölçümleri sonucunda elde edilen verilere göre ikişer kez tüm faaliyetlerinde tam etkin oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu birim kooperatiflerin buldukları yörelerin tarım potansiyelleri dikkate alındığında iyi hizmet verdikleri ve ortaklar tarafından alınan aynı ve nakdi kredilerin zamanında geriye ödendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Milas, Kuşadası, Alaşehir ve Menderes ilçelerindeki tam etkin olan kooperatiflerin faaliyet sahalarında pamuk, üzüm, narenciye ve sebze gibi birim alana getirisi yüksek ürünlerin tarımının yapıyor olması kooperatiflerin etkinliği üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Tam Etkin Tarım Kredi Kooperatiflerinin Yıllara Göre Dağılımı

2001	2002	2003	2004	2005
Ovakent (Ödemiş)	Ortaköy (Çal)	Menemen	Yatağan (Denizli)	Turgut (Yatağan)
Yenice (Buldan)	Çapaklı (Salihli)	Yenice (Buldan)	Kemer (Salihli)	Çökelek (Salihli)
Bafa (Milas)	Bafa (Milas)	Bafa (Milas)	Yeşilyurt (Alaşehir)	Çaylı (Ödemiş)
Yeşilyurt (Alaşehir)	Gelenbe (Kırkağaç)	Kemalpaşa	Üçpınar (Manisa)	Güllük (Milas)
Yeşilova (Salihli)	Davutlar (Kuşadası)	Karagöl (Kale)	Urganlı (Turgutlu)	Baklan (Denizli)
Pınar (Milas)	Honaz	Hacıaliler (Alaşehir)	Kaklıç (İzmir)	Yeşilyurt (Muğla)
Eziler (Güney)	Beyoba (Akhisar)	Karaböğürtlen (Ula)	Çiğiller (Gördes)	Emirhisar (Çivril)
Hacıaliler (Alaşehir)	Karakuyu (Torbalı)	Yamanlar (Çivril)	Bölcek (Bergama)	Gümüldür
Davutlar (Kuşadası)	Gökova (Ula)	Dereköy (Akhisar)	-	-
Kaklıç (Honaz)	Ataköy (Menderes)	Bağlıca (Sarıgöl)	-	-
Güzelbahçe (Söke)	Çayboyu (Muğla)	Ataköy (Menderes)	-	-
-	Pirlibey (Nazilli)	-	-	-

Teknik etkinsizlik tarım sektörümüzün geneli için de söz konusudur. 1980-2002 dönemini kapsayan bir çalışmada AB üyesi 14 ülkenin tarım sektörü ile Türk tarımının teknik etkinlik endeksleri karşılaştırılmış, bu sonuçlara göre Türk tarımının performansının Yunanistan tarımının performansından da daha düşük olduğu saptanmıştır (Deliktaş ve diğer, 2005, s. 14).

TEKNİK ETKİNLİK ENDEKSLERİNİN DAĞILIMI

Bu kısımda Tarım Kredi kooperatiflerinin ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında hesaplanan teknik etkinlik endekslerinin dağılımı yer almaktadır. Bu dağılım ölçeğe göre sabit getiri (constant returns to scale, CRS) varsayımı altında hesaplanan teknik etkinlik endeksleri için yapılmıştır. Yıllara göre elde edilen teknik etkinlik

endeksleri farklılık göstermektedir. Çünkü ölçeğe göre sabit getiri varsayımı (ÖSG) tüm birim kooperatifler optimal ölçekte çalıştıkları zaman daha uygun bir yaklaşımda iken ölçeğe göre değişen getiri varsayımı (ÖDG) eksik rekabet, finansal sınırlamalar gibi nedenlerle işletmelerin optimal ölçekte çalışmadıkları durumlarda daha uygun sonuçlar vermektedir. Tüm birim kooperatiflerin optimal ölçekte çalışmaması durumunda ÖSG formunun kullanılması teknik etkinlik ölçümünde ölçek etkinliğinin ortaya çıkmasına neden olur (Coelli, Rao ve Battese, 1998, s. 39).

İşletmelerin ölçek etkinliği ÖSG ve ÖDG varsayımları altında yapılan ölçümlerle hesaplanabilir. Eğer aynı işletme için ÖSG ve ÖDG altında elde edilen indeks farklı ise bu işletme ölçek etkinliğine sahiptir denilir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında hesaplanan teknik etkinlik endekslerine göre işletmelerin en düşük teknik etkinlikten tam teknik etkinliğe doğru yapılan sıralamaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.Tarım Kredi Kooperatiflerinin ÖSG Altında Teknik Etkinlik Endekslerinin Dağılımı

Teknik Etkinlik Endeksi	YILLAR									
	2001		2002		2003		2004		2005	
	Koop. sayısı	%	Koop. sayısı	%	Koop. sayısı	%	Koop. sayısı	%	Koop. sayısı	%
E < 0.40	4	1.8	23	10.1	78	34.5	156	68.7	67	29.5
0.40 ≤ E < 0.50	25	11.0	77	33.9	56	24.7	31	13.7	74	32.6
0.50 ≤ E < 0.60	55	24.2	61	26.9	28	12.3	13	5.7	40	17.6
0.60 ≤ E ≤ 0.70	61	26.9	35	15.4	28	12.3	9	4.0	24	10.6
0.70 ≤ E < 0.80	54	23.8	15	6.6	16	7.0	4	1.8	6	2.6
0.80 ≤ E < 0.90	13	5.7	2	0.9	6	2.6	2	0.9	4	1.8
0.90 ≤ E < 1.00	4	1.8	2	0.9	4	1.8	4	1.8	4	1.8
E=1.00	11	4.8	12	5.3	11	4.8	8	3.5	8	3.5
Toplam	227	100.0	227	100.0	227	100.0	227	100.0	227	100.0
Ortalama TE.	0.658	-	0.552	-	0.509	-	0.405	-	0.501	-
Minimum TE.	0.350	-	0.292	-	0.144	-	0.193	-	0.164	-
Maksimum TE.	1.000	-	1.000	-	1.000	-	1.000	-	1.000	-

Tablo 2'ye göre 2001-2005 döneminde Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birline bağlı birim kooperatiflerin ortalama teknik etkinlik endeksleri incelendiğinde, teknik etkinlik endeksi 0.4'ten küçük olan kooperatiflerin oranı 2001 yılında %1.8 ile en düşük seviyede iken 2004 yılında %68.7 ile en yüksek düzeye çıkmış ve etkinlik endeksi gerileyen birim kooperatiflerin sayısında önemli oranda artış meydana gelmiştir. 2005 yılında teknik etkinlik endeksleri 0.4'ten küçük olan birim kooperatiflerinin üçte birinin kabul edilemeyecek bir performansta faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Yine Tablo 2 incelendiğinde 2001 yılı hariç, ortalama teknik etkinlik endekslerinin 0.4 - 0.6 arasında olduğu görülmektedir. 2001 yılı muhasebe kayıtları 2000 yılına ait işlemleri kapsamaktadır. Diğer taraftan birim kooperatiflerin etkinlik endekslerinin dağılımları her yıl için ayrı değerlendirildiğinde, tam etkinliğe sahip (TE=1) birim kooperatifler 2001 ve 2003 yıllarında toplam kooperatiflerin %4.8'ini, 2002 yılında %5.3'ünü oluştururken 2004 ve 2005 yıllarında tam etkinliğe sahip işletmelerin oranının %3.5'e gerilediği görülmektedir. Şubat 2001 ekonomik krizi her alanda olduğu gibi tarım sektörünü de etkilemiş ve çiftçilerin büyük bir kesimi Tarım Kredi Kooperatiflerine olan borçlarını ödeyememişlerdir. Bunun neticesinde 2003-2004 yıllarında birim kooperatiflerin performansları daha da düşmüş, Tablo 2'den de izlenebileceği gibi 2005 yılında önceki yıllara göre etkinlik oranlarında önemli sayılabilecek düzeyde iyileşme meydana

gelmiştir. 2003 yılı itibariyle çiftçilerin İzmir Bölge Birliğine bağlı kooperatiflere toplam 140 trilyon TL olan birikmiş borçlarının 70 trilyon TL'sinin affedilmesi, geri kalanının da gelecek yıllara yayılması teknik etkinliğin düşmesine ve birim kooperatiflerde tasfiyenin gündeme gelmesine neden olmuştur (Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları, 2005).

TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİNDEKİ DEĞİŞİME

Bu kısımda ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında işletmelerin 2001-2005 dönemi Malmquist toplam faktör verimliliği ve bileşenlerindeki değişmelerin analizine yer verilmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki değişme (TFVD), teknik etkinlikteki değişme (ED) ve teknolojik değişme (TD) endekslerinin 1'den büyük olması toplam faktör verimliliğindeki, teknik etkinlikteki ve teknolojideki ilerlemeyi ifade ederken, 1'den küçük olmaları gerilemeyi ifade etmektedir. Öte yandan, ED endeksinin 1'den büyük olması işletmenin en iyi üretim sınırını yakalama (catching-up effect) etkisini ve TD endeksinin 1'den büyük olması üretim sınırının yukarı kaymasını veya yeniliği (innovation) ifade etmektedir. ED ise kendi içerisinde pür (saf) etkinlikteki değişme (SED) ve ölçek etkinliğindeki değişme (ÖED) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ölçek etkinliği işletmenin uygun ölçekte üretim yapma başarısını göstermektedir.

Ek Tablo 1'de görüldüğü gibi 2001-2005 döneminde 227 kooperatif birimi bireysel olarak ele alınıp incelendiğinde 40 kooperatif biriminin teknik etkinlikteki değişme endeksinin (ED) 1'den büyük olduğu anlaşılmaktadır. Teknik etkinlikteki değişimin 1'den büyük olması, ilgili kooperatif biriminin, referans kooperatifler tarafından belirlenen en iyi üretim sınırını yakalamada başarılı olduklarını göstermektedir. Ayrıca yıllık ortalama etkinlikteki değişme endeksi 0.928 olarak ölçülmüştür.

Bu rakam 1990-1996 dönemini kapsayan ve Türkiye tarım sektörü teknik etkinlik değişme endeksi yıllık ortalaması 0.978'e yakın bir değerdir (Zaim ve diğerleri, 2001, s.18). 2005 yılında teknik etkinlik endeksleri (TE=1) olan sekiz birim kooperatifin ED endekslerinin 1'den büyük olduğu ve yüksek performans gösterdikleri görülmektedir. Değerlendirmeye alınan 227 birim kooperatifin %82'sinin etkinlikteki değişme katsayısı 1'den küçüktür.

2001-2005 döneminde birim kooperatiflerin teknolojik değişme endekslerinde ortalama %4.4 oranında artış kaydedilmiştir. Türkiye tarımında iller ve bölgeler düzeyinde üretkenlik ve etkinlik farklarının nedenleri konusunda yapılan bir çalışmada teknolojik değişme endeksinin %4.4 olduğu saptanmıştır (Zaim ve diğerleri, 2001). En fazla teknolojik ilerleme sağlayan birim kooperatifler sırasıyla Durasılı (Salihli), Buldan, Sultanhisar, Ovakent (Ödemiş), Işıklı (Çivril), Başlamış (Akhisar) ve Germencik kooperatifleridir. Teknolojik değişme endeksleri 1'den yüksek olan birim kooperatiflerin oranı da %63 olarak tespit edilmiştir.

Değerlendirmeye alınan 227 birim kooperatiften 112'sinin toplam faktör verimliliğinde (TFV) artış sağlandığı görülmektedir, ortalama toplam faktör verimliliği ise 0.962'dir. Toplam faktör verimliliklerinde en fazla artış görülenler sırası ile Başlamış (Akhisar), Gümüldür, Boyalı (Gördes), Turgut (Yatağan), Kırkağaç, Buldan ve Güllük birim kooperatifleridir. İlgili kooperatif birimlerinin toplam faktör verimliliklerindeki artışın, teknik etkinlikteki değişmeden ziyade teknolojik iyileşmeden (teknik ilerlemeden) meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Yıllık ortalama toplam faktör verimliliğinde en fazla azalma olanlar sırasıyla Davutlar (Kuşadası), Kaklık (Honaz), Bölcek (Bergama), Yenice (Buldan), Durasılı (Salihli), Ömerbeyli (Germencik) ve Yeşilova (Salihli) kooperatifleridir. Birim

kooperatiflerin toplam faktör verimliliklerindeki azalma hem etkinlikteki hem de teknolojiadaki gerilemeden kaynaklanmaktadır. Toplam faktör verimliliğindeki değişme (TFVD) ile ilgili detaylı bilgiler Ek Tablo 1'de verilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Ege Bölgesi çiftçisine aynı ve nakdi kredi temininde önemli katkıları bulunan, İzmir, Manisa, Aydın, Muğla ve Denizli illerinde faaliyet gösteren, 14. Bölge Birliğine bağlı Tarım Kredi Kooperatiflerinin üretkenlik performansları, teknik etkinliklerindeki değişimleri, teknolojik değişimleri, toplam faktör verimliliklerindeki değişimleri ölçülmüştür.

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında elde edilen analiz sonuçlarına göre 2001 ve 2003 yıllarında 11'er, 2002 yılında 12, 2004 ve 2005 yıllarında 8'er birim kooperatifin teknik etkinlik endeksleri 1'e eşit olup bu kooperatiflerde tam üretim etkinliğine ulaşılmıştır. Değerlendirmeye alınan 227 birim kooperatifin 2001-2005 döneminde ortalama teknik etkinlik katsayılarının 0.6'dan daha küçük olduğu görülmüştür.

Diğer taraftan birim kooperatiflerin teknik etkinlik endekslerindeki değişme ele alındıklarında 40 adedinin teknik etkinlikteki değişme endeksinin 1'den büyük olduğu görülmektedir. Bu endeksin 1'den büyük olması ilgili birim kooperatifin en iyi üretim sınırına yakınsadıkları (convergence) anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, global teknolojiyi adapte edebildikleri ve bunu üretim performansına aktarabildikleri anlaşılmaktadır. İlgili dönemde 187 birim kooperatif ise yıllık ortalama teknik etkinlik düzeyinde gerilemeyle karşılaşmıştır.

2001-2005 döneminde birim kooperatiflerin ortalama teknolojik değişme endeksinde %4.4 oranında artış kaydedilmiştir. Toplam faktör verimliliğinin diğer bir unsuru olan teknolojik değişmeye veya ilerlemeye (innovation) bakıldığında ilgili dönemde birim kooperatiflerin 144'ünde yıllık ortalama teknolojik ilerleme olduğu tespit edilmiştir. Tüm birim kooperatiflerin toplam faktör verimliliğindeki değişme ortalama 0.969 olarak gerçekleşmiştir. Toplam faktör verimliliğinde artış sağlanan birim kooperatif sayısı 112'dir.

İlgili birim kooperatiflerin toplam faktör verimliliklerinde meydana gelen bu artışın teknik etkinlikteki değişmeden ziyade teknolojik iyileşmeden (teknik ilerlemeden) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Değerlendirmeler sonucu elde edilen verilerin ışığında Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliğine bağlı birim kooperatiflerle ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına vermiş olduğu kredilerin geriye dönmemesi ve daha sonra bu borçların silinmesi kooperatiflerin varlıklarını tehlikeye sokmuş, dolayısıyla işlevlerini yerine getiremez duruma getirmiştir. Bu nedenle borç erteleme ve affetme konularında hassas davranılmalı, tarım sektörünün en kıt kaynağı olan krediler etkin kullanılarak kooperatiflerin performanslarının iyileştirilmesi için gerekli özen gösterilmelidir.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin tarımsal girdilerin pazarlanmasında piyasada rekabet edebilecek güce kavuşturulmaları gerekir. Aksi takdirde ortaklarına piyasadaki daha pahalı girdi satarak varlığını devam ettirmesi mümkün değildir.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin plasman ihtiyacı genellikle Ziraat Bankası'na karşılanmaktadır. Ziraat Bankasından sağlanan plasmanlar zamanında alınmadığı gibi yeterli olmamaktadır. Bu nedenle Tarım Kredi Kooperatiflerine yeterli miktarda ve uygun faiz ile piyasadaki diğer finans kurumlarından da plasman sağlama yolları aranmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ali, A.I., Seifor, L.M., (1993), "The Mathematical Programming Approach to Efficiency Analysis" in Fried H.O., C.A.K. Lovell and S.S. Schmidt (Eds), "The Measurement of Productivity Efficiency, Oxford University Press, 120-159, New York.
- Anonim, (2005), "Tarım Kredi Kooperatifleri İzmir Bölge Birliği Kayıtları" İzmir.
- Arnade, Carlos A., 1994, "Using Data Envelopment Analysis To Measure International Agricultural Efficiency and Productivity." United States Department of Agriculture, Technical Bulletin Number 1831, 1-26.
- Aypek, N., (2002) "Yeni Finansal Teknikler Karşısında Üçüncü Sektör Kooperatif İşletmelerinin Durumu "XVII. Milletlerarası Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 31 Ekim-2 Kasım, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları No:90, Ankara.
- Candemir, M., Deliktaş, E., (2006), "TİGEM İşletmelerinde Teknik Etkinlik, Ölçek Etkinliği, Teknik İlerleme, Etkinlikteki Değişme ve Verimlilik Analizi:1999-2003" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: ISBN 975-407-194-2, Ankara.
- Charnes, A., Cooper, W., Rhodes, E., (1978), "Measuring the Efficiency of Decision Making Units." European Journal of Operational Research, Vol.2, 429-444.
- Coelli, T.J., Rao, D.S.P., Battase, G.E., (1998) "An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis" Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Coelli, T.J., Rao, D.S.P., (1998) "A Cross-Country Analysis of GDP Growth, Catch-up and Convergence in Productivity ve Inequality", Centre for Efficiency and Productivity Analysis, CEPA Working Papers, 5, Department of Econometrics, University of New Engle, Australia Working Papers, 1-39.
- Coelli, T.J., Rao, D.S.P., (2001) "Implicit Value Shares in Malmquist TFP Index Numbers", Centre for Efficiency and Productivity Analysis, CEPA Working Papers, 4, Department of Econometrics, University of New England, Australia Working Papers, 1-27.
- Coelli, T.J., (1996) "A Guide to DEAP Version 2.1: A Data Envelopment Analysis Program, CEPA Working Papers, 896, Department of Econometrics, University of New England, Australia, 1-49.
- Çakmak, E.H., Zim, O., (1992) "Türkiye'de Tarım Kesiminde Etkinlik", ODTÜ Gelişme Dergisi, 19(3), 305-316, Ankara.
- Deliktaş, E., Ersungur, Ş.M., Candemir, M., (2005) "The Comparison of Agricultural Efficiency and Productivity Growth in The EU and TURKEY, 1980-2002", Yaşar University International Conference on Business Management and Economics, 15-18 June, Çeşme, İzmir.
- Fare, R., Grosskopf, S., Norriss, M., Zhang, Z.Y., (1994) "Productivity Growth, Technical Progress and Efficiency Change in Industrialized Countries", The American Economic Review, March 1994, Vol.84, :66-80.
- Farrel, M. J., (1957), "The Measurement of Productive" Journal of Royal Statistics Society, series A120, 253-281.
- Kalırajan, K.P., Shand, R.T., (1999) "Frontier Production Functions ve Technical Efficiency Measures," Journal of Economic Surveys 13, 12, 149-172.
- Kök, R., Deliktaş, E., (2003) "Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri" DEÜ. İİBF Yayını 25-8/1, İzmir.
- Lovell, C.A.K., (1993), "Production Frontiers ve Productive Efficiency" in Fried, H.O., C.A.K. Lovell ve S.S. Schmidt (Eds.), "The Measurement of Productive Efficiency, Oxford University Press, 3-67, New York.

- Mao, W., Koo, W.K., (1996), "Productivity Growth, Technology Progress, and efficiency Change in Chinese Agricultural Production From 1984 to 1993", Agricultural Economics Report No. 362 Nort Dakota State Univ., Fargo, ND.
- Mahadeva, R., (2002), "A DEA Approach to Understanding the Productivity Growth Malaysia's Manufacturing Industries", Asia Pasific Journal of Management, 19, 587-600.
- Shephard, R.W., (1970), "Teory of Cost and Production Function" Prencition University Press.
- Zaim .O., Bayaner, B., Kandemir, M.U., (2001), "Tarımda İller ve Bölgeler Düzeyinde Üretkenlik ve Etkinlik, Farklar ve Nedenler" Proje Raporu2001-16, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 66, Nisan, Ankara.www.zmo.org.tr

EKLER

Ek Tablo 1. Birim Kooperatiflerin Toplam Faktör Verimliliği Bileşenleri

Koop No	ED	TD	SD	ÖED	TFVD
58	0.960	0.916	1.007	0.953	0.880
59	0.827	1.056	0.841	0.983	0.873
60	0.939	1.031	0.934	1.005	0.968
61	0.866	0.985	0.863	1.003	0.853
62	0.915	1.119	0.932	0.982	1.024
65	1.031	1.156	1.047	0.985	1.192
66	0.757	1.262	0.770	0.983	0.956
67	0.865	1.111	0.912	0.949	0.960
69	0.888	1.028	0.876	1.013	0.913
70	0.914	1.176	0.954	0.958	1.075
71	0.980	0.940	1.072	0.914	0.921
74	0.855	1.098	0.872	0.980	0.938
85	0.941	1.077	0.948	0.992	1.014
91	0.923	1.131	0.991	0.932	1.044
99	0.933	0.975	0.970	0.962	0.909
112	0.873	1.251	0.901	0.968	1.091
114	0.873	0.859	0.905	0.964	0.750
115	0.901	0.955	0.911	0.989	0.861
116	0.967	1.032	0.957	1.010	0.997
117	0.842	1.267	0.833	1.011	1.068
118	0.912	0.899	0.906	1.006	0.820
121	0.971	1.116	1.006	0.965	1.083
122	0.859	1.278	0.861	0.997	1.097
131	0.865	1.079	0.874	0.989	0.933
135	0.884	0.961	1.000	0.884	0.850
136	0.870	1.285	0.891	0.976	1.118
139	0.907	1.033	0.951	0.954	0.938
141	0.936	1.021	0.927	1.010	0.956
144	0.879	0.973	0.879	1.000	0.855
158	0.810	0.926	0.857	0.945	0.750
161	1.016	1.017	1.014	1.002	1.033
162	1.208	1.176	1.176	1.027	1.420
178	0.944	1.067	0.954	0.990	1.007

182	0.848	1.050	0.867	0.978	0.891
187	0.926	1.014	0.914	1.013	0.939
195	0.891	0.955	0.890	1.000	0.850
200	0.905	1.056	0.966	0.937	0.956
201	0.909	0.981	0.911	0.999	0.892
203	1.083	1.053	1.092	0.992	1.140
204	0.962	1.027	0.955	1.008	0.988
205	0.886	1.138	0.905	0.979	1.008
210	0.867	0.915	0.825	1.050	0.793
211	0.990	0.958	0.983	1.006	0.949
215	0.861	1.051	0.847	1.016	0.905
220	0.745	1.087	0.850	0.876	0.810
224	1.007	1.092	1.033	0.975	1.100
227	0.870	1.058	0.792	1.098	0.920
229	0.746	1.199	0.757	0.986	0.894
232	0.877	1.010	0.895	0.980	0.885
236	1.086	1.034	1.116	0.973	1.123
238	0.906	1.027	0.929	0.976	0.930
239	0.827	0.973	0.841	0.984	0.805
240	0.889	1.078	0.888	1.001	0.959
242	1.012	1.092	1.011	1.001	1.105
244	1.044	0.969	1.086	0.961	1.011
246	0.975	1.134	0.984	0.991	1.105
247	0.950	0.864	0.937	1.014	0.821
254	0.886	1.002	0.897	0.988	0.888
256	0.835	1.029	0.839	0.996	0.859
294	0.903	1.049	0.918	0.984	0.948
297	0.910	1.008	0.910	1.000	0.917
324	1.062	1.014	1.084	0.980	1.077
329	0.858	1.001	1.025	0.837	0.859
330	0.949	1.044	0.894	1.061	0.991
334	0.979	1.130	1.006	0.974	1.107
335	1.077	0.930	1.000	1.077	1.001
346	0.859	1.056	0.851	1.009	0.907
354	1.110	1.116	1.109	1.001	1.239
356	0.926	0.976	0.934	0.991	0.904
364	1.170	1.072	1.175	0.995	1.255
365	0.895	0.974	0.910	0.984	0.872
370	0.919	0.901	0.928	0.991	0.829
371	0.933	0.972	0.933	1.000	0.907
382	1.003	1.234	0.982	1.021	1.237
384	0.981	1.423	0.978	1.003	1.396
389	0.812	0.991	0.812	1.000	0.805
424	0.820	0.858	0.846	0.970	0.703
428	1.057	1.120	1.073	0.985	1.184
430	0.998	1.142	0.988	1.010	1.139
438	0.865	0.985	0.888	0.974	0.852
444	0.972	1.042	1.010	0.962	1.013
453	0.956	1.021	0.941	1.016	0.977
464	0.943	0.921	0.972	0.970	0.868
504	0.915	0.967	0.956	0.958	0.885

520	1.007	1.184	0.995	1.012	1.193
531	0.995	0.993	1.021	0.974	0.987
555	0.905	1.150	0.949	0.954	1.041
594	0.930	1.091	0.967	0.961	1.015
600	0.894	0.851	0.914	0.977	0.761
607	0.918	1.167	0.894	1.027	1.072
608	0.869	0.999	0.915	0.950	0.868
616	0.792	0.969	0.815	0.972	0.768
618	0.856	0.964	0.880	0.974	0.826
619	0.889	1.004	0.924	0.962	0.892
622	0.920	0.942	0.884	1.041	0.866
626	0.827	1.004	0.856	0.966	0.831
632	0.924	1.042	0.951	0.972	0.963
638	0.889	0.957	0.887	1.003	0.851
652	0.869	1.077	0.889	0.978	0.936
670	1.001	1.104	1.044	0.959	1.105
673	0.945	0.936	0.955	0.989	0.885
682	0.921	0.876	0.923	0.998	0.808
689	0.919	1.075	0.921	0.997	0.987
719	0.947	1.225	0.948	0.999	1.160
729	0.907	1.167	0.911	0.996	1.059
736	0.895	1.029	0.894	1.001	0.921
742	1.181	0.992	1.188	0.994	1.171
747	1.081	1.042	1.070	1.010	1.126
761	0.945	1.019	0.949	0.997	0.963
780	0.874	1.230	0.899	0.972	1.075
790	1.002	1.208	1.029	0.974	1.211
793	0.926	0.862	0.930	0.996	0.798
795	0.955	1.102	0.912	1.048	1.052
796	0.919	1.111	0.935	0.983	1.021
797	0.886	1.034	0.901	0.983	0.916
800	0.942	1.059	0.967	0.975	0.997
801	0.956	1.220	0.960	0.996	1.166
802	0.916	0.991	0.914	1.002	0.908
803	0.862	1.099	0.901	0.957	0.947
813	0.957	1.115	0.960	0.997	1.067
823	1.019	0.977	1.063	0.959	0.995
826	0.945	0.971	0.917	1.030	0.918
827	0.907	0.977	0.911	0.996	0.886
865	0.862	1.070	0.883	0.977	0.923
867	0.903	1.043	0.934	0.968	0.942
899	0.774	1.014	0.796	0.972	0.786
905	1.015	1.005	1.037	0.979	1.020
913	0.982	1.117	0.998	0.984	1.096
916	1.049	1.066	1.000	1.049	1.119
917	1.206	1.065	1.188	1.015	1.284
918	1.028	1.092	1.016	1.012	1.123
929	0.889	1.178	0.909	0.979	1.048
932	0.920	1.023	0.991	0.928	0.941
933	0.655	1.253	0.908	0.721	0.820
938	1.104	1.149	1.007	1.096	1.268

940	0.928	1.072	0.920	1.009	0.995
951	1.234	1.272	1.162	1.062	1.570
958	0.953	1.370	0.964	0.989	1.306
968	1.230	0.779	1.213	1.014	0.958
979	0.909	1.105	0.928	0.979	1.004
985	0.966	1.054	0.990	0.976	1.018
1000	0.836	1.068	0.839	0.997	0.892
1034	1.017	1.052	1.019	0.998	1.069
1037	0.951	1.075	1.033	0.920	1.022
1040	1.035	1.045	1.029	1.005	1.081
1052	1.182	0.949	1.151	1.026	1.121
1060	0.978	0.779	0.868	1.127	0.762
1064	0.868	0.895	0.907	0.957	0.776
1065	0.946	0.980	0.946	1.000	0.927
1066	0.939	1.083	0.939	1.000	1.017
1071	0.960	0.995	0.994	0.966	0.955
1107	0.885	0.969	0.914	0.969	0.858
1109	0.906	1.149	0.918	0.988	1.042
1111	0.954	1.170	1.004	0.950	1.116
1137	0.867	1.167	0.855	1.014	1.011
1142	0.916	1.113	0.947	0.967	1.020
1146	0.847	0.958	0.865	0.980	0.812
1171	0.992	0.988	1.043	0.951	0.980
1177	0.805	0.787	0.877	0.918	0.634
1181	0.918	1.154	0.913	1.006	1.060
1242	0.914	1.098	0.959	0.953	1.004
1248	0.883	1.153	0.917	0.963	1.019
1252	0.977	1.044	0.978	0.998	1.020
1259	0.857	1.004	0.880	0.974	0.861
1271	0.866	1.161	0.928	0.933	1.005
1272	0.857	0.992	0.875	0.980	0.851
1280	0.905	1.276	0.929	0.975	1.155
1286	1.146	1.034	1.131	1.014	1.186
1287	0.828	0.873	0.857	0.966	0.723
1288	0.887	0.926	0.892	0.995	0.822
1354	0.957	1.050	0.972	0.985	1.004
1361	0.948	0.896	0.925	1.025	0.849
1368	0.868	1.080	0.885	0.981	0.937
1382	0.978	1.142	0.976	1.002	1.117
1427	0.813	1.103	0.863	0.942	0.897
1434	1.000	0.937	0.977	1.023	0.937
1463	0.824	1.267	0.880	0.937	1.044
1486	1.169	0.975	1.076	1.087	1.139
1575	1.092	0.927	1.128	0.968	1.012
1587	0.859	0.991	0.881	0.975	0.851
1618	0.843	1.054	0.844	0.999	0.889
1640	1.130	0.948	1.121	1.008	1.071
1717	0.737	1.184	0.805	0.916	0.873
1752	0.962	0.961	0.979	0.983	0.925
1780	1.029	0.993	1.073	0.959	1.022
1781	1.061	0.941	1.041	1.019	0.999

1782	0.865	1.013	0.879	0.983	0.876
1832	0.978	1.077	1.031	0.948	1.053
1833	0.923	0.938	0.949	0.973	0.866
1837	0.854	1.094	0.863	0.990	0.935
1845	0.841	0.945	0.861	0.976	0.794
1879	0.893	1.276	0.932	0.957	1.139
1909	0.938	1.160	0.909	1.032	1.088
1915	0.877	0.931	0.884	0.992	0.817
1955	1.158	1.314	1.151	1.005	1.521
1969	0.942	1.319	0.968	0.974	1.244
1991	0.929	1.218	0.930	0.999	1.132
1994	1.013	0.939	1.005	1.008	0.951
1997	0.854	0.901	0.909	0.939	0.769
2026	0.829	0.926	0.828	1.001	0.768
2060	0.868	0.988	0.868	1.000	0.858
2077	0.946	1.265	0.911	1.039	1.197
2082	0.911	0.946	0.881	1.035	0.863
2154	0.942	1.283	0.971	0.971	1.209
2175	0.835	0.994	0.861	0.969	0.830
2193	1.004	1.086	1.001	1.003	1.090
2202	0.902	0.960	0.902	1.001	0.866
2227	0.902	0.925	0.956	0.943	0.834
2231	0.964	1.197	1.003	0.961	1.154
2256	0.909	0.964	0.910	0.999	0.876
2270	0.865	1.061	0.877	0.986	0.917
2276	0.836	0.842	0.869	0.962	0.703
2288	0.973	1.317	0.931	1.045	1.281
2299	0.843	0.960	0.905	0.931	0.809
2324	0.835	1.172	0.849	0.984	0.979
2347	0.920	1.184	0.892	1.031	1.089
2453	1.026	1.002	1.083	0.947	1.029
2472	1.118	1.317	1.109	1.008	1.473
2494	0.961	1.022	0.983	0.978	0.983
2536	0.863	0.937	0.892	0.967	0.808
2630	0.983	1.052	0.999	0.984	1.034
2655	0.900	1.059	0.878	1.025	0.953
2704	0.897	1.002	0.953	0.941	0.898
2713	0.893	0.942	0.876	1.019	0.841
2715	1.007	0.982	0.976	1.032	0.989
2844	0.988	0.996	1.035	0.954	0.984
2867	0.827	0.890	0.844	0.981	0.737
mean	0.928	1.044	0.942	0.985	0.969

ED:Teknik etkinlikteki değişme TD:Teknolojik değişme SED:Saf (pür) etkinlikteki değişme ÖED:Ölçek etkinliğindeki değişme TFVD :Toplam faktör verimliliğindeki değişme

Bilgi Toplumu Ve Altyapı Stratejileri

Çetin Murat HAZAR*

Özet: Çalışmada, çeşitli ülkelerdeki bilgi toplumu altyapı çalışmaları ve eylem planları hakkında bilgi verilmekte, eylem planlarının ayrıntılandırılması ve çokluğu ile bilgi toplumu olma konusunda bir bağlantı kurulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi, Bilgi Toplumu, Altyapı Stratejileri

Information Society And Strategies Of Infrastructure

Abstract: In this study, the information about the infrastructures of information society and action plans has been given in different countries. Then a connection has been made between being an information society and getting detailed the action plans and their abundancy.

Keywords: Information, Information Society, Strategies of Infrastructure

GİRİŞ

Bilgi toplumu, konuyla ilgilenen bilim adamları kadar, iş adamları, politikacılar vb. tarafından da üzerinde bir konsensus sağlanan bir kavram değildir. Konuyla ilgili olarak, bilgi toplumunun bir nitelik değil bir nicelik farklılığını yansıttığı, dolayısıyla da yeni bir toplum aşamasından çok, sanayi toplumunun ileri aşamasını temsil ettiği ileri sürülmektedirler. Ancak bu görüşün karşısında, bilgi toplumu olarak adlandırılan dönüşümün, sanayi toplumundan çok daha farklı bir toplum ve ilişkiler yumağını ortaya koyduğunu, kültürel bir yeniden doğuş dönemi (Naisbitt ve Aburdene, 1990), bilginin artarak yayılmasının bütün iktidar yapılarını sarstığı bir bilgi devrimi (Wriston, 1994), büyük bir sosyal dönüşüm (Drucker, 1995) ve fabrika sonrası bir uygarlığın başlangıcı (Toffler, 1992) olduğunu ileri süren görüşler yaygınlık kazanmıştır.

Bilgi toplumu, toplayıcılık-avcılık, tarım toplumu, sanayi toplumu süreçlerinin ardından ve onlardan farklı şekilde temel özelliği olarak maddi ürünler yerine, bilişim teknolojisi sayesinde bilgi üretiminin önem kazanacağı, bilgisayarlarla bilginin sürekli ve sınırsız derecede üretilebilir, taşınabilir, bölünebilir ve paylaşılabilir birlikteliğine dayanmaktadır.

Bilgi toplumunun ve ekonomisinin özellikleri olarak, bütünleşmiş küresel bir ekonomi, bilginin emek, sermaye ve kaynakları ikame edebilmesi (Erkan, 1997), emek yoğun üretimden bilgi yoğun üretime geçilmesi (Drucker, 1996a), ofis ve fabrikalara gidip gelmenin verdiği yorgunluk, yollarda yitirilen zaman ve ulaşım giderleri gibi nedenlerden dolayı evden veya bulunulan herhangi bir yerden iş yaşamına katılma (Alakus,

*Dr. G.Ü. İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

1991), hizmetler sektörünün ağırlık kazanması, bilgi teknolojisinin liderliği ele geçirmesi, elektro-mekanik ve elektronik sanayilerinin hızla gelişmesi (İlyasoğlu, 1997), iş piyasalarında yüksek vasıflı elemanlara olan talebin artması (Kurtulmuş, 1996), görece standartlaştırılmış yapıların yerini, çoğul ulusal sınırları aşan matris örgütler, geçici proje ekipleri, kâr merkezleri ile stratejik ittifaklar, ortak girişimler ve konsorsiyumların alması, sistem entegrasyonunun son derece yüksek gerçekleşmesi (Toffler ve Toffler, 1996), işbölümünün, yörelerin ülkelerin sınırlarını da aşarak uluslar arası bir çerçevede gerçekleştirilmesi (Oskay, 1999), piyasaların ulusal sınırlarını aşarak global bir nitelik kazanması ve rekabetin giderek yoğunlaşması (Kurtulmuş, 1996), uluslar arası ve uluslar üstü örgütlerin hem ekonomik hem de siyasal alanda önem ve güç kazanması, sınır çizgilerinin silikleşmesi ve bütünüyle mekana bağımlı ilişkilerin önemsizleşmesi (Knocke, 1997), çok kutuplu bir dünyada sahipliği ve liderliği paylaşma (Naisbitt, 1997), yerel yönetimlere ağırlık verilmesi, adem-i merkezîyetçi bir yapı, bireyin merkez konumuna yerleştiği birbirinden farklı aile tipleri, sosyal değerlerde çeşitlilik, gönüllü örgütlerin ve üye sayılarının artması, genellikle apolitik olan, performans odaklı, tek göreve yönelik kuruluşların çoğulculuğunun, sivil düzende ise küçük, iyi örgütlenmiş azınlık grupların çoğulculuğunun gelişmesi (Drucker, 1996b), iş dünyasında, siyasette ve diğer alanlarda kadınların daha fazla aktif iş yaşamına katılmaları, yönetimde yer almaları (Sadıklar, 1995), eğitimin bireyselleşmesi, süreklileşmesi, daha bağımsız ve örgün bir nitelik kazanması (Tekeli, 1994), kitle iletişiminin diğer iletişim öğelerinin aleyhine daha da gelişmesi, kısaca bütün alanlarda hızlanan değişiklerin bir ürünü olması (Toffler, 1981) gibi öğeler ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki perspektifler çerçevesinde, hükümetler veya devlet üstü birlikler kendilerini bilgi toplumuna taşıyabilecek, diğerlerinden geri kalmalarını önleyebilecek, aynı zamanda çağın ruhunu ele geçirecek alt yapı stratejileri ve bunların belli bir zaman perspektifi içinde öngörüldüğü eylem planları üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Geleceği yeniden düşünmek düsturü (Gibson, 1997) içinde, eylem planlarının çokluğu ve ne derecede ayrıntılandırılmış olduğu, bize o ülkenin veya devletler üstü birliklerin ne derece bilgi toplumuna geçmekte olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Sadıklar'ın (1995) da belirttiği gibi, dünyanın 21. yüzyılda bilgi toplumuna süratle uyumu için uzun vadeli stratejik bir plana ihtiyacı bulunmaktadır.

AVRUPA KONSEYİ VE AVRUPA ÜLKELERİ

Avrupa Birliği'nin, üyesi olan ülkelerin ulusal çabaları dışında, Birlik olarak gerek üyesi olan devletleri bağlayıcı, gerekse onlardan bağımsız olarak bir bilgi toplumu yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşıma uymak veya uyumlu eylem planları geliştirmek yeni üye olan veya olma yolunda ilerleyen ülkeler için de kriter olarak belirlenmektedir. Bilgi toplumu konusunda Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın bırakalım tek tek birliği oluşturan ülkeleri, Avrupa Birliğine bile üstünlük sağladığını gören, bu ülkeleri ancak bilgi toplumu olarak ve bilgi teknolojileri geliştirmek yoluyla geçebileceklerini düşünen Avrupa Birliği, ulaşım, enerji ve çevre alanlarında olduğu gibi, telekomünikasyon alanında da Avrupa Sınır Ötesi Ağ (TEN) sistemi kurulmasını öngören 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşmasından sonra, öncelikle aynı yılın Aralık ayında yayınladığı "Büyüme, Rekabet Gücü ve İstihdama İlişkin Beyaz Kitap" adlı eylem planında Avrupa Bilgi Toplumunun yaratılması için hangi önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu dair geleceğe yönelik ön bilgiler ortaya koymuştur.

Avrupa Komisyonu, Komisyon Üyesi Martin Bangemann'ın başkanlığında bir uzmanlar grubu oluşturarak, bunlardan bilgi toplumunun bilişim altyapı ihtiyaçları ko-

nusunda bir rapor hazırlamaları direktifini vermiştir. Uzmanlar Grubu, ilgili konudaki tavsiyeleri ve ele alınması gerekli tedbirleri belirleyen "Avrupa ve Küresel Bilgi Toplumu" adlı raporu hazırlamışlardır.

1994 yılının Mayıs yayınlanan Bangemann raporu, bilgi toplumu konusunda önderliği ele alabilmek ve dünya çapında yönlendirici bir konumda bulunabilmek için yeni bilgi teknolojilerinin uygulamalarına ilişkin 10 inisiyatif önermektedir. Bunlar;

Uzaktan Çalışma; çalışanların evde veya yerel bir şubede bulunan kişisel bilgisayarlar ve telefon bağlantıları ile iş yerine gitmeden, yani fazladan zaman ve para harcamadan üretim süreci içinde yer almaları için 20 kentte, en az 20 bin işçinin katılımıyla pilot nitelikteki uzaktan çalışma merkezlerinin kurulması ve 2000 yılına kadar bu şekilde 10 milyon kişiye istihdam sağlanacak olması,

Uzaktan Öğrenme; yaşam boyu öğretimi daha kolay erişilebilir, daha ucuz sağlayacağı düşünülen bu kavramı ile, en az 5 ülkede (% 10'u küçük işletmeleri kapsamak şartıyla) işletmelerin, kamu kurum ve kuruluşlarının, ticaret örgütlerinin ve okulların katılımıyla pilot projeler yürütülmesi,

Üniversiteler ve Araştırma Merkezleri İçin Ağlar; 1997 yılı hedef olarak alındığında, üniversiteler-arastırma merkezleri ve sanayi arasındaki işbirliğinin mümkün olan en üst seviyeye çıkarılmak için Avrupa'daki üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin % 30'unun yüksek hızlı bağlantılarla veri alış-verişi yapabilmeleri ve birbirlerinin kitaplıklarına çevrim-içi olarak erişebilir duruma gelmeleri, Küçük İşletmeler İçin Uzaktan İşleme Hizmetleri; 1996 yılı baz olarak alındığında, büyük şirketlerin yaptıkları gibi, 50'den fazla personeli bulunan küçük işletmelerin de en azından % 40'ının ağlara bağlanması ve resmi yetkililer, dernekler, müşteriler ve satıcılarla bağlantılar kurabilmeleri,

Karayolu Trafik Yönetimi; sürücü bilgisi, güzergahta yol gösterilmesi, filo yönetimi, karayolu fiyatlandırması kapsamında 1996 yılının sonuna kadar 2 bin km uzunluğundaki otoyollara ve 10 kente trafik yönetimi sistemlerinin kurulması, 2000 yılına kadar ise bu sayının 30 kente çıkarılması,

Hava Trafik Kontrolü; iletişim usulleri ve veri alış-verişi için bir Avrupa standartlar sisteminin 2000 yılına kadar kurulması, hava kontrol merkezleri arasında daha iyi bir iletişimin kurulabilmesi ve uçuş güvenliğinin artırılabilmesi için tek bir trans-Avrupa hava trafik sisteminin oluşturulması,

Sağlık Ağları; Avrupa'nın her yerindeki uzmanlarla kurulan çevrim-içi bağlantılar sayesinde daha iyi teşhis olanağı, hastane hizmetlerine çevrim-içi erişim, organ nakline uygun organların daha geniş ölçekte aranması, hastanelerin, rehabilitasyon merkezlerinin ve sağlık sigortası kuruluşlarının bilgi alış-verişi yapabilmelerini mümkün kılacak olan Topluluk ölçeğindeki ağın kurulması,

Elektronik İhaleler; iletişim ağlarının kullanılmasıyla kamu ihalelerinin Topluluk ölçeğinde açılması, üye devletlerin ortak standartlar konusunda anlaşmaları ve ihale mercilerinden aldıkları bilgileri bilgisayarlarla işlemelerini istemeleri, raporun yayınlanmasından birkaç yıl sonra ihale mercilerinin satın alma ihtiyaçlarının % 10'unun elektronik yöntemle yapılması,

Trans-Avrupa Kamu Yönetimi Ağı; iletişim ağları vasıtasıyla Topluluk üyeleri arasında artan yazışmaların hacmine bağlı olarak veri alış-verişinin daha basit ve daha verimli biçimde gerçekleşmesi, vergi ve gümrük bilgilerinin, istatistiklerin, sosyal güvenlik verilerinin vb.nin mübadelesini sağlayacak bir ağın 1996 yılının sonuna kadar kurulması,

Kent İçi Bilgi Otoyolları; 5 il tespit edilerek bu illerde eve teslim mal siparişi, evde oturarak yabancı dil öğrenilmesi, bankacılık işlemlerinin evden yapılması, istenen bir

video filmin ekrana getirilmesi gibi bütün bu işlemlerin bir ağa bağlanmış bir televizyon aygıtından yapılabilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Temmuz 1994 tarihinde ise "Avrupa'nın Bilgi Toplumuna Geçiş: Bir Eylem Planı" adını taşıyan çalışma Komisyon'da ele alınmış, "mevzuat çerçevesi", "bilgi ağları, hizmetleri, uygulamaları ve içeriği", "sosyal ve kültürel öğeler" ve "bilgi toplumunun geliştirilmesi" gibi dört alan üzerinde yoğunlaşan bu planla gerekli tedbirler sıralanmıştır.

"Bilgi Toplumuna Avrupa'nın Yolu" başlıklı eylem planı (29 Temmuz 1994) ise, 28 Eylül 1994'te toplanan Birinci Bilgi Toplumu Konseyi'nde ele alınmıştır. Konsey, Komisyon'a eylem planında özetlenen altyapı liberalizasyonunda yeşil kitap, iletişim-yayıncılık-yayınçılık konularını bir noktada birleştirmek, ağ ve temel servislerin kullanılması ve içerikleri, sosyal ve kültürel örüntüler, çalışma ve iş çevresi gibi alanlarda bir dizi önlemleri uygulamaya koyma çağrısında bulunmuş ve böylece özellikle telekomünikasyon sektörünün liberalleşmesi yolunda önemli bir ivme yaratılmıştır.

Aynı yıllarda Komisyon projelerin gerçekleştirilmesi için, fikir alış-verişini sağlayan Bilgi Toplumu Proje Ofisi, çeşitli çıkar gruplarından katılan 100 temsilciden oluşan ve stratejik seçenekler üzerinde duran Bilgi Toplumu Forumu, yeni teknolojilerin etkilerini değerlendirerek mevcut sorunların çözümüne yönelik öneriler hazırlayan Uzman Grubu ve üye devletlerin hukuk uzmanlarından oluşan ve telif hakları gibi teknik konularda yasal sorunları ele alan Yasal Danışma Kurulu gibi çeşitli kuruluşları devreye sokarak kurumsallaşma yolunda önemli bir adım atmıştır.

1996 yılında hazırlanan "Bilgi Toplumunda Yaşamak ve Çalışmak: Önce İnsanlar" konulu Yeşil Kitap ile bilgi toplumu çalışmalarında dikkat teknolojik yenilikler kadar insan faktörüne de çekilmekte, böylece insan, teknoloji ve sermaye gibi üretim kaynağı olarak kabul edilmeye başlanmaktadır.

8 Temmuz 1997 tarihinde Bonn'da gerçekleştirilen "Küresel Bilgi Ağları Bonn Deklarasyonu" ile küresel bilgi ağlarının kullanımının hızlandırılması için bir dizi kural benimsenerek, uluslar arası düzeyde işbirliğinin güçlendirilmesi ve ulusal stratejilerle eylem planlarının daha üst seviyede geliştirilmesi konuları tartışılmıştır. Aynı deklarasyon ile, serbest bilgi akışının sağlanması, kişisel ve işle ilgili bilgilerin korunması, ilkokuldan itibaren eğitim sisteminin multimedya ile bütünleştirilmesi, ağların eğitim, sağlık ve çevre gibi kamusal hizmetlerde kullanılması ve küresel bilgi ağlarının kullanımında ayrımcı olmayan vergi kuralının topluluk bünyesinde uygulanması kararlarına varılmıştır.

Yine, 4 Şubat 2000 tarihli "Bilgi Toplumunda Meslekler İçin Stratejiler" ve 19-20 Haziran 2000 tarihli "e-Avrupa 2002 Herkes İçin Bir Bilgi Toplumu Taslak Eylem Planı" ile, Avrupa'daki bazı iş dallarının önemlerini yitirmeye başlayacağı, bunun da ilgili sahalarda işsizliğe yol açacağı ancak bilgi toplumu sayesinde yepyeni dalların da yaratılacağı ve internet ve internetin kullanımını yanında bilgi tabanlı ekonomi konularında 2002 yılına kadar ne gibi çalışmaların yapılmasının öngörüldüğü ortaya konulmuştur.

Özellikle Akdeniz havzasını kendisine bir hedef olarak seçen Topluluk, 27-28 Kasım 1995 tarihinde Barselona'da Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı (MEDA) kurmuş ve bunun yanında sağlık, kültürel miras ve turizm, endüstri için teknolojiler, eğitim ve elektronik ticaret konularındaki bilgi toplumu projelerini desteklemek için Avrupa-Akdeniz Bilgi Toplumu (EUMEDIS) Programı oluşturmuştur.

Birliğin çalışmalarının dışında Avrupa ülkelerinin kendi ulusal eylem planlarına da rastlanmaktadır.

Avrupa'nın güçlü ülkelerinden olan İngiltere, 1998 yılında elektronik ticaret alanında sonraki 10 yıl içinde dünyanın en iyi çevresini oluşturmak vizyonu için geliştirdiği

“Yarışmacı Geleceğimiz: Bilgi Tabanlı Ekonomiye İnşa Etme” projesini (<http://www.dti.gov.uk/comp/competitive/main.htm>), önemli hedeflerinden birisi olan ve kendisini dünyanın en dinamik ve rekabetçi iletişim ve medya piyasası haline getireceğini düşündüğü “İletişim İçin Yeni Bir Gelecek” projesini (<http://www.communicationswhitepaper.gov.uk>) ve 2000 yılında kamu servisleri ve kamuyu bilgilendirme konularında vatandaş merkezli bir bakışla, etkililik, gelişmenin sürdürülmesi, elverişlilik ilkeleri çerçevesinde “İskoçya’da 21. Yüzyıl Devleti İçin Vizyon” projesini (http://www.scotland.gov.uk/government/c21g/vision_e21g.asp) devreye sokmuştur. Bu projelerin yanında, “Enformasyon Çağında Kitle İletişimi Düzenleme-Bir Noktada Birleşmeye Yaklaşma” (1998), “Web Üzerinde Devlet” (2000), “Enformasyon Çağında Gizlilik” (2001), “e-Devlet Sayesinde Daha İyi Kamu Servisleri” (2002) gibi araştırmalara rastlanmaktadır.

İrlanda, kendisi için uygun olan fırsatları tam olarak yaratabilmek ve enformasyon toplumuna kendisini hazırlayabilmek için 2002 tarihinde oluşturduğu “İrlanda’da Enformasyon Toplumunu Gerçekleştirme: Bir Eylem Planı” (<http://www.taoiseach.gov.ie/upload/publications238.pdf>) ile bilgi toplumu konusunda çalışmalarını sürdürmektedir.

Avrupa’nın güçlü ülkelerinden Almanya, medya ve politikalar, gizlilik ve kullanıcının korunması, teknolojik gelişme ve ekonomik görünüş konularını içeren enformasyon toplumuna doğru Almanya’nın gelişmesinin işlendiği 1999 tarihli “Enformasyon Toplumuna Almanya’nın yoluyla ilgili bir Masterplanın Elementleri” (<http://www.fes.de/fulltext/stabsabteilung/00221toc.htm>), e-Devletin geleceği ile ilgili Federal İçişleri Bakanlığı Devlet Sekreteryasının 2001 tarihli dokümanı olan “e-Devlet: Servislerle Yönlendirilen Modern Ülkeye Doğru Yol” (<http://www.staat-modern.de/infos/daten/r160501.htm>), online seçimler için atılması gereken adımlar hakkında Parlamento Eyalet Sekreterliğinin 2001 tarihli “Online Seçimler İçin Önceden Uyulması Zorunlu Olanlar” dokümanı (<http://www.staat-modern.de/Modernier-Staat/-10117/Effektive-Verwaltung.htm>) ve Demokrasinin ve gelişmenin teşviki konusunda İçişleri Bakanlığının 2002 tarihli “e-Devlet Aracılığıyla Demokrasinin ve Gelişiminin Teşviki” (<http://www.staat-modern.de/-10010/E-Government.htm>) dokümanı üzerinde durmaktadır.

Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Silikon vadisinde olduğu gibi, Hollanda Dijital Vadisinde, bilgi toplumu ile ilgili çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. İlgili dokümanların bir çoğu da Dijital vadi üzerindedir. Bunlar arasında gelecek dönemde yerine getirilebilecek olan aktiviteleri ve göstergeleri içeren 2003 tarihli “Hollanda Dijital Deltası Üzerine İlerleme Raporu” (<http://www.ez.nl/publicaties/pdfs/Progress1.pdf>), devlet tarafından planlanan politika çabalarını daha detaylı olarak açıklayan ve güncel durum hakkında bir özet niteliği taşıyan 2003 tarihli “Hollanda Dijital Deltası: e-Avrupa’nın Ötesinde” (<http://www.ez.nl/publicaties/pdfs/beyond1.pdf>), iletişim teknolojileri ve enformasyon sahasında devletin inisiyatif ve aktivitelerindeki yoğunluğunu yansıtmakta ve bir iskelet sunmakta olan yine 2003 tarihli “Hollanda Dijital Deltası: Hollanda Online” (<http://www.ez.nl/publicaties/pdfs/06R03.pdf>) dikkati çekmektedir.

Baltık ülkelerinden İsveç, “Okullarda enformasyon ve iletişim için Ulusal Eylem Programı” adlı 2002 tarihli okul geliştirme projesiyle, ülkedeki her derecede okul kadar, öğretmenlere de destek verilmesi ve enformasyon ile iletişimin kullanılması sayesinde fırsat eşitliğinin sağlanmasını planlamaktadır (<http://www.itis.gov.se/english/index.html>). “Kripto politikası: Muhtemel İsveç Eylem Hattı” isimli 1997 tarihli belge ise, kriptoların kullanım hakları, kripto ürünlerinin serbest kullanım konularındaki düzenlemeleri içermektedir (<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19942060.HTM>).

Norveç, enformasyon teknolojisi tarafından kendisine verilen olanaklar ve fir-

satların takip edilmesi, enformasyon ekonomisi üzerine temellenen bilgi toplumuna doğru hareket etme konularının incelendiği uzun dönemli eylem planı olan 1996 tarihli "Norveç Enformasyon Teknolojisi-Bit Bit Otoyol" (<http://odin.dep.no/sd/norsk/publ/rapporter/028005-990193/index-dok000-b-n-a.html>), e-ticaretin sunduğu potansiyel etkiler ve fırsatlar ile petrol endüstrisinin küresel rekabet ortamına nasıl hazırlanmasının gerektiğinin analiz edildiği 2001 tarihli "Petrol ve Gaz Endüstrisinde e-Ticaret ve İş" (<http://odin.dep.no/oed/norsk/publ/utredninger/NOU/026031-020002/index-dok000-b-n-a.html>), bilgi toplumu gelişmelerinin ülke insanı üzerine etkilerinin konu edildiği 2000 tarihli "e-Norveç Eylem Planı" (<http://www.dep.no/nhd/engelsk/publ/handlingsplaner/024031-990036/index-dok000-b-n-a.html>), Çocuk ve Aile İlişkileri Bakanlığı tarafından, 2001-2004 periyodunu içeren enformasyon ve iletişim stratejilerinin ana hedef olarak alındığı "Enformasyon ve İletişim Stratejisi 2001-2004" (<http://odin.dep.no/bfd/norsk/publ/rapporter/004011-220003/index-dok000-b-n-a.html>), Norveç kamu sektörü için elektronik pazar yeri kurmayı ve bunları geliştirmeyi içeren 2002 tarihli "Norveç Kamu Sektöründe e-Ticaret İçin Program" (<http://www.ehandel.no>), kamu idaresinin içinde ve onunla birlikte elektronik iletişimin etkili kullanımını, geliştirilmesini ve güvenliğini içeren 2002 tarihli "Kamu İdaresinde Elektronik İletişimin Kullanımı" (<http://www.odin.dep.no/aad/norsk/regelverk/lover/002001-120011/index-dok000-b-n-a.html>), çalışmalarıyla Baltık ülkeleri arasında ön plana çıkmaktadır.

Finlandiya, elektronik servislerinin gelişmesinde destek olmayı ve koordinasyonu amaçlayan 2002 tarihli "e-Devlet İçin Gelişme Projesi JUNA" (<http://suomi.fi/suomi>), bölgesel enformasyon sistemi kanalıyla sağlık koruma sisteminin emniyetli olarak kullanılmasını içeren 2002 tarihli "Milli Sağlık Koruma Bilgi Sistemi Üzerine Bir Tavsiye Projesi" (http://hosted.kuntaliitto.fi/skriptit/tyk/entryshow2.asp?entry_id=1602), eğitim alanında 2004 yılına kadar bir perspektif sunan eylem planı "Enformasyon Toplumunda Öğretim, Eğitim ve Araştırma: Bir Milli Strateji 2000-2004" (<http://www.minedu.fi/julkaisu/information/englishU/welcome.html>), yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin nasıl kullanıldığını ortaya koyan "Finlandiyalılar ve Enformasyon Toplumuna-Saha Çalışması" (http://www.stat.fi/uk/yr/tietoyhteiskunta/suomalaiset_en.html) ile global bilgi toplumu seviyesini yakalamak istemektedir.

Akdeniz Ülkelerinden Portekiz, "Kamu Aktivitelerinin Kurumsal Özümsemesi Hakkında Kabine Konseyi Kararı"yla bilgi toplumu ile ilgili kurumsal devlet iskeletini tanımlama eylem planını yürürlüğe koymuştur. "Portekiz'deki Enformasyon Toplumuna İçin Kamu Politikaları 1995-1999" eylem planıyla Portekiz'de 1995 yılından beri devlet enstrümanlarını planlama konusunda bilgi toplumu en önemli kriter olarak görülmektedir (<http://www.unesco.org/webworld/observatory/library/Portugal/ISPort1.html>). "Portekiz'de Enformasyon Toplumuna 1997-2000" raporuyla da enformasyon toplumunun kurulmasıyla ilgili inisiyatiflerin ve örgütlerin listesi verilmektedir (<http://www.unesco.org/webworld/observatory/library/Portugal/ISPort2.html>). Avrupa Birliğinin gelişmiş ülkelerinden Fransa, eğitim sektörü aracı olarak yeni enformasyon ve iletişim teknolojisi, yeni ağlar için tutkulu bir kültürel politika, kamu servislerini modernize etme aracı olarak enformasyon teknolojisi, şirketler için gerekli bir araç olarak enformasyon teknolojisi, etkili düzenlemelerin cesaretlendirilmesi ve adaptasyonu gibi konuların işlendiği 1998 tarihli "Enformasyon Toplumuna Fransa'nın Girişini Hazırlama" (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/europe/countries/doc_fr_2.html) ve çalışma ve gelişme için bir manivela, dayanışma ihtiyacı, demokrasiyi zenginleştirme, kanunun adapte edilme ihtiyacı, kültürel perspektifleri içeren 1999 tarihli "Enformasyon Toplumunda Fransa" raporlarını bilgi toplumuna ulaşmada önemli görmektedir.

İtalya, geliştirdiği “Enformasyon Toplumu İçin Eylem Planı 2000” planı ile e-Devlet, e-Ticaret ve bunlarla ilgili altyapıyı ele almaktadır. (http://www.mininnovazione.it/eng/soc_info/politiche_governo/actionplan_00full_eng.shtm)

Yunanistan, enformasyon toplumu için oluşturduğu eylem planının bir taslağı niteliğinde olan 2002 tarihli “Enformasyon Toplumunda Yunanistan” (<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan001838.pdf>), dijital çağda teknoloji ve bilgi tabanlı ekonomik yarışmanın gittikçe arttığına, ekonomide yeni teknolojilerin kullanımının geliştiğine ve küçük ve orta dereceli işletmelerin artmaya başladığına vurgu yapan 2002 tarihli “Dijital Bölünmeyi Azaltma Politikaları Üzerine Enformasyon Talebi” (<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan001832.pdf>), Avrupa Birliğinin Yunanistan, İrlanda, İsveç ve Hollanda arasında projelendirdiği 2001 tarihli “ASTROLAVOS Leonardo Da Vinci Pilot Projesi” (<http://www.astrolavos.tuc.gr/default.asp>), ekonomi bakanlığı enformasyon sistemleri genel sekreterliği tarafından idare edilen “e-Devlet Yunanistan 2001-2006” (<http://www.e-gov.gr/index.php?newlang=greek>), yine Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen ve oluşturulan Attika Enformasyon Toplumu için eylem planı olan 2001 tarihli “Atina Projesi” (<http://cgi.di.uoa.gr/~athina/en/index.html>) projelerine bilgi toplumu çerçevesinde ağırlık vermektedir.

Polonya, 2002 tarihli enformasyondan, enformasyon teknolojileri eğitiminin gelişmesine, elektronik ticarete, hatta enformasyon ve iletişim suçlarına karşı savaşa kadar bir çok konunun işlendiği “Enformasyon Toplumu Gelişmesinin Amaçları ve Direktifleri” isimli dokümanı ile (http://www.kbn.gov.pl/en/cele_en.html) ve geniş ulaşılabilirlik, servislerle birlikte daha gelişmiş altyapı oluşturmak için 2003 tarihli “Polonya Optik İnterneti-Enformasyon İçin Gelişmiş Uygulamalar, Servisler ve Teknolojiler” (<http://www.kbn.gov.pl/en/pionier/index.html>) isimli programıyla bilgi toplumu için çalışmalarını sürdürmektedir.

Macaristan’da, e-Devlet yapısının kurulması ve bunun iletilebilmesi için genel durumun enformasyonunu içeren “e-Devlet Stratejisi” (http://www.kancellaria.gov.hu/index_e.html) ile kamu idaresi ve e-Dünya arasındaki stratejik ilkeleri içeren 2003 tarihli “e-Macaristan 2004-2005” (http://www.ihm.hu/English/_20030211_5.html) programı önemli çalışmalar arasında sayılmaktadır.

AMERİKA ÜLKELERİ

Bilgi toplumu konusunda lider konumunu sürdüren Amerika Birleşik Devletleri 1993 yılında “Ulusal Performans Tetkiki” (NPR) olarak adlandırılan bir kamusal reform programı ortaya koymuştur. Program dahilinde 1995-1999 yılları arasında 108 milyar dolarlık bir tasarrufu öngören iki bin sayfalık analiz içinde 1250 somut eylem için 384 önerinin bulunduğu “Daha İyi İşleyen ve Daha Az Harcayan Bir Devlet Yaratmak” başlıklı rapor ise reformun ilk aşamasını oluşturmaktadır.

1998 yılında Ulusal Performans Tetkiki programı “Yeniden Oluşturulan Devlet İçin Ulusal Ortaklık” adını almıştır. (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/North_a/home/html)

Amerika Birleşik Devletleri, bilgi toplumu konusunda çalışan örgütlerinin çokluğu ve yoğunluğu ile dikkati çekmektedir. Bunlar arasında, global ekonomik büyüme, eğitim ve yaşam kalitesini arttırmak için enformasyon ağları ve servislerini geliştirme, özel sektör liderliğinde özel-kamu sektörü işbirliğini destekleme konularında faaliyet gösteren “Global Enformasyon Altyapısı Komisyonu” (GIIC) (<http://www.giic.org/about/mission.asp>), bünyesinde bulundurduğu 12 ajansla birlikte federal ağ ve enformasyon teknolojisi araştırma ve geliştirme programının koordinatörlüğünü ve bütçelendirilme-

sini üstlenen "Ulusal Koordinasyon Ofisi" (NCO) (<http://www.itrd.gov>), Amerika Birleşik Devletleri Başkanına, Kongreye ve iletişim teknolojileriyle ilgilenen diğer federal kurumlara bilgi toplumu ve onun komponentleriyle ilgili öneriler sunan "Başkan'ın Enformasyon Teknolojisi Danışma Komitesi" (PITAC) (<http://www.ccic.gov/ac/about.html>) ve üyesi bulunan 28 kamu kurumu arasında enformasyon kaynaklarının dizaynı, modernizasyonu, kullanımı, paylaşımı ve performansı konularında düzenleyici pratikler için bir forum oluşturarak kamu mensuplarını kendi bünyesinde çalışmak için bir araya getiren "Yüksek Enformasyon Memurları Konseyi" (CIO) (<http://www.cio.gov/Documents/about%5Fthe%5Fcio%2Ehtml>) sayılabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde enformasyon teknolojilerini araştırma ve geliştirme için sadece Başkanlık bütçesinden, 1991 yılında 489 milyon dolar, 1991 yılında 655 milyon dolar, 1993 yılında 795 milyon dolar, 1994 yılında 938 milyon dolar, 1995 yılında 1.038 milyar dolar, 1996 yılında 1.048 milyar dolar, 1997 yılında 1.004 milyar dolar, 1998 yılında 1.070 milyar dolar, 1999 yılında 1.312 milyar dolar, 2000 yılında 1.546 milyar dolar, 2001 yılında 1.929 milyar dolar, 2002 yılında 1.844 milyar dolar, 2003 yılında ise 1.890 milyar dolar fon ayrılmıştır.

Dünyanın en büyük ekonomisi konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri, ülkedeki bilgisayar sayısının çokluğu, internet ve yüksek seviyelerde internet bağlantısı ile e-Ticaret'ten, siyasi mekanizmadan bağımsız bir yurttaş hareketi olan ve e-Posta sistemiyle federal devlet, eğitim, vergi reformu, seçimlerle ilgili finansman ve etik, kişisel bilgilerin korunması, ulaşım gibi konuların tartışıldığı Minnesota e-Demokrasi deneyimine kadar çok çeşitli alanlardaki ataklarıyla bu durumunu sürdürmeyi amaçlamaktadır.

Bilgi toplumuyla ilgili gelişmelerin 1994 yılında kurumsal olarak yönlendirilmeye başlandığı dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olan Kanada'da bilgi toplumu eylem planlarının koordinasyonu için Endüstri Bakanlığı tarafından "Bilgi Otoyolu Danışma Konseyi" (IHAC) kurulmuştur. (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/north_a/home.html)

Yine 1994 yılında, rekabetçi ekonomi oluşturma, kültürel atmosferi destekleme gibi konuların da işlendiği "Kanada Enformasyon Otoyolu: Kanada'nın Enformasyon ve İletişim Altyapısını İnşa Etme" isimli raporla kamu politikaları bilgi toplumu olma perspektifine uyarlanmaya başlanmıştır. Bununla beraber, 1995 yılında Konseyin nihai raporu, 1997 yılında 30'dan fazla federal daire ve ajansın katılımıyla ülkeye milli bir bakış açısı sağlayacak olan bir eylem planı olan "Bilgi Toplumu İnşa Etme: Kanada'yı 21. Yüzyıla Taşıma" ve kamu ve özel sektördeki gelişmeler, ağlar, gizliliği koruma ve yaşam boyu öğrenme konularının işlendiği "Dijital Bir Dünya İçin Kanada'yı Hazırlama", 1998 yılında devlet işlerini idare etmek için elektronik ağların kişisel kullanımını cesaretlendirme, kamuya ilişkilerini sağlama, bilgi toplama, ağ kullanımında uzmanlığı geliştirme konularının işlendiği "Elektronik Ağ Kullanmak Üzerine Politika" ve devlet enformasyon politikasının iskeletinin yenilendiği "Enformasyon Politikası" başlıklı dokümanlar Kanada Hükümetinin halkı bilinçlendirme politikasının bir gereği olarak yayınlanmıştır. (http://www.unesco.org/webworld/portal_observatory/Action_Plans_-_Policies/North_America/Canada)

30'dan fazla birim ve devlet kurumunun faaliyet gösterdiği bilgi otoyolunu inşa etme projelerinde öncelikli olarak, altyapı çalışmaları için düşük ücret, yüksek kalite prensip olarak ele alınmaktadır.

Kanada, E-Devlet oluşumunda, sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimlerin bilgi toplumu sektöründen nasıl etkileneceklerini ve beklentilerinin ne olduğunu belirleyerek, uluslar arası ortamda konumunu güçlendirmeyi planlamaktadır.

UZAKDOĞU ÜLKELERİ

Japonya, 29 Mart 2001 tarihinde eğitim faaliyetlerinde ve insan kaynaklarındaki gelişmeyi ilerletmek, e-Ticareti kolaylaştırmak ve kamu yönetimini dijitalize etmek amacıyla oluşturduğu, "e-Japonya Öncelikli Politika" (<http://www.kantei.go.jp/foreign/it/network/priority/index.html>) programında 5 yıl içinde dünyanın en ileri gitmiş bilgi teknolojisi ulusunu yaratmayı hedeflediğini bildirmektedir. 1994 yılından itibaren de her yıl Posta ve Telekomünikasyon Bakanlığı bünyesinde "Japonya'da İletişim" başlıklı bir rapor çıkarılmaktadır. Bu 1 Nisan-31 Mart dönemlerini kapsayan mutlak raporlarda, telekomünikasyon, yayıncılık, posta gibi servislerin genel durumları, iletişim ekonomisinin aktivitesi, rekabetin etkileri, enformasyonun kullanımı, iletişimde karşılaştırmalı 10 yıllık trendler, iletişim politikası, multimedyanın yükselişi, tüketici ihtiyaçlarının değişimi, araştırma ve geliştirme ve Japonya'da ileri bir enformasyon-iletişim toplumuna doğru başlıkları altında, kendi kamuoyuna ve kamu kuruluşlarına veriler sunulmaktadır. (<http://www.mpt.go.jp/policyreports/english...rs/CommunicationsInJapan1995>)

1994 yılında bilgi toplumu projelerinde bir reform yapma niyetiyle ortaya çıkan Japonya, Telekomünikasyon Konseyi Başkanlığı önderliğinde, "21. Yüzyılın Entelektüel Toplumunu Yaratmaya Doğru Reformlar" başlıklı raporuyla yüksek performanslı enformasyon iletişim altyapısını kurma konusunu gündeminin öncelikleri arasına sokmuştur. Buna dayanarak 17 Haziran 1997 tarihinde Telekomünikasyon Konseyinin formüle ettiği, 21. Yüzyıl ve spesifik sosyo-ekonomik şartlarla ilgili etraflı bir politikayı içeren "Enformasyon-İletişim İçin Vizyon 21" raporu ortaya çıkmıştır.

Daha sonraları da Nisan 2000 tarihli Uluslar arası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı tarafından geliştirilen stratejilerin bulunduğu "Güvenli Bir e-Devlet İçin MITI Eylem Planı" ve özellikle özel sektörü ele alan 22 Ocak 2001 tarihli "e-Japon Stratejisi" başlıklı raporlar dikkati çekmektedir.

Bunların yanında, ekonomik ve kültürel gelişme için eğitimi, insan kaynaklarını geliştirmeyi, e-Ticareti kolaylaştırmayı ve onun idaresini dijitalize etmeyi amaçlayan 2001 tarihli "e-Japonya Öncelikli Politika Programı" (<http://www.kantei.go.jp/foreign/it/network/priority/index.html>), online servis sağlayıcılarının sponsorlarının sağlıklı büyümesi ve gelişmesi için hazırlanan "Yürürlükteki Online Servisler İçin Genel Etik Rehber" (<http://www.nmda.or.jp/enc/guideline.html>) ve kullanıcı haklarını korumayı ve elektronik ağların iyi organize edilmelerini içeren "Elektronik Ağ Yönetiminde Kişisel Verileri Koruma Rehberi" (<http://www.nmda.or.jp/enc/privacy-rev-english.html>) kayda değerdir.

Hukuksal boyutta ise, Japon hükümetinin, diğer gelişmiş ülkeler gibi kendi sistemini de derinden etkileyen hacker'lar ve virüslerle ilgili 21 Ocak 2000 tarihli "Hacker'lar ve Diğer Siber Tehlikelerden Enformasyon Sisteminin Korunması Müessesesinin Kurulması İçin Eylem Planı" (<http://www.kantei.go.jp/foreign/it/security/2000/0519action.html>), yine 2000 tarihli bireylerin ve şirketlerin ekonomik aktivitelerine büyük etkiler yapabilecek olan siber terörizme karşı "Önemli Altyapının Siber Terörizmden Korunmasına Karşı Önlem Alınması Konusunda Özel Eylem Planı" ve devlet ile bölgesel kamu kuruluşlarının sorumluluklarının ele alındığı "İleri Bir Enformasyon ve Telekomünikasyon Ağ Toplumunun Formasyonu Üzerine Temel Kanun" (http://www.kantei.go.jp/foreign/it/basiclaw/it_basiclaw.html) isimli raporlar öne çıkmaktadır.

Teknolojik boyutuyla kendisini akıllı ada olarak lanse eden Singapur'un, özellikle telefon, bilgisayar, televizyon ve iletişim araçlarının tek bir sistem içinde her eve, işyerine, okula, fabrikaya sokulması üzerinde yoğunlaştığı ve "IT 2000 Akıllı Bir Adanın Vizyonu" projesiyle dünyanın gelişmiş ulusları arasında enformasyon altyapısı konusun-

da (halen ön sıralarda olsa da) ilk sırayı almayı hedeflediği bilinmektedir (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/asia/doc_sg_1.html).

Bunun yanında, çeşitli servisler için bir uygulama direktifleri ortaya koymak ve altyapı elementleri konusunda bir tavsiyede bulunmak amacıyla oluşturulan 1998 tarihli "Ulusal Singapur Üniversitesi'nin Enformasyon Teknolojisi Stratejik Planı" (<http://www.nus.edu.sg/NUSinfo/ITplan>), iş ve finansal bilgilerde gizliliğin korunabilmesi amacıyla etkili bir ulusal kriptolojinin oluşturulabilme politikası olan "Ulusal Bir Kriptoloji Politikasının Ortaya Konulması" (<http://rr.sans.org/policy/singapore.php>) dikkate değer gelişmelerdir.

Malezya'nın, kendisini geleceğe hazırlayacak ve şirketlerinin teknolojisinin limitlerini dünya düzeyinde arttırmalarına yardımcı olacak 2001 tarihli "Malezya Multimedya Süper Koridoru" (<http://www.mdc.com.my>) ve hükümetin 1997 yılında ülkenin önde gelen 18 şirketinin önerdiği dalındaki en iyi kişileri bir araya getirerek iletişim teknolojilerinde stratejik bir plan oluşturma çabasını ortaya koyan 2001 tarihli "Yönetim Direksiyonunu Yeniden Ele Almak" (<http://www.msc.com.my/msc/msc.asp>) projeleri bilgi toplumuna uyum sağlama çabalarını özetlemektedir.

Uzakdoğu'nun hızla endüstrileşmekte olan ülkelerinde Güney Kore'de ise, enformasyon altyapı çalışmalarıyla ilgili öngörüler 1995 yılında, Master plan 1996 yılında ve eylem planı ise 1997 yılında hayata geçirilmiştir. 1994 Ekim'inden beri bir Enformasyon ve İletişim Bakanlığı'nın varlığı bilinmektedir (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/asia/doc_ko_1.html). Bu Bakanlık, internet politikalarının tanımlandığı, iş, altyapı ve internet kullanımı konularına değinen, 2002 tarihli "Kore İnternet Beyaz Kitabı"nı yayınlamıştır.

Dünyanın en geri kalmış ülkelerinden Kuzey Kore'de ise, 2001 yılında "Kuzey Kore'de Enformasyon Teknolojisi Devrimi İçin Stratejik Plan" (<http://www.korea-np.co.jp/pk>) yürürlüğe konulmuştur.

ASYA ÜLKELERİ

Rusya Devleti bilgi toplumu konusunda eski sosyalist topluluklar arasında en düzenli çalışmalara sahiptir. 2002-2010 tarihleri arasındaki bir vizyonu kapsayan "Elektronik Rusya Programı", ülkedeki internet kullanımı ile e-ticareti canlandırmak konularında 2.6 milyar dolarlık bir bütçeye sahip bulunmaktadır. (<http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/country/011001E-Russia.htm>).

Rusya, internet toplumuna geçiş konsepti olan "Rusya'da İnternet Toplumu Formülasyon Konsepti" (<http://webcenter.ru/~intert/infotec/info.doc>), enformasyon güvenliği çerçevesinde milli enformasyonun, iletişim teknolojisinin, üretilen her türlü malın ve yazılımın geliştirilmesi için "Multiservis İletişiminin Dünya Çapındaki Ürünlerinin Yerli Kreasyonu" (http://ecc.ru/magazine/depot/01_08/read.html?0307.htm) doktrinini geliştirmiştir. Ayrıca, 2001 tarihli, telekomünikasyon alanında ülkenin güncel durumunu ortaya koyan ve yakın gelecekle ilgili kamusal veya özel perspektifleri içeren "İnternet ve e-Ticaret İçin Telekomünikasyon Altyapısı" (<http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/isa/011113RStele.htm>), Rusya Başbakanına bağlı olan enformasyon teknolojileri yönetiminin uzmanlarınca hazırlanan 2003 tarihli "Enformasyon Teknolojileri Beyaz Kitabı-Projesi" (<http://www.soi.ru/soi/85735>), konuyla ilgili dikkate değer örneklerdir.

Özellikle yazılım alanında adını duyuran Hindistan, modern bir iletişim altyapısı yaratmak ve ülkenin uzak alanlarındaki iletişim çalışmalarını cesaretlendirmeyi hedefleyen "Yeni Telecom Politikası 1999" (<http://www.eurasianet.org/resource/mongolia/links/MnICTPlan.htm>), ile enformasyon teknolojisi endüstrisi, enformasyon teknolojisi

araştırmaları, dizayn ve geliştirme, enformasyon teknolojisi, insan kaynakları gelişimi, vatandaş-enformasyon teknolojisi arabirimi, içerik oluşturma ve içerik endüstrisi, mikro elektronikler, fiber optik alt yapı, enformasyon sektörünün finansmanı ve onun örgütsel yapısı konularında stratejik politikaları işleyen bir eylem planı olan 2001 tarihli "Enformasyon Teknolojisi ve Yazılım Geliştirme Üzerine Hindistan Hükümetinin Milli Görev Gücü" (<http://it-taskforce.nic.in/govtnot.htm>), enformasyon teknolojisi ve yazılım geliştirme konusunda 2004 tarihli bir eylem planı olan "Enformasyon Teknolojisi Eylem Planı" (<http://it-taskforce.nic.in/infplan.htm>), ülkedeki tarihsel ve eyalet bazında bir internet analizini içeren 1998 tarihli "Hindistan Cumhuriyetinde İnterneti Yayma" (http://mosaic.unomaha.edu/India_2002.pdf), doğrudan vatandaşlarla ilgili online servisler ve bunların vatandaşların hayatlarını nasıl kolaylaştırdıklarına dair 2001 tarihli olan "Saukaryam Projesi", ülkenin kırsal kesiminde enformasyon teknolojisinin nasıl hızlı bir büyüme içine girildiğinin tartışıldığı 2002 tarihli "Enformasyon Teknolojisi: Kırsal Hindistan'da Uygulanma Oramı" (http://www.developmentgateway.org/download/151008/It_Growth_&_Adaption_in_Rural_india-dr_abid_hellem.doc) gibi dokümanlarla bölgesinde bilgi toplumu konusunda önemli bir rolü üstlenmektedir.

Asya'nın görece az gelişmiş ülkelerinden Moğolistan, ülkedeki e-Ticaret gelişmeleri, internet ve iletişim ağının açık bir resmini coğrafi ve demografik verilerle ortaya koyan 2002 tarihli "Moğolistan'da İnternet ve e-Ticaret" (<http://www.aptsec.org/seminar/meeting2000/ecs/PAPER-3.ppt>), 2010 tarihini hedefine alarak Moğolistan'ın bilgi toplumu ve bilgi ekonomisine hazırlanma vizyonu olan 2001 tarihli "Moğolistan Enformasyon ve İletişim Teknolojisindeki Gelişmeler: Taslak Eylem Planı" (<http://www.eurasianet.org/resource/mongolia/links/MnlCTPlan.htm>) ile bilgi toplumu projelerinde geri kalmaya çalışmaktadır.

AFRİKA ÜLKELERİ

Dünyanın en az gelişmiş bölgesi olan Afrika'nın kendine has handikapları olmasına rağmen, Afrikalı yöneticilerin ve Avrupalı ve Amerikalı bir çok kamu kuruluşu ve gönüllü kuruluşların ciddi çabaları sonucu, diğer bölgelere nazaran geriden de olsa bilgi toplumu konusunda ilerleme sağlanabilmektedir.

Genel olarak Afrika ülkelerinin, internete bağlanmanın aylık 65 dolarla gelişmiş ülkelerin birkaç katı fazla pahalı olması (keza telekomünikasyon hizmetleri de çok pahalıdır), internet hizmetlerinden yararlanmanın başkent ve orada yaşayan elitlerle sınırlı kalması, dünyadaki internet sitelerinin yalnızca % 1'inin Afrika kaynaklı bulunması ve ancak 1997 yılı sonlarında 44 ülkenin interneti kullanmaya başlamaları bilgi toplumunda gidilecek daha çok yolları olduğunu göstermektedir.

Yine de, bir çok Afrika ülkesi, yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin avantajları konusunda, kendilerine uygun bir bilgi toplumu için politika (<http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/afrika/home.html>) oluşturmaya başlamışlardır.

1995 yılının Nisan ayında, Afrika Ekonomik Komisyonu'nun (ECA), Uluslar arası Telekomünikasyon Birliği'nin (ITU) ve UNESCO'nun birlikte organize ettiği "Gelişme İçin Telematik" konulu Afrika Bölgesel Sempozyumu'nun düzenlenmesiyle bilgi toplumu olma süreci ortaya konulmuştur.

1995 yılının Mayıs ayında ise, 21. Afrika Ekonomik Komisyonu Bakanlar Konferansı'nda sosyal ve ekonomik gelişme ve planlamayla sorumlu 53 Afrikalı bakan, Afrika insanının sosyo-ekonomik gelişmesini hızlandırmak amacıyla enformasyon ve iletişim teknolojilerini kullanmak için 11 uzmandan oluşan bir Yüksek Dereceli Çalışma Grubu'nun kurulmasını içeren "Afrika'nın Enformasyon Otoyolunu Kurma" başlıklı bir

eylem çerçevesini kabul etmişlerdir.

Afrika'nın çeşitli yerlerinde (Kahire, Dakar ve Addis Abbaba) toplanan grup, vardıkları sonuçları "Afrika Bilgi Toplumu Teşebbüsü (AISİ): Afrika'nın Enformasyon ve İletişim Altyapısını Kurlmak İçin Bir Eylem Çerçevesi" başlığı altında toplayarak 1996 yılının Mayıs ayında 22. Afrika Ekonomik Komisyonu Bakanlar Konferansı'na sunmuşlardır. Çalışma grubu, 1997 yılının Mayıs ayında 23. Afrika Ekonomik Komisyonu Bakanlar Konferansı'nda, daha önce ele alınan raporun hangi bölümlerinin hangi uluslar arası örgütlerle birlikte ve nasıl gerçekleştirileceği üzerinde duran "Afrika Bilgi Toplumu Teşebbüsünü Yürütme" başlığıyla oluşturdukları raporu Konferans gündemine getirmiştir. (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/afrika/doc_af_3.html)

"Afrika Bilgi Toplumu Teşebbüsü (AISİ): Afrika'nın Enformasyon ve İletişim Altyapısını Kurlmak İçin Bir Eylem Çerçevesi" planı enformasyon, telekomünikasyon, ekonomik gelişme, kanunlar ve düzenlemeler, sağlık, eğitim, ticaret, turizm, çevre ve taşımacılık konularını işleyerek, 2010 yılını kendine hedef olarak almakta ve bu konuda devletin, özel sektörün, devlet-dışı organizasyonların ve medyanın üzerine düşenleri sorgulamaktadır. Her bir Afrika ülkesinin, konulan genel ilkeleri de ihlal etmeden, kendi milli enformasyon ve iletişim altyapısının planlanmasının ve geliştirmesinin istendiği bu rapor doğrultusunda, Mısır "Mısır'ın Bilgi Otoyolu İçin Hazırlık Yapmak" (http://www.idsc.gov.eg/main_page.map?196.206), Güney Afrika Cumhuriyeti "Güney Afrika'nın Milli Enformasyon ve İletişim Süper Otoyolu" (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/afrika/doc_sfh_1.html) ve Mauritius "Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Beyaz Çalışma: Enformasyon-İletişim Toplumu Büyütmek" başlıklı raporları hazırlamıştır (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/afrika/doc_mr_1.html).

Afrika Ülkelerinden Angola ülkedeki iletişim altyapısını, milli ve bölgesel nitelikleriyle Afrika Bilgi Toplumu Teşebbüsü (AISİ) yapısı altında, "AISİ-İlişkili Milli ICT Profili" çalışmasıyla belirlemeyi planlamaktadır. (http://www2.sn.apc.org/afrika/count-det.CFM?countries_ISO_Code=AO)

Bilgi toplumu konusunda Afrika Kıtasında en yoğun çalışmaların görüldüğü Mauritius'un, E-mail kullanımının hangi konseptlerde kullanılabileceğini içeren 2004 tarihli "Ulusal E-mail Kullanım Politikası" (<http://ncb.intnet.mu/mtt/ministry/download/email.pdf>), ülke insanların yaşam kalitesini geliştirmek ve global piyasada daha rekabetçi olabilmek için geliştirilen bir vizyonu içeren 1999 tarihli "İletişim Sektörüne Uyum Sağlama Politikası" (<http://ncb.intnet.mu/mtt/ministry/policytel.htm>), ulusal iletişim altyapısını yenileme, yeni iş çevrelerinin oluşumu, gelişme ve büyüme için gerek duyulan özel sermayenin daha fazla ülkeye girmesi amaçlarını gerçekleştirmeyi hedefleyen 2001 tarihli "Beyaz Kitap: Enformasyon-İletişim Toplumu Geliştirme" (<http://ncb.intnet.mu/mtt/ministry/whitepap.htm>) gibi çabalarını görmekteyiz.

Namibya, Dünya Bankasının fonları sayesinde geliştirdiği enformasyon ve iletişim teknolojisi ve İnternet ağlarının bölgesel alanda yayılması için yürüttüğü 2002 tarihli "Namibya Gelişme Yolu" (<http://www.gatewaynamibia.org.na/>) projesi üzerinde durmaktadır.

Nijerya, İletişim ağ ve servislerinin genişlemesi ile modernizasyonun başarılabilmesi için 2001 tarihli "Nijerya Ulusal İletişim Politikası" (http://www.ncc.gov.ng/telecommunications_policy.htm) ile Iowa Üniversitesinin organize ettiği gelişmekte olan ülkelerde dijital iletişimi geliştirme çalışmaları kapsamında 2002 tarihli "WiderNet Projesi" (<http://www.widernet.org>) kanalıyla bilgi toplumu yolunda ilerlemektedir.

Uganda ise, "Ulusal Enformasyon ve İletişim Teknolojisi Politikası"nı (http://www.logos-net.net/ilo/150_base/en/init/uga_1.htm) 2002 yılında yürürlüğe koyarak, enformasyonun herhangi bir gelişme süreci için anahtar faktör olduğunu, ülkenin sosyo-eko-

nomik gelişmesi için bu kaynaktan maksimum faydanın elde edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

SONUÇ

Çağımızın yeni ruhu olarak adlandırılabilir olan Bilgi toplumu ile ilgili olarak, dünyanın hemen her ülkesinin, kendi teknolojik ve ekonomik gelişmişlik düzeyine göre önlemler almak çabasında olduğu görülmektedir. Bu tür önlemlerin ilk aşamalarını eylem planları ve altyapı stratejileri oluşturmaktadır. Bu belgelere bakıldığında, gelişmiş ülkelerin değişen yeni dünya düzeni içinde iddialarını sürdürülebilmek, daha da iddialı bir duruma gelebilmek için konuyla ilgili öngörülerde buldukları, zamana duyarlı bir perspektifi uygulamaya çalıştıkları ve bunları durmadan revize ettikleri ortaya çıkmaktadır. Bilgi toplumu çalışmaları, eylem planları ve altyapı stratejileri bazında, özellikle, Amerika Birleşik Devletleri, Uzakdoğu ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında bazen rekabetçi bazen de işbirliğine dönük bir şekilde sürdürülmektedir. Artık bütün ülkeler, gelecekte söz sahibi olabilmeyen yolunun bilgi toplumu kriterlerinden geçtiğini bilmekte ve araştırmalarını o yönde sürdürmektedirler. İncelenen belgeler, bize gelişmiş ülkelerin, konuyla ilgili önlemlerini daha önceden almaya başladıklarını, ilgili kanunları çıkardıklarını, gerekli anlaşmaları yaptıklarını göstermektedir. Buna karşın geri kalmış ülkeleri temsil eden Afrika ülkeleri, kendileri için gerekli olduğuna inandıkları perspektifleri Avrupalı veya Amerikalı kamu kurum ve kuruluşlara, gönüllü örgütlere Uluslar arası Telekomünikasyon Birliği (ITU) ve UNESCO gibi uluslar arası kuruluşlara devretmekte, gerekli araştırmaların onlar tarafından yapılmasını gerek maddi gerekse yetişmiş eleman açığı yüzünden kabul etmektedirler. Bu perspektif içinde, 1997 yılında toplanan 23. Afrika Ekonomik Komisyonu Bakanlar Konferansı'nda "Afrika Bilgi Toplumu Teşebbüsü: Afrika'nın Enformasyon ve İletişim Altyapısını Kurmak İçin Bir Eylem Çerçevesi" başlıklı raporun hangi bölümlerinin hangi uluslar arası örgütlerle birlikte ve nasıl gerçekleştirileceği görülmüştür. Yine gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki önemli farklardan birisi eylem planlarının çokluğunda, ayrıntılandırılmasında ve projelendirilmesinde görülmektedir. Avrupa Birliği Topluluğunun birlik bünyesinde hazırladığı 1994 tarihli Bangemann raporu buna örnektir. Mayıs ayında yayımlanan rapor, Uzaktan Çalışma: çalışanların evde veya yerel bir şubede bulunan bilgisayar ve telefon bağlantıları ile işe gitmeden çalışabilmelerini içeren pilot proje, Uzaktan Öğrenme: belirli bir eğitim kurumuna gitmeden eğitimin gerçekleştirilmesi için işletmelerin, kamu kurum ve kuruluşlarının, ticaret örgütlerinin ve okulların katıldığı pilot projeler, Üniversiteler ve Araştırma Merkezleri İçin Ağlar: üniversite ve araştırma merkezlerinin mümkün olan en düzeyde işbirliği içinde olmalarını sağlamaya yönelik olarak topluluk bünyesindeki üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin yüksek hızlı bağlantılarla veri alış-veriş yapabilmelerini sağlamak, Küçük İşletmeler İçin Uzaktan İşleme Hizmetleri: öncelikle 50'den fazla personeli bulunan KOBİ niteliğindeki küçük işletmelerin ağlara bağlanmasını sağlamak, Karayolu Trafik Yönetimi: sürücü bilgisi, yol bilgisayarı, filo yönetimi, fiyatlandırma kapsamında trafik yönetimi sistemlerinin kurulması için pilot projeler, Hava Trafik Kontrolü: hava trafiğiyle ilgili Avrupa standartlar sisteminin kurularak, tek bir trans-Avrupa hava trafik sisteminin oluşturulması, Sağlık Ağları: kurulacak çevrim-içi ağlar sayesinde sağlık kuruluşlarının bilgi alış-verişini sağlıklı yapabilmelerinin sağlanabilmesi için topluluk çapında bir ağın kurulması, Elektronik İhaleler: Topluluk dahilinde kamu ihalelerinin ortak standartlar çerçevesinde elektronik yöntemlerle yapılması, Trans-Avrupa Kamu Yönetimi Ağı: Topluluk üyelerinin Kamu Yönetimi sistemlerinin birbirlerine uyumlaştırılmaları ve karşılıklı bilgi alınmasını kolaylaştı-

racak bir ağın kurulması, ve Kent içi Bilgi Otoyolları: gündelik işlerin ve işlemlerin bir ağa bağlanmış televizyon aleti vasıtasıyla evden yapılabilmesi konularında 10 inisiyatif önermektedir. Afrika ülkelerinin ise, daha çok uluslar arası kuruluşların yardımlarıyla durum tespiti üzerinde durduğu, buna bağlı olarak Afrika Ekonomik Komisyonu'nun yönlendirmesiyle üye ülkelerin belli perspektifler içinde kendi çalışmalarını yapmaları konusunda özendirildikleri görülmektedir. Ancak, kıtanın büyük ülkelerinden biri olan Nijerya'nın bile IOWA Üniversitesinin organize ettiği 2002 tarihli WiderNet Projesi kanalıyla bilgi toplumu olma yolunda ilerlemesi bile, bu ülkelerin içinde buldukları açmazları göstermektedir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını kapatacağı, refahı yayacağı düşünülen Bilgi toplumu, gerekli önlemler alınmazsa, az gelişmiş ülkeler lehine pozitif ayrımcılık uygulanmazsa gelişmişlik farkını daha da artırıcı bir nitelik kazanacak ve belki de daha büyük açlıklara, hastalıklara ve yoksulluklara yol açabilecektir.

KAYNAKLAR

- Alakuş, M. 1991. Bilgi Toplumu. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Drucker, P. F. 1995. Değişim Çağının Yönetimi. Z. Dicleli (çev). Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul.
- Drucker, P. F. 1996a. Gelecek İçin Yönetim. F. Üçcan (çev). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Drucker, P. F. 1996b. Yeni Gerçekler. B. Karanakçı (çev). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Erkan, H. 1997. Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gibson, R. 1997. "İşi Yeniden Düşünmek". Geleceği Yeniden Düşünmek. R. Gibson (ed). S. Gül (çev). Sabah Kitapları, İstanbul.
- İlyasoğlu, E. 1997. Türk Bilgi Teknolojisi ve Gümrük Birliği. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Knoke, W. 1997. Cesur Yeni Dünya. Z. Dicleli (çev).: Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul.
- Kurtulmuş, N. 1996. Sanayi Ötesi Dönüşüm. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Naisbitt, J. 1997. Megatrendler Asya. U. Kaplan (çev). Altın Kitaplar, İstanbul.
- Naisbitt, J. ve Aburdene P. 1990. Megatrends 2000. E. Güven (çev). Form Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ü. 1999. Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım. Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, H. 1994. Bilgi Çağı. Simavi Yayınları, İstanbul.
- Toffler A. 1981. Üçüncü Dalga. A. Seden (çev). Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Toffler, A. 1992. Yeni Güçler Yeni Şoklar. B. Çorakçı (çev). Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Toffler, A. ve Toffler H. 1996. Yeni Bir Uygarlık Yaratmak. Z. Dicleli (çev). İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Wriston, W. B. 1994. Ulusal Egemenliğin Sonu. M. Harmancı (çev). Cep Kitapları, İstanbul.

HTTP KAYNAKLAR

(http://ccc.ru/magazine/depot/01_08/read.html?0307.htm)

(<http://cgi.di.uoa.gr/~athina/en/index.html>)
(http://hosted.kuntaliitto.fi/skriptit/tyk/entryshow2.asp?entry_id=1602)
(<http://it-taskforce.nic.in/govtnot.htm>)
(<http://it-taskforce.nic.in/infplan.htm>)
(http://mosaic.unomaha.edu/India_2002.pdf)
(<http://ncb.intnet.mu/mitt/ministry/download/email.pdf>)
(<http://ncb.intnet.mu/mitt/ministry/policytel.htm>)
(<http://ncb.intnet.mu/mitt/ministry/whitepap.htm>)
(<http://odin.dep.no/bfd/norsk/publ/rapporter/004011-220003/index-dok000-b-n-a.html>)
(<http://odin.dep.no/sd/norsk/publ/rapporter/028005-990193/index-dok000-b-n-a.html>)
(<http://odin.dep.no/oed/norsk/publ/utredninger/NOU/026031-020002/index-dok000-b-n-a.html>)
(<http://rr.sans.org/policy/singapore.php>)
(<http://suomi.fi/suomi>)
(<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan001832.pdf>)
(<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan001838.pdf>)
(<http://webcenter.ru/~intert/infotec/info.doc>)
(http://www2.sn.apc.org/africa/countdet.CFM?countries_ISO_Code=AO)
(<http://www.aptsec.org/seminar/meeting2000/ecs/PAPER-3.ppt>)
(<http://www.astrolavos.tuc.gr/default.asp>)
(<http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/country/011001E-Russia.htm>)
(<http://www.bisnis.doc.gov/bisnis/isa/011113RStele.htm>)
(<http://www.ccic.gov/ac/about.html>)
(<http://www.cio.gov/Documents/about%5Fthe%5Fcio%2Ehtml>)
(<http://www.communicationswhitepaper.gov.uk>)
(<http://www.dep.no/nhd/engelsk/publ/handlingsplaner/024031-990036/index-dok000-b-n-a.html>) (http://www.developmentgateway.org/download/151008/It_Growth_&_Adaption_in_Rural_india-dr_abid_hellem.doc)
(<http://www.dti.gov.uk/comp/competitive/main.htm>)
(<http://www.e-gov.gr/index.php?newlang=greek>)
(<http://www.ehandel.no>)
(<http://www.eurasianet.org/resource/mongolia/links/MnICTPlan.htm>)
(<http://www.ez.nl/publicaties/pdfs/06R03.pdf>)
(<http://www.ez.nl/publicaties/pdfs/beyond1.pdf>)
(<http://www.ez.nl/publicaties/pdfs/Progress1.pdf>)
(<http://www.fes.de/fulltext/stabsabteilung/00221toc.htm>)
(<http://www.gatewaynamibia.org.na>)
(<http://www.giic.org/about/mission.asp>)
(http://www.ihm.hu/English/_20030211_5.html)
(<http://www.itis.gov.se/english/index.html>)
(<http://www.itrd.gov>)
(http://www.kancellaria.gov.hu/index_e.html)
(http://www.kantei.go.jp/foreign/it/it_basiclaw/it_basiclaw.html)
(<http://www.kantei.go.jp/foreign/it/network/priority/index.html>)
(<http://www.kantei.go.jp/foreign/it/security/2000/0519action.html>)
(http://www.kbn.gov.pl/en/cele_en.html)
(<http://www.kbn.gov.pl/en/pionier/index.html>)
(<http://www.korea-np.co.jp/pk>)

- (http://www.logos-net.net/ilo/150_base/en/init/uga_1.htm)
- (<http://www.mdc.com.my>)
- (<http://www.minedu.fi/julkaisut/information/englishU/welcome.html>)
- (http://www.mininnovazione.it/eng/soc_info/politiche_governo/actionplan_00full_eng.shtml)
- (<http://www.mpt.go.jp/policyreports/english...rs/CommunicationsInJapan1995>)
- (<http://www.msc.com.my/msc/msc.asp>)
- (http://www.ncc.gov.ng/telecommunications_policy.htm)
- (<http://www.nmda.or.jp/enc/guideline.html>)
- (<http://www.nmda.or.jp/enc/privacy-rev-english.html>)
- (<http://www.nus.edu.sg/NUSinfo/ITplan>)
- (<http://www.odin.dep.no/aad/norsk/regelverk/lover/002001-120011/index-dok000-b-n-a.html>)
- (http://www.scotland.gov.uk/government/c21g/vision_c21g.asp)
- (<http://www.soi.ru/soi/85735>)
- (<http://www.staat-modern.de/infos/daten/r160501.htm>)
- (<http://www.staat-modern.de/Moderner-Staat-,10117/Effektive-Verwaltung.htm>)
- (<http://www.staat-modern.de/-,10010/E-Government.htm>)
- (http://www.stat.fi/tk/yr/tietoyhteiskunta/suomalaiset_en.html)
- (<http://www.taoiseach.gov.ie/upload/publications/238.pdf>)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/africa/doc_af_3.html)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/africa/doc_mr_1.html)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/africa/doc_sth_1.html)
- (<http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/africa/home.html>)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/asia/doc_ko_1.html)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/asia/doc_sg_1.html)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/europe/countries/doc_fr_2.html)
- (http://www.unesco.org/webworld/observatory/action/North_a/home/html)
- (<http://www.unesco.org/webworld/observatory/library/Portugal/ISPort1.html>)
- (<http://www.unesco.org/webworld/observatory/library/Portugal/ISPort2.html>)
- (http://www.unesco.org/webworld/portal_observatory/Action_Plans_-_Policies/North_America/Canada)
- (<http://www.widernet.org>)

Karşılaştırmalı Olarak Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu İle CMUK'a Göre El Koyma

Yrd. Doç. Dr. Fethi KILIÇ* Öğr. Gör. Ümmügülsüm KILIÇ**

Özet: Çalışmanın amacı değişen ve gelişen toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve kamu düzenini sağlamak için oluşturulan Ceza Muhakemesi Kanununa göre "El koyma" kurumunun önceki Ceza Muhakemeleri Usul Kanunundaki düzenleme ile karşılaştırılıp, aradaki benzerlik ve farklılıkların tespiti ile bu konu hakkında bilimsel bilgi vermektir. "El koyma" bir koruma tedbiridir. Ancak el koymada mülkiyet hakkına sınırlamalar getirildiği için bu sınırlamalar hukuk devleti ilkesi ile çatışmamalıdır. Bu konuda literatürde böyle bir çalışma henüz yapılmamıştır. Çalışmamızın akademik çevre, uygulayıcılar ve yasanın muhatabı olan bireylere faydalı olmasını diliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Ceza Muhakemesi Kanunu, El koyma, şüpheli, Ceza

A Comparable Analysis of Confiscation under the New Code of Criminal With the Code of Criminal Procedures

Abstract: The aim of this study is to compare and give scientific information about the application of "Confiscation" under the Code of Criminal Procedures with the new Criminal law which was established in order to meet the needs of the developing and changing social necessities and to provide public order. "Confiscation" is a protection measure. But this measure must not contradict with the understanding of the law. A study in this field has not been applicated yet, so we wish that our study would be beneficial for the individuals, applicators of the law and the academic personel as well.

Key words: Law, Code of Criminal Procedures, confiscation, suspect, penalty

GİRİŞ

El koyma, ceza muhakemesinde delil olabilecek ya da ileride müsadere edilebilecek eşya üzerinde zilyedin tasarruf yetkisinin kaldırılması demektir(Zafer. 2005: 229). El koyma bir koruma tedbiridir. Ancak el koymada mülkiyet hakkına sınırlamalar getirildiği için bu sınırlamalar hukuk devleti ilkesiyle çatışmamalıdır. Demokratik hukuk devletlerinde fertlere maddi ve manevi varlıklarını istedikleri gibi geliştirip şekillendirebilecekleri özgür bir hayat tanınır. Bu durum anayasanın 20,21 ve 22.maddelerinde açıkça ifade edilmiştir. Buna göre özel yaşam dokunulmazdır. Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

** Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar

bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Kimsenin konutuna dokunulamaz. Hakim kararı olmadıkça kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir ve haberleşmenin gizliliği esastır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi açısından da bireylerin devletin müdahalelerinden korunmuş hür bir alana sahip buldukları açıktır. Bütün bunlar göz önüne alındığında Anayasa; Milletlerarası sözleşmelerde aranan şartlar gerçekleşmedikçe el koyma şeklindeki koruma tedbirine başvurulamayacağı açıkça anlaşılmaktadır.

El koyma; cezalar için aranan kanunla düzenlenmiş olma özelliğine ve kişi bir takım yoksunluklara tabi kılınmasına rağmen, uygulanacağı kimsenin suç işlediği yargısal bir kararla sabit olmadığı için bir ceza olmadığı söylenebilir.

Yine el koyma bir güvenlik tedbiri olabilir mi?

Güvenlik tedbirleri; muhtemel tehlikeliliği önleme amacını taşır. Güvenlik tedbirleri ceza değildir, zira bastırıcı değil önleyici nitelik taşır ve ileriye dönüktür. Güvenlik tedbirleri toplumsal savunma vasıtalarıdır ve bunlara suçun işlenmesinden sonra hakim tarafından hükmedilir. Buna göre el koyma güvenlik tedbiri niteliği taşımaz. Öncelikle güvenlik tedbirleri çoğunlukla kusur yeteneği olmayan kişilere uygulanır. El koyma açısından böyle bir durum söz konusu değildir. El koymanın amacı failin muhtemel tehlikeliliğini önlemek, onu tedavi etmek ya da eğitmek değildir. Tedbire suç işleme şüphesi üzerine başvurulur (Özbek; 2005: 453)

Güvenlik tedbiri ile el koymanın benzer yönü her iki kuruma da suç işlendikten sonra hakim tarafından karar verilecek olmasıdır. Ancak güvenlik tedbiri için failin işlendiği kanaati getirilmesi gerekir. El koyma içinse şüphe yeterlidir.

EL KOYMANIN KOŞULLARI

El koymaya başvurulabilmesi için suç işleme şüphesi olmalıdır. CMK 123'e bakıldığında şüpheye ilişkin herhangi bir düzenlemenin yer almadığını görürüz. Zira el koyma mülkiyet hakkına ilişkin bir sınırlama getirdiği için bu tedbirin uygulanması geri dönüşü çok zor sonuçlar doğurmayacaktır (Özbek 2005: 455).

Yine CMK 123'e bakıldığında eşya veya kazanç müsaderesine tabi malvarlığı değerlerine de el konulabileceği görülmektedir. Yeni düzenlemede tüzel kişiler için de el koyma kararı verilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. El koyma kararını kural olarak hakim verecektir ancak hakim kararı olmaksızın yapılan el koyma işlemi yirmi dört saat içinde görevli hakim onayına sunulacaktır.

EL KOYMANIN KONUSU

El koyma tedbirinin konusu şunlar olabilir: 1) İspat aracı olarak yararlı görülen malvarlığı değerleri, başka bir anlatımla deliller, 2) Eşya ve kazanç müsaderesinin konusunu oluşturan malvarlığı değerleri (CMK m.123/2) (Centel ve Zafer. 2005: 300). Belgeler de el koymaya konu olabilir. Devlet sırrı niteliğindeki bilgileri içeren belgelere de el konulması mümkündür. Ancak hapis cezasının alt sınırı beş yıl veya daha fazla olan suçlarla ilgili olarak Devlet sırrı niteliğindeki belgeler, sadece mahkeme hakimi veya kurulu tarafından incelenebilir.

EL KOYMANIN ÇEŞİTLERİ

Türk hukukunda;

- 1) Basit (genel) el koyma (m.123 vd. CMK, m.20,21,35 AY)
- 2) Özel el koyma olmak üzere iki grup halinde düzenlenmiştir. Özel el koyma da ken-

di arasında

- A) Taşınmazlara, hak ve alacaklara el koyma (m.128 CMK)
- B) Basılmış eserlere el koyma (m.25 Bas.K, m.35 YK, m.110)
- C) Postada el koyma (m.129 vd CMK, m.22,20 AY) ve
- D) Kaçaklara ilişkin el koyma (m.248 CMK),
olmak üzere dörde ayrılmaktadır(Öztürk. 2006: 552).

CMK' DE EL KOYMA HÜKÜMLERİ

CMK m.123 eşya veya kazancın muhafaza altına alınması ve bunlara el konulmasını düzenlemiştir.M.123 (1) İspat aracı olarak yararlı görülen ya da eşya veya kazanç müsaderesinin konusunu oluşturan malvarlığı değerleri muhafaza altına alınır. (2) Yanında bulunduran kişinin rızasıyla teslim etmediği bu tür eşyaya el konur.

Birinci halde “önleme el koyması (CMK 123/1) , ikinci halde ise “adli el koyma” (CMK 123/2) söz konusu olur.Yeni kanunda zorla almaya “el koyma” rıza ile teslim etmeye ise “muhafaza altına alma” adı verilmiştir(Kunter vd, 2006: 962). CMUK m.86'da 1) soruşturma için sübut vasıtalarından (yani delil) olmak üzere faydalı görülen 2) Müsadereye tabi olan eşyaya el konulabileceği düzenlenmiştir.CMK m.123'de eşyaya el konması düzenlenmiş ancak yeni bir hususa daha yer verilmiştir.Bu da “kazanca el konması”dır. Kanunda bu kazanç müsaderesinin konusu olan eşyaya da el konulabileceği şeklinde ifade edilmektedir. Kazanç kavramı 1 Haziran 2005'de yürürlüğe giren Suç Eşyası Yönetmeliğinde tanımlanmıştır.Buna göre kazanç suçun işlenmesiyle elde edilen veya suçun konusunu oluşturan, suçun işlenmesi için sağlanan maddi menfaatler ile bunların değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan yahut bunların karşılığı olan ekonomik malvarlığı değerlerini ifade eder(Özbek 2005: 457).

CMK 124.maddesinde istenen eşyayı vermeyenler hakkında yapılacak işlem düzenlenmiştir.Burada tedbire konu malvarlığı ya da değerın zilyet tarafından teslim edilme yükümlülüğünden ve zilyedin bu yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumunda zorlayıcı yöntemler düzenlenmiştir.Teslim yükümlülüğünü yerine getirmeyen zilyede tanıklara ilişkin özel tutuklama hali olarak nitelenen disiplin hapsi uygulanacaktır.Yaptırım hüküm verinceye kadar ve en fazla 3 ay için uygulanabilecektir.CMUK m.63'de ise bu süre en fazla 6 ay olarak düzenlenmiştir.Disiplin hapsi şüpheli veya sanık ya da tanıklıktan çekinebilecekler hakkında uygulanmayacaktır.CMUK'da ise sadece tanıklıktan çekinebilecek kişilerden söz edilmiştir. CMK m.125'de İçeriği Devl et sırrı niteliğindeki belgelerin mahkemece incelenmesi düzenlenmiştir.

Bu madde'de CMUK'un devletçi anlayışı terkedilmiştir.CMUK m.88'e göre resmi dairelerdeki evrakın içeriğinin açıklanması veya evrakın mahkemeye teslimi için söz konusu dairenin en büyük amirinin izni gerekmektedir.Amirin beyanı yeterli görülmez ise ilgili bakanlığa müracaat edilebiliyordu.CMUK'un bu tutumu CMK'de devam ettirilmemiştir.CMK m.125'e göre suç olgusu içeren belgelerin devlet sırrı gerekmesiyle mahkemeye karşı gizli tutulması mümkün değildir.Devlet sırrı içeren belgeleri mahkeme hakimi veya heyeti inceleyebilir.Sadece suçla ilgili hususlar hakim veya mahkeme başkanı tarafından tutanağa geçirilir(Özbek 2005: 465). Böylece kanun koyucu devlet sırrı ile suçlulukla mücadele arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.Yasa koyucu bu konuda alt sınırı 5 yıl ve daha çok olan hapis cezası gerektiren suçlar için bu olanağı öngörmüştür. Maddede belirtilen ceza sınırı soyut cezadır, suçun yasa maddesindeki karşılığıdır.Olayın özelliklerine göre cezada yapılabilecek olan indirim ve artırımların dikkate alınmaları söz konusu değildir(Yurtcan. 2005: 81).

CMK m.126'da El konulamayacak mektuplar ve belgeler düzenlenmiştir.Buna

göre şüpheli, sanık ve tanıklıktan çekinme hakkı olanlar arasındaki mektup ve belgelere bu kimselerin nezdinde bulundukça el konamayacaktır.Yani bu kişilerin eli altında olması halinde el koyma yasağı işleyecektir.CMUK'da ise düzenleme sadece mektuplarla sınırlı idi.Ayrıca CMUK'da CMK' da yer almayan bir istisnaya yer verilmişti.Buna göre tanıklıktan çekinme hakkı olan kişiler soruşturma konusu suçlara iştirak veya yataklık ettikleri şüphesi söz konusuysa el koyma yasağı uygulanmayacaktır.

CMK m.127'de el koyma kararını verme yetkisi olanlar düzenlenmiştir.El koyma kararını hakim verir.Hakimin el koyma kararını vermesi için kolluğun makul şüphe sebeplerinin oluştuğunu belirten bir raporla Cumhuriyet Savcısına başvurulması, Cumhuriyet Savcısının bunu uygun gördüğü takdirde, sulh ceza hakiminden el koyma kararı vermesini istemesi normal prosedürde Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise, Cumhuriyet Savcısına kolluk görevlilerine yazılı el koyma emri verir.Cumhuriyet Savcısına ulaşılmayan hallerde ise kolluk amirinin yazılı emir vermesi 2005-5353 numaralı Kanunla kabul edilmiştir.Cumhuriyet savcısının veya kolluk amirinin yazılı emrinin, 24 saat içinde görevli hakim onayına sunulması gerekir.Hakim kararını el koymadan itibaren 48 saat içinde açıklamaz ise, el koyma kendiliğinden kalkar(Kunter vd, 2006: 965). CMK m.127/4'e göre el koymaya maruz kalan kişinin de hakime başvurması mümkündür. Diğer bir önemli düzenleme ise el koyma işleminin mağdura bildirilmesidir.Bildirim el koymamın infazından sonra yapılacaktır.

Taşınmazlara, hak ve alacaklara el koyma CMK 128.maddede düzenlenmiştir. Maddede el konulacak değerler yönünden "sayma" yöntemi tercih edilmiştir.Taşınmazlara, hak ve alacaklara el koyma 4208 sayılı Kararın Aklanmasının Önlenmesine dair Kanunda ve 4422 sayılı ÇASÖMK (Çıkar Amaçlı Suç Örgütleri Kanunu) da yer almakta idi.CMK bu düzenlemeyi de kapsamına almıştır ve düzenlemenin uygulanabileceği suç tiplerini genişletmiştir.Bu madde ile belirlenen bazı suçlar bakımından el koyma özel olarak düzenlenmiştir.Bu maddenin uygulanması şu şartların birlikte gerçekleşmesine bağlıdır(Malkoç ve Yüksektepe. 2005: 347).

- A)** Soruşturma veya kovuşturma konusu suçun yasa da sınırlı olarak sayılmış suçlardan olması zorunludur.
B) Bu suçların işlendiğine ve bu suçlardan elde edildiğine dair kuvvetli şüphe sebebi bulunması gereklidir.
C) El koymaya ilişkin yargıç kararı olmalıdır.

CMK m.129'da Postada el koyma düzenlenmiştir.Haberleşmenin gizliliği Anayasa ile korunmuştur.Postada bulunan gönderilene delil elde etmek amacıyla el konulması CMUK'daki düzenlemeye göre CMK m.129 da genelleştirilmiştir.Şüpheli veya sanıktan soyutlayarak "gönderenin kendisini" hedef alan bir düzenleme yaparak "suçun delilini oluşturduğundan şüphe edilen" ve "gerçeğin ortaya çıkarılması için zorunlu olma" ölçütlerini kullanmıştır.Böylece herkesin gönderisine el koyma yolu açılmıştır(Kunter vd, 2006: 974). Postada el koyma için kanunda herhangi bir suç katalogu yer almamaktadır. Dolayısıyla bu tedbir her suç için uygulanabilecektir.Şüphenin derecesine ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır.Postada el koymaya kural olarak hakim karar verecek ancak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde savcı da el koymaya karar verebilecektir.

Avukat bürolarında arama, el koyma ve postada el koyma CMK m.130'da düzenlenmiştir.Buna göre avukat bürolarında ancak mahkeme kararı ile ve kararda belirtilen olayla ilgili olarak Cumhuriyet savcısının denetiminde arama ve el koyma yapılabilir. Baro başkanı veya onu temsil eden bir avukat bu işlemler sırasında hazır bulundurulur. Avukatlık kanunundan farklı olarak arama bakımından görevle bağlantılı olarak görev

dolayısıyla veya görev sırasında şeklindeki bir ayırım, CMK'de öngörülmemiştir. CMK'deki düzenlemeler avukatların izledikleri görevle bağlantılı olmayan kişisel suçları bakımından da uygulama alanına sahiptir. Maddenin 2 numaralı fıkrasına göre bürosunda arama yapılan avukat ile müvekkili arasındaki mesleki ilişkiye ait olan şeylerde el konulamaz (Malkoç ve Yüksektepe: 355).

El konulan eşyanın iadesi CMK 131. maddede düzenlenmiştir. Buna göre el konan eşya el koymanın amaçlarını gerçekleştiremeyecekse yani ispata faydalı olmayacaksa yahut müsadereye tabi tutulmayacaksa geri verilecektir. Re'sen veya istem üzerine geri verilmesine Cumhuriyet Savcısı, hakim veya mahkeme tarafından karar verilecektir. Ayrıca el konan malvarlığı değerlerinin suçtan zarar gören mağdura ait ise ve delil olarak artık ihtiyaç duyulmuyorsa sahibine iade edilecektir.

El konulan eşyanın muhafazası veya elden çıkarılması CMUK'da bulunmayan bir düzenlemedir. CMK m.132'de el konan malvarlığının değer kaybını önlemek için bazı durumlarda malvarlığının değer kaybını önlemek için bazı durumlarda malvarlığı değerini elden çıkarmak gerekecektir. Buna göre eşyanın zarara uğraması veya değerinde esaslı ölçüde kayıp meydana gelme tehlikesinin varlığı halinde; hakim kovuşturma evresinde mahkeme tarafından elden çıkarma kararı verilecektir. Diğer bir halde eşya muhafaza edilmek üzere, gerektiğinde derhal iade edilmek koşuluyla şüpheliye, sanığa veya diğer bir kişiye teslim edilebilir. Teminat gösterilmesi koşuluna da bağlanabilir. CMK ile, şirket faaliyeti çerçevesinde suç işlendiği hususunda kuvvetli şüphenin varlığı halinde şirket yönetimi için kayyım tayini hukukumuzda girmiştir. CMUK'da olmayan bir düzenlemedir.

Buna göre CMK 133'de; tedbir uygulanacak suçlar sayılmıştır. Kayyım tayini istisnai bir tedbirdir. Kanunda sayılan suçlardan birisini şirket ortaklarından birisinin işlemiş olması kayyım tayinini gerektirmez. Kayyım tayini için söz konusu suçların şirket faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması gerekir. Kanun koyucu burada kuvvetli şüphenin varlığını aramıştır. Kayyım atama kararı da ancak hakim veya mahkeme tarafından verilebilecektir (Aynı yönde bkz. Özbek 2005: 494).

El koymaya ilişkin hükümler; kolluğa yetki vermediği gerekçesiyle CMK'nın en çok eleştirilen düzenlemelerindendir. Ancak şu da bir gerçektir ki Ceza Muhakemesi Kanunları suçu önlemek açısından değil, suç işlendiği iddiası durumuna ilişkin düzenlemelerdir. Bu sebeple CMK'nın suçların önlenmesini zorlaştıracığı hususu isabetli değildir.

KAYNAKLAR

- Gökçen, A. 1997. Postada El Koyma, Kazancı Yayınevi, İstanbul.
- Kunter, Yenisey, Nuhoglu. 2006. Muhakeme Hukuku Dalı olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Arıkan Yayınevi, İstanbul.
- Malkoç, İ. ve Yüksektepe, M. 2005. Açıklamalar ve Yorumlarla Ceza Muhakemesi Kanunu, Malkoç Kitabevi, Ankara.
- Özbek, V. Ö. 2005. Yeni Ceza Muhakemesi Kanununun Anlamı (İzmir Şerhi) Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, B. 2006. Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi Ankara.
- Yurtcan, E. 2005. Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Zafer, C. 2005: Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.

Yeni Nesil Kooperatifler Ve Uygulamaları

Necdet BİLGİN* Gökhan ÖZER**

Özet: Bu çalışmada, ABD, Kanada ve Avrupa ülkelerinde geliştirilen yeni nesil kooperatif modeli ve uygulamalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Yeni nesil kooperatifler girişimcilik yönlerini güçlendirerek, yeni üretim metotlarına odaklanarak, katma değerli ürünler üreterek, rekabet avantajı kazanmaya çalışmaktadırlar. Böylece kooperatiflere olan ilgiyi artırmak, hızla değişen çevre ve rekabet şartlarına uyum sağlayacak şekilde daha esnek bir yapı içerisinde faaliyetleri yürütmek hedeflemektedir. Şüphesiz yeni nesil kooperatif ve uygulamalarından Türkiye kooperatifliğinin elde edeceği önemli kazanımlar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatifler, Yeni Nesil Kooperatifler ve Uygulamaları

New Generation Cooperatives and Applications

Abstract: In this study, it is aimed to examine the new-generation cooperatives model and their applications cooperatives developed in the USA, Canada and Europe. New-generation cooperatives are trying to gain advantage in the competition by strengthening their entrepreneurial aspects, focusing on new methods of production and producing value-added goods. In this way, it is aimed to increase the interest in cooperatives and to implement activities within a more flexible structure that will adapt to the rapidly-changing environment and conditions of competition. Undoubtedly, new-generation cooperatives and its application will have significant benefits for Turkey cooperatives.

Key Words: Cooperatives, New Generation Cooperatives and Applications

GİRİŞ

Kooperatifler, İngiltere'de Rochdale öncülerinin 21 Aralık 1844'te kurdukları tüketim kooperatifıyla ilk defa kooperatifliğin temel ilkelerini ortaya koymalarından (Özdemir, 1981: 27) bu yana, yıllarca başarılı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte 70'li yıllardan itibaren artan rekabet koşulları ve ticaretin serbestleşmesi gibi bir dizi değişim faktörü kooperatifleri olumsuz yönde etkilemiş, bunun sonucu yalnızca eski önemlerini değil, kendilerine olan ilgiyi de kaybetmişlerdir.

Bu değişim; küreselleşme, teknoloji, rekabet gibi etmenler sonucunda üretim ve mal arzındaki artışlar (Waner, 2000:1) ile geleneksel tarım yapısından endüstrilemiş tarım yapısına geçişten kaynaklanmaktadır. Geleneksel tarım, daha çok mal yörtügelü üretimi içeren, üretimin yapıldığı yerde pazarın kurulduğu, birçok üretim ve

* Arş. Gör. Dr. Cumhuriyet Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak., İşletme Bölümü, Kooperatifçilik ABD.

** Doç. Dr. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü.

pazarlamanın çiftçilerce yapıldığı, fiyat ve üretimde belirsiz (standart bir üretimin olmadığı, çiftçilerin piyasadaki talepten ziyade kendi öngörülerine göre üretim yaptığı vb.) bir yapıyı içermekteydi. Halbuki endüstrileşmiş tarım, ürünlerde farklılaşmanın olduğu, üreticilerin sözleşmeye göre üretim yaptığı, uzmanlaşmanın temel alındığı, üretim aşamaların birbirinden ayrıldığı, gıda güvenliği ve sağlığının öne çıkararak bilginin önem kazandığı bir yapı arz etmektedir (Fulton, 1999: 8-9). Günümüzde endüstrileşmiş tarımın öne çıkmasında en önemli sebepleri arasında; küreselleşme, rekabet, tüketici tercihlerinin değişerek, kaliteli ve güvenli mal ve hizmet talebini öne çıkarılması sayılabilir (Reardon vd., 2001: 422). Teknoloji ve tüketici tercihlerindeki gelişmeler, üretim ve pazarlamada esnekliği artırmıştır. Buna benzer piyasa koşulları, işletmelerin rekabet edebilirlik özelliklerini sürekli geliştirme zorunluluğuna neden olmaktadır (Hakelius, 1998: 48). Küreselleşme ve rekabet bütün sektörlerde olduğu gibi tarımda üretim artışı getirmesine rağmen (Reardon vd., 2001: 422), her gün yeni bir şeylerin değiştiği piyasalar karşısında, geleneksel tarım ve tarımsal kooperatifler, bu gelişmelere ayak uyduramamış ve olumsuz yönde etkilenmiştir (Davis, 1999: 69).

Ayrıca tarım ürünlerinin fiyatlarının düşüklüğü, hükümet politikalarının değişerek tarım kesimine desteklerin kalkması ya da azalması, tarım kesimindeki serbestleşmeler, çiftçilerin gelirini azaltmıştır. Bu nedenlerden dolayı 1970'lı yılların ortasından itibaren geleneksel kooperatiflerden farklı olarak, temel eleştiriler de dikkate alınarak yeni bir kooperatifçilik modeli geliştirilmeye ve böylece "yeni nesil kooperatifler" ortaya çıkmaya başlamıştır (Waner, 2000: 1). 1970'li yılların ortalarından 1990'lı yıllara kadar yeni nesil kooperatiflerin canlı örnekleri ve geliştirme eğilimleri devam etmiştir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren de yeni nesil kooperatifler (new generation cooperatives) terimi kullanılmaya başlanmıştır (Kotov, 2000:1). Ayrıca bu kooperatiflere "re-engineered ya da proportional co-ops" isimleriyle de anılmakta (Kyriakopoulos vd., 2004: 380), yoğun olarak Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa'da (Nilsson, 2001: 342) faaliyetlerine devam etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı "yeni nesil kooperatif" modelini tartışmaktır.

1. GENEL OLARAK YENİ NESİL KOOPERATİFLER

Yeni nesil kooperatifler temel olarak katma değerli üretim yöntemlere odaklanmışlardır. Kooperatifler mal üretim ve pazara arz zincirinde katma değer oluşturmak için çeşitli yöntemler geliştirme öncelikli olarak ele almaktadır (Kotov, 2000:3-4). Tarım da katma değer (verimlilik, gelir artışı gibi sağlanmasına) oluşturan ve gelir elde etmek için araştırma ve geliştirmeye önem veren, yeni bir çeşit kooperatif örgüt yapısıdır (Thyfault, 1996: 55). Yeni nesil kooperatifler girişimci olup, kâr amaçlı firmalarda değişimin nasıl olduğunu, yöneticilerin bu değişimde nasıl etkin olduğunu anlayarak, benzer uygulamaları kooperatiflerde uygulamaya çalışmaktadırlar (Katz ve Boland, 2002: 73-74).

Piyasalardaki serbestleşmeler, pazarlardaki rekabeti artırmıştır. Teknoloji ve pazar yapılarındaki değişimler yenilik ve yeni yöntemler açısından birçok fırsatlar oluşturmıştır. Kar amaçlı şirketlerin temel amacı, bu fırsatları değerlendirmektir (Holmström, 1999: 415). Nitelikli tarımsal ekonomiler ve tarımla uğraşan kesimler, bu önemli değişim ve fırsatlardan fazlasıyla etkilenmiştir. Bu nedenle tarımsal işletmeler ve kooperatifler, yenilik ve kârlılık oluşturan yöntemler üzerine yoğunlaşma ihtiyacını duymuşlardır (Coltrain vd., 2003: 3).

Tarımsal ekonomilerde değişimi zorlayan küreselleşme, rekabet, tüketici tercihleri, işletmelerde esnek yapının yaygınlaşması gibi unsurlar, kooperatif

girişimciliğinde yenilik yapma, araştırma-geliştirme ve verimlilik gibi konulara önem kazandırmıştır. Ekonomik ölçeğin büyümesi, rekabette üstünlük sağlamak için maliyetlerin düşürülmesi gibi konularda yenilik yapmak ya da takip etmek zorunluluk haline gelmiştir (Henehan ve Anderson, 2001: 3). Yeni nesil kooperatifler katma değer yöntemler üzerine odaklanarak, tüketiciye farklı bir ürün sunmaya çalışmakta ya da maliyetleri düşürecek yöntemler geliştirerek, ucuz üretim yapmaya çalışmakta ve piyasalarda rekabet etme yollarını aramaktadır (Kotov, 2000: 3).

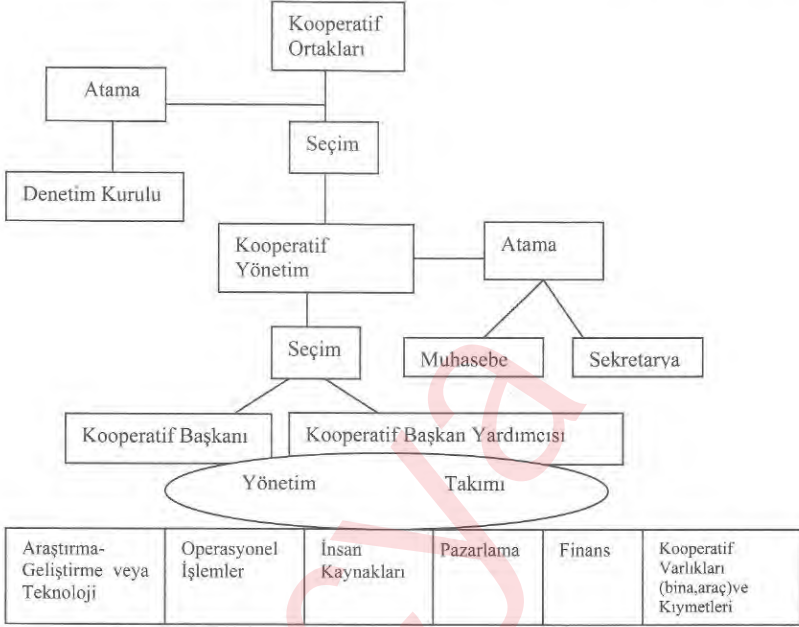
Yeni nesil kooperatiflerin gelişmesinde, kooperatiflerin piyasada başarısız olmaları, tarım piyasalarının serbestleşmesi, devlet desteklerinin azalması, gibi faktörlerin yanında (Katz ve Boland, 2000: 723), küresel pazarlardaki değişimler, çiftçi sayısının azalması, orta yaş ve yaşlı çiftçi sayısının çoğalması ve tarım kesimi üzerindeki baskılar nedeniyle, çiftçilerin kendi refahlarının artırmak için yeni arayışları etkili olmuştur (Thyfault, 1996: 55). Kooperatiflerin yapısı değişerek, yeniden yapılanmışlar ve bunun sonucunda yeni tip kooperatifler meydana gelmiştir. Yenilikçi, girişimci yönetim ve kültür anlayışı, bu yapının oluşmasında etkindir. Kooperatif yapısı ve kültüründeki değişimlere pazar odaklı strateji gelişimlerine, müşteri isteklerindeki değişimlere ve küresel rekabet artışına karşı cevap verme yönünde olduğundan, bunlara yönelik araçlar geliştirme şeklinde bir yapı ortaya çıkmıştır (Kyriakopoulos vd., 2004: 380).

Yeni nesil kooperatiflerde, kooperatifin finans ve organizasyonu, kooperatifte ortak olan girişimci çiftçiler tarafından gerçekleştirilir. Yeni nesil kooperatifler; çiftçilerin işletmecilik fırsatlarının değerlendirmek, katma değer oluşturmak için sahip oldukları kaynakları bir havuzda topladıkları ve riskleri paylaştıkları bir modeldir. Üreticilerin öncelikli hedefleri potansiyel fırsatları değerlendirmek, katma değer oluşturan yöntemler geliştirerek, ekonomik olarak büyüme (Tripler Comumunity Futures, Development Corporation, 2001: 7).

Çiftçiler pazarlama faaliyetlerine katılarak, katma değer oluşturarak, gelirlerini artırmaya çalışır. Bunun için en bilenen yol olan kaynaklarını bir havuzda toplayarak, kooperatifin gelişmesi için çabalarlar. Kooperatif aracılığıyla üreticiler, tüketicilere ulaşarak, tüketicilerin piyasadan ürünleri almak için ödedikleri fiyattan daha fazla pay almaya çalışır (Coltrain vd., 2003: 3). Yeni nesil kooperatifler amaçlarına ulaşmak için dikey entegrasyona giderek tüketiciye mümkün olduğunca doğrudan ulaşmaya çalışır. Piyasaya ham mal yerine işlenmiş, katma değeri olan mallar satmaktır (Nillson, 1997: 33).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık olarak 4.000 geleneksel kooperatif 100 milyar Dolar'dan fazla tarımsal endüstrilerde ticaret hacmine sahiptir. Fakat son 10 yıllık zaman diliminde 200 tane, yeni nesil kooperatif ortaya çıkmıştır (Katz ve Boland, 2002: 74). Yeni nesil kooperatiflere, ortakları tarafından 1999 yılında 2 milyar Dolar'dan fazla para yatırılmıştır (Fulton, 1999: 1). Amerika Birleşik Devletleri tarımındaki düzenlemeler, çiftçilere yeni bir vizyon ve fırsatlar sağlarken, yüksek rekabet yeni nesil kooperatifleri şekillendirmiştir (Katz ve Boland, 2000: 711). Bir yeni nesil kooperatifin kurulması için, ortak bir yarar elde etme amacıyla insanların bir araya gelme kararı yeterlidir. Yeni nesil kooperatiflerde finans, ortaklarca karşılanır. Gerek kooperatifin, gerekse kooperatif yönetimin denetimi ortaklarca yapılır. Kooperatifin vizyonu, misyonu ve amaçlarının ne olduğu konusunda kooperatif ortakları bilinçlidir. Ortaklar kooperatif ana sözleşmesine bağlı olarak, kooperatifin gelişmesi için çalışır. Potansiyel ortaklara, liderlere, toplumun diğer üyelerine, finans kuruluşlarına, tedarikçilere ve müşterilere de kooperatifin vizyon, misyon, amaçları ve kooperatifin diğer unsurları içeren tanıtım çalışmaları yapılarak, ilişki içinde olunur. Yeni nesil kooperatifler rekabette başarılı

olmak için, yöneticiler, kooperatifteki liderler, danışmanlar ve ortaklar arasında güvenin sağlanması gerekir. Güven oluşmadan, ortakların bağlılığı, kooperatife finansları ve kooperatife destekleri sağlanamaz (Henedan ve Anderson, 2001: 6). Şekil 1'de bir yeni nesil kooperatifinin şematik yapısı gösterilmiştir.

Şekil 1: Yeni nesil kooperatifin şematik olarak yapısı

Kaynak: Tripler Community Futures Development Corporation, (2001), "Establishing New Generation Co-operatives Start-up Guide", Western Economic Diversification Canada, Government of Canada, October, s. 6.

Şekil 1: Yeni nesil kooperatifin şematik olarak yapısı

Kaynak: Tripler Community Futures Development Corporation, (2001), "Establishing New Generation Co-operatives Start-up Guide", Western Economic Diversification Canada, Government of Canada, October, s. 6.

1.1. Yeni Nesil Kooperatiflerde Yönetim

Yeni nesil kooperatiflerde yöneticiler, kooperatif ortakları arasından seçilmektedir. Seçilen yöneticilerin işletmecilik yönü olanlar, tercih edilmektedir. Kooperatifte ücretle çalışan müdür pozisyonunda olan idareciler tamamen profesyoneldir. Bu profesyonel yöneticiler, teknoloji ve yenilikleri bilmesi ve takip etmesi önemlidir. Yeni nesil kooperatifler amaçlara ulaşmak için profesyonel, konusunda uzman, piyasayı bilen danışmanlar da çalıştırmaktadır (Nilsson, 1997: 36).

Yeni nesil kooperatiflerde güçlü bir yönetimi olmalıdır. Kooperatif yöneticileri, kooperatifin başarısı için kooperatifin stratejilerini belirleyen, üretilen ürünlerin ne zaman, ne şekilde pazarlanması gerektiğini bilen, kooperatifin mevcut ve gelecekteki politikalarını belirleyen, kooperatifin ve ortakların değerlerini koruyan güçlü bir yönetim amaçlamaktadır. Yönetim, kooperatifin uygulamalarının doğru bir şekilde

yapılmasını takip eder. Kooperatifin stratejilerini, uygulamalarını, pazarlamasını, kooperatifteki değerlerin korunması gibi... konularda çalışır. Yönetim başarılı olamazsa kooperatifin performansı zayıf olur (Torgerson, 2004: 3). Yeni nesil kooperatiflerde yönetimin kooperatif amaçlarına ulaşmada başarılı olması, ortakların kooperatife katılımı ve ilgisini daha çok artırır. Kooperatifin başarılı olması, ortak olmayan çiftçileri de etkileyerek kooperatife katılımı ya da ticarileşmiş ortak paylarını satın almayı çekici hale getirir (Olson vd., 1998: 7).

1.2. Yeni Nesil Kooperatiflerde Ortaklık

Yeni nesil kooperatifler katma değer oluşturan stratejiler izlediğinden üretim ve pazarlama amacıyla yoğun yatırımlar yapmaktadır. Bu nedenle kooperatifin ilk kuruluşunda ya da ilk girişte ortaklar büyük oranda sermaye ödemektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yeni nesil kooperatif ortağın ödediği sermaye miktarı 5.000 Dolarla 15.000 Dolar arasındadır. Kooperatife ortaklık, herkese açık değildir. Ortak sayısı sınırlanmaktadır. Çiftçiler kooperatiften ayrılmak istediğinde yönetimin onayıyla, sermaye paylarını diğer ortaklara öncelikli olmak üzere başka çiftçilere satabilir. Kâr dağıtımı ortakların sermaye oranlarına göre yapılmaktadır (Nilsson, 1997:34).

Yeni nesil kooperatiflerin ortaklarına yönelik işleyişleriyle, geleneksel kooperatiflerin ortaklara yönelik işleyişlerindeki başlıca farklı yönleri aşağıda verilmiştir (Coltrain vd. 2003: 4-9);

- a) Yeni nesil kooperatiflerde, ortakların ürün teslim hakları sınırlıdır.
- b) Yeni nesil kooperatiflerde, kooperatifin alacağı ürün miktarı ortaklarla yapılan anlaşmaya göre belirlenmektedir. Ortaklar anlaşmaya göre eksik ürün verirse ya da kooperatif anlaşmaya göre ürünü almak istemezse ceza hükümleri işler. Ortaklar üretimi, anlaşmada belirlenene miktara göre kooperatife teslim eder.
- c) Yeni nesil kooperatiflerde ürünler pazara özeldir. Ürünler belli özellik ve kalite standardına sahiptir.
- d) Yeni nesil kooperatiflerde ortaklarla yaptıkları anlaşmada geçerli olan fiyattan satın alır. Anlaşmadaki fiyat piyasadaki fiyattan yüksek ya da düşük olabilir.
- e) Yeni nesil kooperatiflerde ortaklar teslim ettikleri ürünlerin bedelini %65-85 oranında peşin almakta, geri kalan ürün bedelleri, ürün pazarlandıktan sonra ödenmektedir.
- f) Yeni nesil kooperatiflerde yatırımların finansı ve sermaye ihtiyacı ortaklardan karşılanmaktadır.
- g) Yeni nesil kooperatiflerde ürün fiyatı ortaklarla yapılan anlaşma ile belirlenmektedir.
- ğ) Yeni nesil kooperatiflerde ortakların kooperatifin pazarlama haklarından yararlanma sermayeye yaptıkları katkı oranında olmaktadır.
- ı) Yeni nesil kooperatiflerde ortaklar haklarının yönetim kurulunun izni çerçevesinde başkalarına devredebilir ya da satabilir. Ortaklar kooperatifin sermayesine daha çok katkıda bulunarak ya da başka ortakların haklarının satın alarak haklarının genişletebilir.
- i) Yeni nesil kooperatiflerde ortaklar değişim değerini bilir. Ortağın kooperatife sahip olduğu değeri piyasa fiyatına göre hesaplanmaktadır.
- h) Yeni nesil kooperatiflerde, ortak kooperatiften ayrıldığında, ortaklara sermaye geri ödenmez ancak ortaklar hakkını başkasına satabilir.

k) Yeni nesil kooperatiflerde büyütme için yapılan yatırımlar yüzünden ihtiyaç duyulan sermaye, ortaklık hakları pazarlanarak ve üretim teknikleri satılarak karşılanmaktadır.

l) Yeni nesil kooperatiflerde ortaklık standartları ve sermaye miktarı yüksektir. Ortaklar bu standartlara uymak zorundadır.

2. GELENEKSEL KOOPERATİFLERLE YENİ NESİL KOOPERATİFLERİN KARSILAŞTIRILMASI

Benzer yönler;

Her iki kooperatif tipinde yöneticiler ortaklar arasından seçilmektedir. Kooperatif yöneticileri seçimle geldiğinden, kooperatifin işletne politikalarının belirlenmesinde, ortakların oy kullanması anahtar rol oynamaktadır (Dunn vd., 2002:25; Katz ve Boland, 2000:726).

Yeni nesil kooperatiflerde ortakların oy kullanımı sermayeye göre değişir olduğu gibi (Coltrain vd., 2000: 4), bazılarında kooperatiflerde bir ortak, bir oy kuralıda geçerlidir (Katz ve Boland, 2000: 726; Katz ve Boland: 2002: 77).

Kooperatifte elde edilen kazanç, ortakların kooperatife katılımı ya da sermayeye katkıları oranında bölüştürülmektedir (Katz ve Blond, 2002: 78; Downing vd., 2005: 2)

Farklı yönler;

Geleneksel kooperatifler pazara mal üretmeye odaklanmışlardır (Katz ve Boland, 2002:77). Daima üretim hacmini maksimize ederek, ekonomik ölçeği ve pazar gücünün güvenliğini aramaktadır (Dunn vd., 2002: 25). Yeni nesil kooperatifler ürettikleri ürünlerde katma değerli üretim amaçlanmaktadır (Katz ve Boland, 2002: 77). Bu kooperatiflerde tarımda basit mal üretimi şeklinden daha çok katma değer özelliklerine ve yöntemlerine odaklanma vardır (Downing vd., 2005: 2). Uygun üretim ve tutarlı bir satış kârını aramaktadır (Dunn vd., 2002: 25).

Yeni nesil kooperatifler katma değerli ürünler üreterek nich pazarları hedef alır (Katz ve Boland, 2002: 77). (Nich pazarlar, firmalar küçük hedef pazarlara iyi hizmet verirler ve tatmin ederler ama yüksek bir kâr marjı uygularlar (Tek, 1999: 318)). Geleneksel kooperatifler tedarik zincirinin diğer üyelerine temelde ham madde sağlama yönelik çalışmaktadır (Katz ve Boland, 2002: 7).

Yeni nesil kooperatiflerde ortak alımı sınırlıdır. Herkese açık ortaklık yoktur. Seçilen üreticilerle anlaşma yapılarak, sadece kooperatif için üretim yapanlara ortaklık hakkı verilir. Seçilen üretici ortaklardan kaliteli, standartlara uygun üretim yapmaları istenmektedir. Geleneksel kooperatiflerde genel olarak açık üyelik vardır (Katz ve Boland, 2002: 77; Dunn vd., 2002: 25).

Geleneksel kooperatifler her yıl çeşitli ve belirsiz miktardaki ürünü ortaklardan satın alır. Yeni nesil kooperatiflerde anlaşmayla belirlenen ve garanti edilen ürünü ortaklardan satın alır. Kooperatif fazla üretime cevap vermez (Katz ve Boland, 2002: 77; Dunn vd., 2002: 25; Downing vd., 2005: 2).

Yeni nesil kooperatifler, kendinden önceki kooperatiflere göre farklıdır. Bu kooperatifler teknoloji ve küreselleşmeyle gelen modern akımlardan oldukça etkilenmişlerdir. Bunun sonucu olarak, daha özel üretim yapan ve mesleğini dışarıya kapatan bir ortaklık sistemi oluşturmuştur. Bu kooperatif yapısında daha çok yatırımlara odaklanma vardır (Borgen, 2002: 14). Gelecekte yeni nesil kooperatiflerin özelliği geleneksel kooperatiflere göre daha esnek, hızlı ve daha küçük olacaktır (Katz ve Boland, 2002: 86).

3. YENİ NESİL KOOPERATİFLERİNİN BAŞARI VE BAŞARISIZLIK FAKTÖRLERİ

Yeni nesil kooperatifler başarılı olmak için öncelikle uzun süreli stratejik planlar yapmalıdırlar. Bu planlar zamanla geliştirebilir. Yeni nesil kooperatiflerin planda ilk on yılda yapılacak işlere cevap verecek şekilde açık olarak belirlenmelidir. Bu aşama zor ve önemli bir dönemdir (Carlberg vd., 2004: 1). Bir kooperatifin işletme planı olması, kooperatifte yapılacak olan işlerle ilgili olarak kooperatif yönetimine yardım eder. İşletme planında pazar büyüklüğü, fiyatlar, üretim ile pazarlama yöntemleri, stratejilerle ilgili kararlar, yatırımların tahmini getirisi gibi konulara yer verilir (Patrie, 1998: 15).

Yeni nesil kooperatiflerde yönetimin, kooperatif ortaklarının ve çalışanların gibi ihtiyaçlarına cevap vermesi, kooperatifin başarısında önemli bir faktör olmaktadır. Böyle bir kooperatif yönetiminin kurulması, kooperatifin başarıya ulaşmada önemli bir katkı sağlar. Kooperatifin ilk kuruluşunda, gelişmesinde plana uygun araçlarla çalışması, ortaklarla yönetimin diyalog halinde olması, kooperatif çalışanlarının fikirlerini alma gibi konularda yapılan çabalar başarıda önemli rol oynamaktadır (Calberg vd., 2004: 1).

Kooperatif yönetiminin profesyonel bir şekilde çalışması için işin tanımı yapılmalıdır. İş için gerekli olan araçlar tasarlanmalıdır. İlgili üretici ve ortaklarla devamlı iletişim kurulmalıdır. Gerekli finans ve hizmetler tedarik etmelidir. İşletmecilik faaliyetleri, kooperatifin belirlenen işletme planına uygun bir şekilde yapılmalıdır (Patrie, 1997: 12). Kooperatif üst yönetimde, profesyonel yöneticilerin olması ya da bir profesyonel yönetici çalıştırılması, işletme planını uygulama da yardımcı olur. Örneğin kooperatif üst yönetimde bir CEO (chief executive officer) olması, kooperatifin işletme planını uygulamasında bir strateji olarak kullanılabilir (Patrie, 1997: 16). Kooperatif yönetimi, iyi bir yönetim için problemleri anlamalı ve bunları ifade edebilmelidir. Yönetimin kooperatif organizasyonu ile ilgili bilgileri çok iyi olmalıdır. Kooperatif ortaklarıyla iletişim içerisinde olmalı, ortaklarla yönetim ve ortaklar arasında güven tesis etmelidir. Kooperatif ortakların kooperatif ile çalışması, yeni ortakların kooperatife katılımı, kooperatif yönetiminin sahip olduğu itibar sayesinde olur. Kooperatif yönetimin beklentileri karşılaması, ortakların sorunlarını çözmesi, kooperatifin başarısında önemli bir etkidir (Hanahan ve Anderson, 2001: 12).

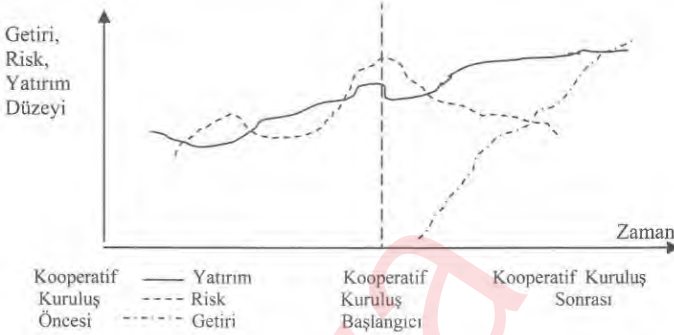
Başarılı bir yeni nesil kooperatifi için maliyetlerin düşürülmesi, çok önemlidir. Bu kooperatifler ortakların sermaye desteğiyle kurulduklarından ve devam ettiklerinden kooperatifin işlem maliyetleri düzenlenerek, bu maliyetler aşağıya çekilme yolları aranmalıdır. Bununla ilgili olarak yönetime yapılan ödemeler, personel giderleri, pazarlama, satış çalışmaları gibi kalemlerde oluşan harcamalar çok dikkatli bir şekilde yapılarak, maliyetlerin düşürülmesi hedeflenmelidir (Carlberg vd., 2004: 1). Kooperatif ana sözleşmesinde, kooperatifteki tarafların rolleri belirlenmelidir. Ana sözleşme kooperatifin çalışma sistemini detaylı olarak belirler. Kooperatifin verimli olarak çalışmasını ve organizasyon tasarımına katkıda bulunur. Bunlar kooperatifin performansı üzerinde etki yaparak başarıyı artırır (Hanahan ve Anderson, 2001: 16).

Yeni nesil kooperatiflerde, kooperatifin büyüklüğü, tüketiciye doğru dikey entegrasyondaki başarısı, pazarda güçlü alıcıların olması ve bunlara yönelik pazarlama çabaları, hedef müşteri kitlesinin iyi belirlenmesi gibi unsurlar kooperatifin başarılı olmasındaki etmenlerdir (Carlberg vd., 2004: 5). Kooperatif kurulup, ilk sermaye yatırımı yapılır. Kooperatif çalışmaya başladıktan sonra finansal getiri başlar. Yeni nesil kooperatiflerde ilk yatırım yüksek sermaye gerektirdiğinden, ortaklar açısından risk oranı yüksektir. Kooperatif başarılı olduğunda, kârlı bir duruma geçtiğinde ortaklarına finansal bir getiri sağlayacaktır. Kooperatif rekabete karşılık verebildiği müddetince

başarılı olur (Henedan ve Anderson, 2001: 28).

Yeni nesil kooperatiflerin başarısız olma nedenleri, faaliyet gösterdikleri sektörde zayıf kalmaları, kârların yetersizliği, sermaye yetersizliği, işletmecilik konusundaki eksiklikler (Henehan ve Anderson, 2001: 30) yanında, pazara yönelik bir disiplinin sağlanamaması, kooperatif ortaklarının kooperatif sermayesine yapmaları gereken katkıları yeterli ve zamanında yapmayışları gibi nedenler sayılabilir (Patrie, 1997: 2).

Bir yeni nesil kooperatifin yatırım, risk ve ortaklara geri dönüşümü şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Yeni nesil kooperatiflerin kuruluş aşamalarının şekille gösterimi,

Kaynak: (Henehan Brian M. ve Anderson Bruce L., 2001: 28)

4. Yeni Nesil Kooperatiflerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Dış çevreden gelen rekabet baskısına karşı koyabilmek, gelirlerini artırmak, finansal olarak daha iyi olmak gibi nedenlerle, üreticiler yeni nesil kooperatiflere yatırımda bulunmaktadır (Cobia, 1997: 7). Yeni nesil kooperatiflerin yapısının oluşmasında değişen çevre şartları önemli etken olmuştur. Tarım kesiminde çalışan üreticiler, çevrenin getirdiği rekabet, meydan okumalar ve devamlı değişen ortam karşısında, problemleri çözmek için üreticiler bir araya gelerek, yeni bir sistem oluşturmaya çalışmaktadır. Üreticiler rekabet ortamı içerisindeki çevre şartlarında riskleri de hesaplamak zorundadır. Üreticiler maliyetlerini azaltmak, gelirlerini artırmak, ya da kendilerine yeni hizmetler sağlamak amacıyla yeni bir kooperatif sistemi dizayn etmişlerdir. Bu kooperatiflerin yapısında kolektif hareketle girişimciliği birleştiren bir strateji takip edilmektedir. Yerelden başlayarak genişlemekte, bölgesel, ulusal ve küresel olarak, yapı ve sistemler ile entegre olmaya çalışmaktadır (Nelson, 1999: 22). Entegrasyon hareketleriyle kooperatifler mal ve pazar piyasasında daha güçlü olmayı hedeflemektedir (Hendrickson vd., 2001: 716). Kooperatifler yatay ve dikey entegrasyon hareketleriyle özellikle tarım kesiminde pazarlık güçlerini artırmaktadır (Torgerson vd., 1997: 11). Dikey entegrasyonda kooperatiflerin başarılı olması üst seviyede işletme stratejisi izlemelerine bağlıdır. İşletme stratejisi, insan sosyolojisi, psikolojisi bilme, ekonomik, pazar ve kurumsal çevreyi analiz etmeyi gerektirir. Kooperatiflerin zayıf yönleri belirlenip, bunları azaltmaya gidilmeli ve güçlü yönleri ortaya konarak, rekabette üstünlük sağlamaya çalışmalıdır (Røkholt, 1999: 3). Rekabet ortamında yeni nesil kooperatiflerin güçlü ve zayıf oldukları yönler şunlardır; (Tripler Community Futures Development Corporation, 2001: 9-10),

Güçlü oldukları yönler,

a) Genelde yerel ortaklar kooperatifi oluşturduğundan, katma değer sağlayarak zenginlik oluşturmaktadır.

b) Üreticiler kaliteli üretim yapmak için anlaşma yapmaktadır.

c) Üreticiler fırsatları değerlendirmek, problemleri çözmek için kolektif olarak çalışmaktadır.

Zayıf Yönleri,

a) Ortaklar kooperatifi daha çok kontrol ve daha çok kazanç için çabalamaktadır.

b) Ortaklar ve yöneticiler üretim, dağıtım gibi konularda gerekli tecrübeye sahip olmamaları zayıf yönleridir.

5.KOOPERATİFLERİİ MÜLKİYET DURUMUNDAN VE YAPISINDAN KAYNAKLANAN PROBLEMLERE KARŞI YENİ NESİL KOOPERATİFLERİN UYGULAMALARI

Yeni nesil kooperatifler Vekâlet (Agency theory) ile Mülkiyet hakları (Property Rights theory) teorilerinden kaynaklanan problemlere yönelik bazı uygulamalar yaparak daha esnek bir yapı kazanmayı amaçlamakta ve rekabette üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Bu uygulamalar sırasıyla şunlardır.

5.1. Yeni Nesil Kooperatifler de Ortak Mülkiyeti

Yeni bir yapıda ortaya çıkan yeni nesil kooperatiflerde ortakların hakları bellidir. Çıkarıcı davranışları (free-rider) elimine edilmiştir (Katz ve Boland, 2002: 78). Ortaklık hakları ticarileştirilmiştir (alınıp-satılmaktadır). Kooperatife yeni ortaklar katıldığında, ortak haklarını eşit paylar şeklinde satın almaktadır. Ortaklarca payların satın alınması, çıkarıcı eylemlere izin vermemektedir. Yeni ortaklara kooperatife giriş imkânı sağlandığı durumda, kooperatiften ortaklık haklarını almak zorundadır. Bu nedenle yeni ortakların, kooperatifin sağladığı haklardan yararlanmasını, eski ortaklarla eşit hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ortakların kooperatifteki etkileri bu hakları satın alma miktarına göre pozisyonları belirlenmektedir. Örneğin, ortaklık hakları aynı olmadığından seçim hakkı da muhtemel olarak bir ortak bir oydan çok, değişken bir yapıda olmakta yani oy hakkı birden fazla olabilmektedir. Ortaklar, kâr oranını düşük bulurlarsa, yeni ortakları kooperatife almayabilir. Kooperatif ortaklık payları ticarileştirilerek, aynı zamanda piyasada satmakta, böylece yatırımlar için sermaye ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır. Yeni ortakları kendine çekebilmek için işletmecilik konusunda kooperatifin başarılı olması ve piyasada rekabet gücünü taşıması zorunludur (Gunnarson, 1999: 30). Kooperatifler sıkı pazar şartları altında çalışmakta ve ortaklık payları piyasa şartlarına göre belirlenmektedir (Nilsson, 1997: 38).

5.2. Yeni Nesil Kooperatiflerde Ufuk Problemine Yönelik Yapılan Uygulamalar

Yeni nesil kooperatifler ortak haklarını ticarileştirmiştir. Her ortağın kooperatifte sahip olduğu sermaye miktarı bellidir. Sermaye kolektif olmayıp, bölümlendirilmiştir. Yani hangi ortak ne kadar sermayeye sahip olduğunu bilir (Nilsson, 2001: 348). Yeni nesil kooperatiflerde ortaklar paylarını alıp-satabildikleri için ufuk problemi yok etmiştir. Ortaklar kooperatiften paylarını satarak istediklerinde ayrılabilir. Bu da kooperatiflerin özellikle yatırım yapabilmelerinde önlerini açmaktadır. Ortaklar yalnızca kısa dönemli şartları ve fiyatları göz önünde bulundurmazlar, aynı zamanda uzun dönemli olan yatırım, fiyat kararlarını da düşünerek hareket ederler. Ortakların hedefleri kooperatifte uzun vadeli kâr oranlarını maksimize etmektir (Nilsson, 1997: 37).

5.3. Yeni Nesil Kooperatiflerde Portföy Problemini Aşmak İçin Yapılan Çalışmalar

Yeni nesil kooperatifler günümüz modern işletmecilik anlayışlarını uygulamaya çalıştıklarından portföy problemini minimuma indirmişlerdir. Bu kooperatifler çeşitli işletme enstrümanlarını kullanmaktadır. Çeşitli yatırım alternatifleri vardır. Kooperatif ortakları genelde homojen bir yapıda olduklarından, kooperatifteki gruplar arasındaki çatışmaları azaltmaktadır. Kooperatif kurulmadan önce yatırım ve proje planları mükemmel olarak hazırlanmaktadır. Bunlarda yeni nesil kooperatiflerin yatırım portföylerindeki riskleri azaltmaktadır (Nilsson, 1997: 38).

5.4. Yeni Nesil Kooperatiflerde Karar Verme

Yeni nesil kooperatiflerde, karar verme problemi azaltılmış durumdadır. Karar yapma maliyetleri nispeten düşürülmüştür. Çünkü yeni nesil kooperatiflerde uzmanlaşmış mal üretimi yapmaktadır. Faaliyet alanına odaklanılarak, dar tutulmaktadır (Fulton, 1999: 16). Ortakların homojen olmaları ise, kooperatifte alınacak kararlara olumlu katkıda bulunmaktadır (Nilsson, 2001: 345). Geleneksel ve yeni nesil kooperatiflerde Vekâlet (Agency theory) ile Mülkiyet hakları (Property Rights theory) teorilerinden kaynaklanan problemler karşısındaki davranışları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Geleneksel ve yeni nesil kooperatiflerin karşılaştırılması
Kaynak: (Katz ve Boland, 2002: 77).

Problemler	Geleneksel kooperatif davranışları	Yeni nesil kooperatif davranışları
Çıkarıcı davranışlar (free-rider problem) Ortakların kişisel çıkarıları için firmanın kaynaklarını kullanması	Ortakların kişisel kazançları ve mülkiyet hakları iyi belirlenmemiştir. Ortakların maliyet-kazançları kolektiftir	Kooperatif kurulmadan önce yatırım ve üretim seviyesi belirlenir. Ortaklık hakları bellidir.
Horizon problem (yatırım yapma süresi) Ortakların haklarını üretim (yatırım) yaşam süresinden daha kısa bir sürede gelir elde etmek amacıyla alıp-satmaları	Ortaklar kooperatif yatırımlarındaki haklarını ikinci pazarlarda satamazlar (ortak hakları ticarileştirilmemiştir). Ortaklar kısa süreli getirilere odaklanmıştır.	Ortaklar kooperatife paylarını (haklar) alıp-satarak, girip-çıkabilir.
Portföy Problemi (Portföy problemi) Kooperatif ortaklarının haklarını değerlendirmek amacıyla transfer etme eksikliği	Yatırım kararları ortaklara bağlıdır. Kooperatifte kuvvetli olan ortaklar grubunun yöneticilere baskı riski vardır.	Yatırım, kooperatif kurulmadan önce karar verilmekte ve böylece ortaklar riski azaltmaktadır. Ortaklar kooperatifteki paylarını satmakta ya da transfer etmektedir.
Kontrol (Denetleme) Problemi (Control problem) Kooperatif yönetim kurulu, ortaklar ve yöneticiler arasındaki farklılıklardan kaynaklanan maliyetler	Ortaklar arasında farklılıkların ve kolektif sahiplik olmasının kontrolü zorlaştırır.	Yeni nesil kooperatifler daha az kompleks yapıdadır. Ortaklık hakları bellidir.
Karar verme problemi (The Influence Cost Problem) Ortakların kooperatif faaliyetlerine yönelik kararlar yapmadaki genişlik	Ortaklar farklı yapı ve düşüncede olup, yönetim karar vermede zorlanmaktadır	Kooperatif daha spesifik hedeflere yönelmiş olup ortaklar homojen bir yapı göstermektedir.

5.5. Yeni Nesil Kooperatiflerde Kontrol veya İzleme Problemine Yönelik Yapılan Uygulama

Yeni nesil kooperatifler, özel mal üretim yöntemlerine odaklanarak daha dar bir alanda faaliyette bulunmaktadır. Kooperatifte haklar ticarileştirilerek daha iyi belirlenmiştir. Bu durumda yeni nesil kooperatiflerde kontrol problemi azaltılmıştır (Fulton, 1999: 16).

6. SONUÇ

Küreselleşme ve rekabet yeni nesil kooperatiflerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Şiddetli rekabet ve teknolojik gelişmelere kooperatiflerin ayak uydurarak cevap vermeleri aynı hızda olmamıştır. Bu da kooperatiflerin etkin olduğu alanlarda piyasa kaybına neden olmuştur. Günümüzde kooperatiflerin bu güç kaybına rağmen bazı sektörlerde varlıklarını korumaktadır. Özellikle tarım kesiminde üretici örgütlenmesi olarak kooperatifler varlıklarını sürdürmekte ve üretici ürünlerinin işleme ve pazarlamasında önemli fonksiyonları yerine getirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri tarım kesiminde ortaya çıkan yeni nesil kooperatifler şiddetli rekabet ortamında ayakta kalma ve bu rekabetteki fırsatları değerlendirme amacıyla, Yeni nesil kooperatifler diğer işletmelerin yaptığı uygulamaları kendilerine adapte etmekte ve teknolojik yenilikleri takip ederek özellikle ürün pazarlamasına uygulamaktadır. Böylece şiddetli rekabet ortamında avantaj sağlamak amacıyla, Yeni nesil kooperatiflerin uygulamaları Türkiye'deki tarımsal kooperatiflerin yararlanabilecekleri birçok yönleri vardır. Türkiye'deki tarımsal kooperatiflerin bu yöndeki uygulaması, tarımın sorunlarına kısmı çözüm olabilir.

Türkiye'de büyük ölçekte faaliyette bulunan ve ortak sayısı yüksek olan Tarım Satış Kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği ve Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği vardır. Bu kooperatifler, ürünlerin pazarlamasında yeni metodların geliştirilmesi için ve ürünlerin üretiminde kullanılan girdilerin temininde maliyetleri düşürücü çalışmalar yapabilir. Kooperatifler, araştırma geliştirme (ar-ge) için bütçe ayırabilir. Tarım satış kooperatifleri kendi bünyelerinde oluşturacakları ar-ge bölümleri ile ürün pazarlamasında yeni katma değerli ürünler geliştirebilir. Katma değerli ürünler sayesinde elde edilen gelir artırdığı gibi, ürünlerin pazarlamasında karşılaşılan problemlerde giderilmiş olur. Türkiye'de bazı ürünlerde üretim fazlalığı vardır. Kayısı, fındık, çekirdeksiz kuru üzümde üretim fazlalıkları, bu ürünlerin pazarlamasında ciddi sorunlara yol açmakta ve üreticinin kazancı düşmektedir. Üretim fazlası ürünlerin alınımı yapan Kayısı Birlik, Fisko Birlik ve Tarih böyle bir araştırma birimi kurarak, bu ürünlerin pazarlamasında yeni katma değerli ürünler geliştirme çalışmaları yapmalıdır. Bu ürünlerin ve diğer ürünleri pazarlayan tarım satış kooperatiflerinin ürün pazarlamasında geliştirilecekleri yeni yöntem ve ürün çeşitleri, tüketiciye ucuz, kaliteli ve güvenli bir şekilde sunulmuş olunacaktır. İpek böceği ve tiftik ürünlerinin pazarlamasında yaşanan sıkıntılar ise ikame ürünlerin piyasada olması, bu ürünleri üreten üreticiler ile bunların pazarlamasını yapan Tiftik ve Koza birliklerini sıkıntılı hale getirmiştir. Ayrıca bu iki ürün de ithal ürünler karşısında rekabette oldukça zorlanmaktadır. Bu ürünleri sanatsal değeri olan çıktılara yönelterek, farklı pazarlar oluşturulabilir. Koza ve tiftikte üretim verimliliği düşük olduğu için verimi artırıcı çalışmalar yapılması, maliyetleri düşürecek ve rekabete karşı üreticilerin güçlü olmalarını sağlayacaktır. Birlikler ortaklarına bu yönde bilgilendirici çalışmalar yapabilir. Ar-ge için Türkiye'deki bütün tarım satış kooperatifleri ortak bir birimde kurabilir. Bunun için bir üst birlik oluşturularak, bu üst birliğin bünyesinde ar-ge çalışma ortamı sağlanabilir. Benzer şekilde Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği ve Tarım Kredi Kooperatifleri Birliklerinde de bünyelerinde ar-ge birimleri oluşturabilir. Bu şekilde katma değerli ürünler üretime ya da üretilen ürünlerde maliyetleri düşürücü çalışmalar yapma fırsatı doğabilir. Türkiye'de bulunan birçok tarımsal kalkınma kooperatifleri, faaliyet gösterdikleri bölgeye has ürünleri pazarlayabilir. Tarımsal kalkınma kooperatifleri yerel özellikleri öne çıkaran ve kaliteyi hedef alan bir yaklaşımla rekabette avantaj sağlayabilir (Davis, 1999: 69). Bu ürünlerin yerel özellikleri öne çıkarılabilir. Böylece pazarlara farklı niteliklere sahip

ürün sunabilir. Bütün kooperatiflerin bir işletme planı olması, yapacakları işleri buna göre takip etmeleri önemli olacaktır. Kooperatiflerde özellikle atama ile gelen müdür seviyesindeki yöneticilerin, profesyonel yöneticiler olması kooperatifin başarısına katkı sağlayacaktır. Kooperatifler, ortaklarından alacakları ürünlerin miktarı, kalitesi gibi özellikleri detaylı olarak sözleşmeyle belirleyebilir. Ürünün belli bir kalite ve standartta olması kooperatife ürünü pazarlama konusunda büyük kolaylık sağlayacaktır. Yeni nesil kooperatiflerin uygulamalarından, Türkiye'deki kooperatiflerin yararlanacakları birçok yön bulunmaktadır. Ham üretim yöntemleri yerine katma değerli üretim yöntemleri üzerine yoğunlaşmalıdır. Katma değerli ürünler üretilerek, ortakların kârlılıkları artırma yolları aranmalıdır. Bunun için teknoloji takip edilmeli ve diğer işletmelerin yaptıkları gözlenerek, yöneticiler ve ortaklar bunları kooperatife uygulama yollarını aramalıdır. Kooperatiflerin girişimci yönlerini geliştirerek, farklı yöntem ve alanlara yatırım yaparak, kazanç yollarını araştırmalıdır. Bu sağlanırsa kooperatifler girişimci, rekabet edebilen bir yapı kazanarak, tarım kesiminin sorunlarını çözmede önemli roller oynayabilir. Örgütlü bir tarım yapısı, gerek diğer sektörlerle, gerekse ulusal ve uluslar arası düzeyde entegre olarak, rekabet edebilme yeteneğini daha ileri seviyelere taşıyabilir.

KAYNAKLAR

- Borgen Svein Ole., (2002), Agency Problems in Norwegian Agricultural Cooperatives, Working Paper 3, 2002, Norwegian Agricultural Economics Research Institute (NILF), Oslo, Norvegia.
<http://www.nilf.no/OmNILF/En/CVer/BorgenSveinOleCVEnglish.pdf>, (7-12-2004).
- Carlberg Jared G., Ward Clement E., Holcomb Rodney B., (2004), Success Factors for New Generation, Oklahoma Cooperative Extension Service (OSU), Oklahoma State University. <http://osuextra.okstate.edu/pdfs/F-596web.pdf>, (17-12-2004).
- Cobia David W., (1997), New Generation Cooperatives: External Environment and Investor Characteristics, Conference on, "Cooperatives: Their Importance in the Future of the Food and Agricultural Sytem", Food and Agricultural Marketing Consortium, Las Vegas, NV, January. <http://www.wisc.edu/uwcc/info/cobia.html>, (29-3-2003).
- Coltrain David, Barton David, Boland Michael, (2003), Differences Between New Generation Cooperatives And Traditional Cooperatives, Arthur Capper Cooperative Center, Department of Agricultural Economics Cooperative Extension Service, Kansas State University. <http://www.agecon.ksu.edu/accc/kcdc/PDF%20Files/differences.pdf>, (29-5-2003).
- Davis Peter, (1999), Managing the Cooperative Difference A Survey of the Application of Modern Management the Practices in the Cooperative Context, International Labour Office, Ceneva, Switzerland.
- Downing Mark, Volk Timoty A., Schmidt Dean A., (2005), Development of New Generation Cooperatives in Agriculture for Renewable Energy Research, Development, and Demonstration Projecte, Biomass and Bionergy, 22 January.
- Dunn John R., Donald Frederick A., Anthony Crooks C., Tracey Kerindey L., James Wadsworth J., (2002), Agricultural Cooperatives in the 21st Century, United States Department of Agricultural, Rural Business-Cooperative Service Information Report 60, Washington, November, <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/cir-60.pdf>, (6-12-2004).
- Fulton Murray (1999), Traditioanal Versus New Generation Cooperatives, <http://www.usaskstudies.coop/murray/Trad%20vs%20NGCs.pdf>, (11-1-2005).

- Gunnarsson Patrik, (1999), Organisational Models for Agricultural Cooperatives, A Comparative Analysis of the Irish Dairy Industry, Swedish University of Agricultural Sciences Department of Economics, Uppsala, Sweden. <http://www.nyenrode.nl/download/nice/gunnar.pdf>, (13-1-2005).
- Hakelius Karin, (1998), Individual Equity Capital of Agricultural Co-operatives, Review of International Co-operation, Volume: 91, No: 1, 48-51.
- Hendrickson M., Heffernan W. D., Howard P. H., ve Heffernan J., (2001), Consolidation in Food Retailing and Dairy, British Food Journal, Volume: 103, No:10, 715-728.
- Henehan Brian M. ve Anderson Bruce L., (2001), Considering Cooperation: A Guide for New Cooperative Development, Department of Applied Economics and Life Sciences Cornell University, Ithaca, New York, 14853-7801, February. <http://www.cooperatives.aem.cornell.edu/eb0101.pdf>, (6-4-2003).
- Holmsström Bengt, (1999), "Future of Cooperatives: A Corporate Perspective", Finnish Journal of Business Economics, Volume: 4, 404-417.
- Katz Jeffrey P., Boland Michael A., (2000), A New Value-added Strategy for the US Beef Industry The Case of US Premium Beef Ltd., British Food Journal, Volume: 102, Issue: 9, 711-727.
- Katz Jeffrey P., Boland Michael A., (2002), One for All and All for One? A New Generation of Co-operatives Emerges, Long Pange Planning, Volume: 35, 73-89.
- Kotov Igor, (2000), New Generation Cooperatives: A Short History of the Idea and the Enterprise, Illinois Institute for Rural Affairs, Western Illinois University, Macomb, IL. http://www.iira.org/pubsnew/publications/IVARDC_CS_182.pdf, (14-4-2003).
- Kyriakopoulos Kyriakos, Meulenber Matthew, Nilsson Jerker, (2004), The Impact of Cooperative Structure and Firm Culture on Market Orientation and Performance, Agribusiness, Volume: 20, No: 4, 379-396.
- Nelson William J., (1999), Coop Member Education Needed in 21st Century, Rural Cooperatives, July/August, 22-23.
- Nilsson Jerker, (1997), New Generation Farmer Coops, Review of International Co-operation, Volume: 90, No: 1, 32-38.
- Nilsson Jerker ve Peterson Soren Büchmann, (2000), The Rationale of Traditional Co-operatives- The Case of Danish Crown, The Food Sector in Transition- Nordic Research, Proceeding of NJF-Seminar No:313, June Norwegian Agricultural Economics Research Institute (NILF)-report 2001-2. <http://www.nilf.no/Publikasjoner/Rapporter/En/2001/R200102Hele.pdf>(16-1-2005)
- Nilsson Jerker, (2001), Organisational Principles for Co-operative Firms, Scandinavian Journal of Management, Volume:17, 329-356.
- Olson Frayne, Kibbe Theren F., Goreham Gray A., (1998), New Generation Cooperative Membersip: How Do Members Differ from Nonmembers?, Department of Agricultural Economics, North Dakota State University. Peeport No: 40, March, North Dakota State Universty. <http://www.ext.nodak.edu/extpubs/agecon/er/er40w.htm>, (03-03-2003).
- Özdemir Necdet, (1981), Kooperatifçilik, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yayınları, No:163, Ankara.
- Patrie William (1998), Creating "Co.op Fever", A Rural Developer's Guide To Forming Cooperatives, United States Department of Agriculture (USDA), Rural Business Cooperative Service, Service Report: 54, <http://www.wisc.edu/uwcc/info/sr54.pdf>, (7-4-2003).

- Røkholt Per Ove, (1999), Strength and Weakness of the Co-Operative Form; A Matter of Perspective and Opinion, Discussion Paper #D-16, Department of Economics and Social Sciences nor of the Agricultural University of Norway. <http://www.nlh.no/ios/Publikasjoner/d1999/d1999-16.pdf>, (12-12-2004).
- Reardon, Thomas, Codron, Jean- Marie, Lawrence, Busch, Bingen, James, Craig Harris, (2001), Global Change in Agrifood Grades and Standarts: Agribusiness Strategic Responsess in Developing Countries, International Food and Agribusiness Review, Volume:2, No:(3/4), 421-435.
- Tek Ömer Baybars., (1999), Pazarlama İlkeleri, Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları, Beta Yayınları, İstanbul.
- Torgerson Randall E., Reynolds B. J., Ve Gray, T W., (1997), Evolution Of Cooperative Thought, Theory and Purpose, Üniversity of Wiscon, Las Vages. <http://www.wisc.edu/uwcc/info/torg.html>, (2-5-2003).
- Torgerson Randall E, (2004), A Critical Look at New- Generation Cooperatives, USDA Rural Business Cooperative Service. <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/jan01/critical.htm>, (22-2-2004).
- Thyfault Cindy, (1996), Developing New Generation Co-op Started on the Path to Success, Rural Cooperatives, Volume : 63, No : 4, July / August, <http://www.wisc.edu/uwcc/info/develngen.html>, (8-2-2004).
- Tripler Community Futures Development Corporation, (2001), Establishing New Generation Co-operatives Start-up Guide, Western Economic Diversification Canada, Government of Canada, October, <http://www.triplerfdc.mb.ca/projects/downloads/New%20Generation%20Start-up%20Guide.pdf>, (27-3-2003).
- Waner Jennifer, (2000), New Generation Cooperatives: Case Study, New Generation Cooperatives and The Future of Agriculture: An Introduction, Illinois Institute for Rural Affairs, Western Illinois University, Macomb,IL. http://www.iira.org/pubsnew/publications/IVARDC_CS_164.pdf, (25-3-2003).

Hisse Senedi Piyasalarını Sınıflandırma Kriterleri

*Hasan BAL İlker SAKINÇ**

Özet: Dünyada hisse senedi piyasaları çeşitli kriterlere göre “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu kriterler, kişi başına milli gelir, piyasa kapitalizasyonu/gayrisafi yurtiçi hasıla oranı, işlem hacmi, piyasa dönüş oranı, piyasa yoğunluğu, piyasaya kote firma sayısı ve yabancı yatırımcılara açıklık kriterleridir. Bu çalışmada dünyadaki hisse senedi piyasalarının sınıflandırma kriterleri dikkate alınarak karşılaştırmaları yapılmaktadır. Diğer yandan kriterlerin sınıflandırma yapmadaki etkinlikleri de araştırılmış ve bazı kriterlerin günümüzde sınıflandırma yapmada bir etkinliğinin kalmadığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menkul Kıymet Piyasaları, Hisse Senedi Piyasaları, Gelişmekte Olan Piyasalar

Classification Criterias Of Equity Markets

Abstract: The stock markets are discriminated two parts as developed and emerging markets by using certain criteria. Those criteria are GNI per capita, market capitalization, gross national product, turnover velocity of domestic shares, number of listed companies, total value of share trading and to be open to foreign investors. In this study the comparison is made by taken the classification criteria of stock markets in the world in to account. Also it is searched that the effects of those criteria and observed that some of the criteria don't have any effect over classification.

Key Words: Stock Markets, Equity Markets, Emerging Markets

GİRİŞ

Bir ülkede fon kullananlar ile fon arz edenler arasında fon akımını düzenleyen kurumlar, akımı sağlayan araç ve gereç ile bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşan yapıya finansal piyasa denir (Aksoy, 1987). Finansal piyasa geniş bir kavram olup para ve sermaye piyasası gibi kavramlar bundan doğmaktadır (Tuncer, 1985). Bu kavramlardan birincisi olan para piyasası, kısa vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasadır. Para piyasasında vade genellikle bir yılı aşmamaktadır. Piyasanın araçları mevduata dayalı belgeler, kısa vadeli ticari senetler ve hazine bonusu gibi değerlerdir. İkinci kavram olan sermaye piyasası ise, uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasadır. Bu piyasadaki vade bir yıldan fazladır. Sermaye piyasasından sağlanan fonlar genellikle, işletmelerin bina, makine ve teçhizat gibi duran varlıklarının finansmanında

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü.

** Araştırma Görevlisi, Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü.

kullanılır. Sermaye piyasasındaki vadenin uzunluğu beraberinde riski artırdığından bu piyasada para piyasasına nazaran faiz oranları yüksektir. Sermaye piyasası araçları çok çeşitli olmakla birlikte en yaygın olanları hisse senetleri ve tahvillerdir. Organize sermaye piyasaları olan menkul kıymet borsaları, kote edilmiş sermaye piyasası araçlarının alım ve satımının yapıldığı kapalı pazar yerleridir. Menkul kıymet borsaları pazarda devamlılık sağlarlar (Rodoplu, 1993). Menkul kıymet borsaları işlem gören araç türlerine göre "Hisse Senedi Piyasaları" ve "Tahvil Bono Piyasaları" olarak ikiye ayrılmaktadır.

Gelişme Düzeylerine Göre Hisse Senedi Piyasalarının Sınıflandırılması

Uluslararası derecelendirme kuruluşları olan Standart and Poors ve Morgan Stanley Capital International, ulusal hisse senedi piyasalarını "Gelişmiş Piyasalar" (Developed Markets) ve "Gelişmekte Olan Piyasalar" (Emerging Markets) olarak ikiye ayırmaktadır.

Gelişmiş Hisse Senedi Piyasaları

Gelişmiş Piyasalar, sanayileşmiş ülkelerin uzun süredir kurulu olan hisse senedi borsalarıdır. Gelişmiş Piyasalar işlem hacmi, halka açık şirketlerin sayısı, halkın piyasaya katılım oranı, aracı kuruluşlar ile finansal araçların gelişmişliği ve düzenleyici yasal çerçevenin genişliği bakımından diğer piyasalardan farklıdırlar (Ökte, 1994). Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hong Kong, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Singapur, İspanya, İsviçre, İsveç, İngiltere ve ABD ülke piyasaları, MSCI Gelişmiş Piyasalar endeksine dahildir (Anonim, 2006a). S&P's gelişmiş ülkelere endeksi ise yukarıdaki ülkelerden ve bunlara ek olarak İzlanda, Lüksemburg ve Slovenya'dan oluşmaktadır.

Gelişmekte Olan Hisse Senedi Piyasaları

Gelişmekte olan borsalar (Emerging Markets), giderek büyüyen etkinliği ve gelişmişlik seviyesi artan hisse senedi borsalarını ifade etmektedir (Anonim, 2000).

Yabancı fonlara sınırlamalar getiren, hükümetin firmalara kapsamlı olarak müdahale ettiği piyasalar genelde gelişmekte olan piyasalara dahil edilmektedir. Gelişmiş piyasada, yabancı portföy yatırımlarına herhangi bir kısıtlamanın olmaması gerekir. Yabancı fonlara olan sınırlamanın varlığı o piyasanın henüz gelişmemiş olduğunun göstergesidir (Anonim, 2001). Bunların yanında, sermaye piyasası mevzuatının niteliği, gözetim denetim ve uygulanması, şirketlerin yönetim uygulamaları, azınlık hakları, şeffaflık ve muhasebe standartlarının düzeyi gibi özellikler gelişmekte olan hisse senedi piyasalarına yatırım yapan yatırımcılar için göz önünde bulundurulması gereken hususlardır (Anonim, 2001).

Arjantin, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Macaristan, Hindistan, Endonezya, İsrail, Ürdün, Kore, Malezya, Meksika, Fas, Pakistan, Peru, Filipinler, Sri Lanka, Polonya, Rusya, Güney Afrika, Tayvan, Tayland, Venezuela, Türkiye piyasaları MSCI Gelişmekte olan piyasalar endeksine dahildir (Anonim, 2006a).

Hisse Senedi Piyasalarını Sınıflandırma Kriterleri

Bir hisse senedi piyasasının gelişmiş veya gelişmekte olan bir piyasa mı olduğu çoğu kere o piyasanın gelişim seviyesini ölçen veya içinde bulunduğu ekonominin gelişmişlik seviyesini ölçen kriterlerle tanımlanmaktadır (Anonim, 2001). Bu kriterler aşağıda açıklanmaktadır.

Standart and Poor'sun Sınıflandırma Kriterleri

S&P, bir hisse senedi piyasasını aşağıdaki şartlardan en az birini taşımakta ise gelişmekte olan piyasa (emerging market) olarak tanımlamaktadır: (Anonim, 2005)

- i.) Dünya Bankası tarafından düşük ve orta düzey gelire sahip sınıflandırmaya tabi bir ülke piyasası olması,
- ii.) Piyasa Kapitalizasyonunun Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı olarak finansal derinliğinin düşük olması,
- iii.) Yabancı yatırımcılara karşı ayırt edici kontrollerin bulunması ve
- iv.) Piyasada, yeterli şeffaflık, derinlik, düzenleme ve faaliyet etkinliğinin olmaması.

Yukarıdaki vasıflar şu karakteristik özelliklere de vurgu yapmaktadır:

- i.) Piyasaların şeffaflığının göstergeleri olan hissedar dağılımı, hisse senedi fiyatları ve firmaların faaliyetlerine ilişkin doğru ve tam bilginin eksikliği,
- ii.) Hisse senedi piyasalarında hissedarların haklarını koruyacak güçlü kanuni düzenlemelerin eksikliği,
- iii.) Gelişmiş vadeli işlem ve opsiyon piyasalarının eksikliği,
- iv.) Hisse senedi ödünç alma ve verme ile açığa satış işlemlerinin eksikliği,
- v.) Alım satım işlemlerinin basit ve düşük maliyetli olmaması,
- vi.) Yabancı yatırımcıların piyasaya girişlerinde ve işlem yapmaları sırasında bazı sınırlamaların bulunması.

Yeni bir hisse senedi piyasasının S&P Emerging Markets Data Base endeksine dahil olabilmesi için, son üç yılın en az birinde Dünya Bankası'nın düşük veya orta düzeyde kişi başına milli gelir sınıfına dahil olması gerekir. Bir diğer kantitatif ölçü olarak, gayrisafi yurtiçi hasıla ile hisse senedi piyasası kapitalizasyonu arasındaki oranın düşük olmasına bakılır (Anonim, 2001). Yani, Piyasa Kapitalizasyonu/Gayrisafi Yurtiçi Hasıla oranı gelişmiş piyasalarda gelişmekte olan piyasalara oranla daha yüksektir.

Gelişmekte olan bir hisse senedi piyasasının gelişmiş piyasa sınıfına atlayabilmesi için,

- i. Dünya Bankası tarafından belirlenen kişi başına milli gelirinin yüksek sınıfta bulunduğu bir ekonomiye sahip olması,
- ii. Hisse senedi piyasasının kapitalizasyonunun milli gelire oranı açısından son üç yıl üst üste gelişmekte olan hisse senedi piyasaları içinde en üst %25'lik dilimde bulunması gerekir. Bu iki kriteri sağlayan gelişmekte olan bir borsa, sınıf atlayarak gelişmiş piyasalara dahil edilir (Anonim, 2001).

Morgan Stanley Capital International'in Sınıflandırma Kriterleri

Morgan Stanley Capital International (MSCI) gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar olarak sınıflandırma kriterlerini keskin bir şekilde yapmamakta birlikte, MSCI endeksine dahil olan gelişmekte olan piyasaların, şu kriterlerin tamamını veya bazılarını taşıdığını belirtmektedir: (Anonim, 2003)

- i. Dünya Bankası gelişmiş ülkeler sınıfında bulunan ülkelerin kişi başına milli gelirlerinin ortalamasının çok altında kişi başına milli geliri olan ülkeler,
- ii. Gelişmiş ülkelerdeki uygulamaların aksine, şirket ortaklığı açısından yabancılara sınırlamaların olması,
- iii. Sermaye piyasasının kontrolünün bulunmaması, işlem saatlerinin düzensiz olması,
- iv. İlk yatırım harcamasının, temettü, faiz ve sermaye kazançlarının yurtdışına çıkışının sınırlandırılması,

- v. Yatırımcıların gelişmiş ülkelere nazaran bu ülkelere yapılan yatırımı daha riskli görmesi,
vi. Yatırımcılar tarafından ülkenin gelişmekte olan bir ülke olduğuna dair genel bir kanının bulunması.

Kişi başına milli gelir ve piyasa kapitalizasyonu kriterinden başka, işlem hacmi, piyasa dönüş oranı, piyasaya kote şirket sayısı, piyasa yoğunluğu gibi kriterler de piyasaların sınıflandırılmasında kullanılmaktadır (Doğu, 1996).

Kişi Başına Milli Gelir Kriteri

Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına milli gelirlerini esas alarak sınıflandırma yapmaktadır. Dünya Bankası'nın sınıflandırmasına göre ülkeler, düşük gelire sahip (low income), orta gelire sahip (middle income) ve yüksek gelire sahip (high income) ülkeler olarak üç ana gruba ayrılmıştır. Orta gelire sahip ülkeler de kendi içinde, düşük orta gelire sahip (lower middle) ve yüksek orta gelire sahip (upper middle) ülkeler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur (Anonim, 2006b).

2005 yılı kişi başına milli gelire göre, kişi başına milli geliri 875 \$ ve aşağısı geliri olan ülkeler düşük gelire sahip ülkeler, 876 \$ ile 3465 \$ arasında gelire sahip ülkeler düşük orta gelire sahip ülkeler, 3466 \$ ile 10725 \$ arasında milli gelire sahip ülkeler yüksek orta gelire sahip ülkeler, 10726 \$ ve daha fazlası kişi başına milli gelire sahip ülkeler de yüksek gelire sahip ülkeler olarak sınıflandırmıştır (Anonim, 2006c). Bu tanımlamalara göre 54 tane düşük gelire sahip, 58 tane düşük orta gelire sahip, 40 tane yüksek orta gelire sahip, 56 tane yüksek gelire sahip ülke bulunmaktadır. Türkiye bu gelir grupları içinde yüksek orta gelire sahip ülkeler içinde sınıflandırılmıştır.

Yüksek Gelirli Ülkeler	Orta Gelire Sahip Ülkeler	Düşük Gelirli Ülkeler
Avustralya 27070	Yüksek Orta Gelirli Ülkeler	Hindistan 620
Avusturya 32280	Arjantin 3580	Pakistan 600
Belçika 31280	Rusya 3400	
Kanada 28310	Şili 5220	
Danimarka 40750	Çek Cumhuriyeti 9130	
Finlandiya 32280	Macaristan 8370	
Fransa 30370	Malezya 4520	
Almanya 30690	Meksika 6790	
Yunanistan 16730	Polonya 6100	
Hong Kong 26660	Güney Afrika 3630	
İrlanda 34310	Venezuela 4030	
İsrail 17360	Türkiye 3750	
İtalya 26280		
Japonya 37050	Düşük Orta Gelirli Ülkeler	
Hollanda 32130	Brezilya 3000	
Yeni Zelanda 19990	Çin 1500	
Norveç 51810	Endoneya 1140	
Portekiz 14220	Kolombiya 2020	
Singapur 24760	Mısır 1250	
İspanya 21530	Ürdün 2190	
İsveç 35840	Fas 1570	
İsviçre 49600	Peru 2360	
Kore 14000	Filipinler 1170	
İngiltere 33630	Sri Lanka 1010	
ABD 41440	Tayland 2490	

Kaynak: World Development Indicators Database

MSCI Gelişmiş Piyasalar endeksine dahil ülkelerin tamamı kişi başına milli gelirde, yüksek gelire sahip ülkeler olarak yer alırken, İsrail ve Kore kişi başına milli gelirde yüksek gelire sahip ülkeler arasında yer almasına rağmen MSCI Gelişmekte Olan Piyasalar endeksi içinde yer almaktadırlar. Gelişmekte olan piyasalar içinde yer alan diğer ülkelerin tamamı kişi başına milli gelirde orta veya düşük gelire sahip ülkeler içinde yer almaktadırlar.

Piyasa Kapitalizasyonunun Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Oranı Kriteri

Bir firmanın piyasa kapıtilizasyonu (market capitilization), ilgili firmanın hisse senedi piyasa fiyatı ile toplam hisse senedi sayısının çarpımıdır. Piyasanın toplam değeri ise, borsaya kote olan firmaların piyasa değerlerinin toplamından oluşmaktadır. Piyasa kapıtilizasyonu kavramı piyasaların büyüklüğünü ölçmek için kullanılmaktadır (Doğu, 1996).

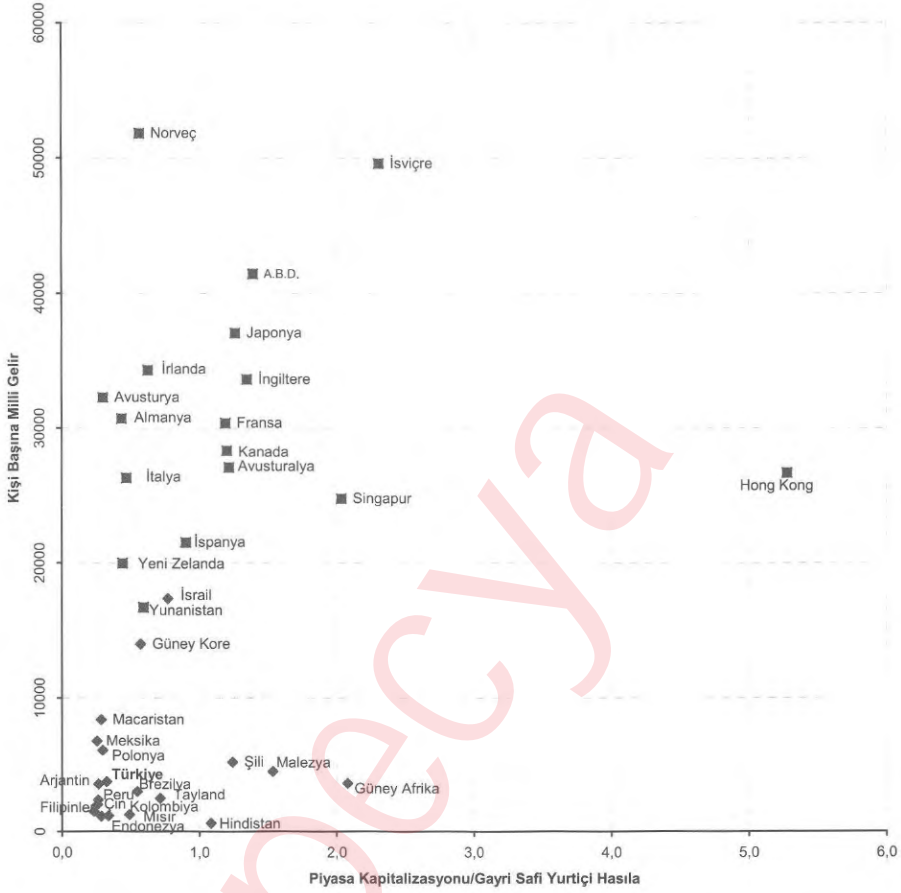
Gelişmiş Ülkeler	Piyasa Kap. Milyon \$	GSYH Milyon \$	Oran	Gelişmekte Olan Ülkeler	Piyasa Kap. Milyon \$	GSYH Milyon \$	Oran
Hong Kong	861.463	163.005	5,28	G.Afrika	442.525	212.777	2,08
İsviçre	826.041	357.542	2,31	Malezya	181.624	118.318	1,54
Singapur	217.618	106.818	2,04	Şili	116.924	94.105	1,24
A.B.D.	16.323.509	11.711.834	1,39	Hindistan	749.597	691.163	1,08
İngiltere	2.865.243	2.124.385	1,35	İsrail	90.158	116.879	0,77
Japonya	5.844.722	4.622.771	1,26	Tayland	115.390	161.688	0,71
Avusturalya	776.403	637.327	1,22	Kore	389.473	679.674	0,57
Kanada	1.177.518	977.968	1,20	Brezilya	330.347	603.973	0,55
Fransa	2.441.261	2.046.646	1,19	Mısır	38.533	78.796	0,49
İspanya	940.673	1.039.927	0,90	Filipinler	28.602	84.567	0,34
OMX*	728.769	807.273	0,90	Türkiye	98.299	302.786	0,32
İrlanda	114.086	181.623	0,63	Polonya	71.547	242.293	0,30
Yunanistan	121.921	205.215	0,59	Endonezya	73.251	257.642	0,28
Norveç	141.624	250.052	0,57	Macaristan	28.630	100.685	0,28
İtalya	789.563	1.677.834	0,47	Arjantin	40.594	153.014	0,27
Almanya	1.194.517	2.740.551	0,44	Peru	17.975	68.637	0,26
Yeni Zelanda	43.731	98.944	0,44	Kolombiya	25.223	97.718	0,26
Avusturya	87.776	292.328	0,30	Meksika	171.940	676.497	0,25
				Çin	447.720	1.931.710	0,23

Kaynak: Piyasa Kapitalizasyonları WFE (World Federation of Exchanges)'den
Gayrisafi Milli Hasıla verileri World Development Indicators Database'den derlenmiştir
*OMX Danimarka (Copenhagen), Finlandiya (Helsinki), İsveç (Stockholm),
Estonya (Tallinn), Letonya (Riga) ve Litvanya (Vilnius) piyasalarını içermektedir.

Bir piyasanın gelişmiş sayılabilmesi için sadece kapitalizasyon değerinin yüksek olması yetmemekte, o piyasanın kapitalizasyon değerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının yüksek olması da istenmektedir.

Tablo 2'ye göre, Piyasa Kapitalizasyonu/Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (PK/GSYİH) oranı en yüksek olan ülke 5,28 ile Hong Kong olup, bu ülkeyi 2,31 ile İsviçre takip etmektedir. Gelişmekte olan piyasalarda ise Güney Afrika 2,08 ile başı çekmekte, bu ülkeyi 1,54 ile Malezya, 1,24 ile Şili takip ederken, Türkiye'nin PK/GSYİH Oranı 0,32 olarak belirlenmiştir. Gelişmiş ülke piyasalarının PK/GSYİH oranının yüksek, diğer yandan gelişmekte olan piyasaların düşük olması beklenirken, bazı gelişmekte olan piyasa oranlarının çoğu gelişmiş piyasa oranını geride bıraktığı görülmektedir. Gelişmiş piyasalardan İrlanda, Yunanistan, Norveç, İtalya, Almanya, Yeni Zelanda ve Avusturya'nın PK/GSYİH oranının düşük olduğu gözlenmektedir.

Grafik 1 : Ülkelerin Kişi Başına Milli Geliri ile Piyasa Kapitalizasyonu/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranının Karşılaştırılması, 2004*

◆ Gelişmekte olan Piyasalar ■ Gelişmiş Piyasalar

* Grafik, Piyasa kapitalizasyonu 2004 yılı verileri WFE (World Federation of Exchanges)'den, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başına Milli Gelir 2004 yılı verileri de World Development Indicators database'den alınarak oluşturulmuştur.

Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve PK/GSYİH oranı kriterlerini topluca gösteren bir Grafik 1. üzerinde ülkeler incelendiğinde 10 726 dolardan fazla kişi başına milli gelire sahip ülkelerin büyük bir çoğunluğunun gelişmiş ülke piyasası statüsünde olduğu görülmektedir. Ancak, Kore ve İsrail'in 10 726 dolardan fazla kişi başına milli gelire sahip olmalarına ve bazı gelişmiş ülkelerin Piyasa Kapitalizasyonu/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranından büyük orana sahip olmalarına rağmen gelişmekte olan piyasa olarak sınıflandırıldıkları göze çarpmaktadır.

İşlem Hacmi Kriteri

İşlem hacmi (value of share trading), piyasada belirli süre boyunca el değiştiren hisse senetlerinin toplam değerinin bir para cinsinden veya adet olarak ifade edilmesidir. İşlem hacmi yüksek olan bir piyasa için, likiditesinin ve derinliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Derinlik, piyasada değişik fiyatlardan çok fazla alıcı ve satıcının bulunması demektir (Doğu, 1996).

Tablo 3: 2005 yılı İşlem Hacimleri (Milyon \$)			
Gelişmiş Piyasalar		Gelişmekte Olan Piyasalar	
A.B.D.	24.820.123	Kore	1.210.662
İngiltere	5.677.721	Tayvan	585.379
Japonya	4.698.151	Hindistan	473.671
Fransa	2.906.208	Çin	392.772
Almanya	1.915.305	Güney Afrika	201.779
İspanya	1.566.107	Türkiye	200.858
İtalya	1.293.682	Brezilya	165.276
İsviçre	973.509	Tayland	95.646
OMX	951.421	Meksika	56.683
Kanada	900.493	Malezya	51.601
Avusturalya	672.388	İsrail	48.970
Hong Kong	464.273	Endonezya	41.633
Norveç	234.390	Polonya	30.422
Singapur	116.457	Mısır	26.241
İrlanda	67.423	Macaristan	24.151
Yunanistan	65.131	Şili	18.961
Avusturya	46.468	Kolombiya	9.419
Yeni Zelanda	20.892	Filipinler	6.982
		Arjantin	6.853
		Peru	2.650

Kaynak: WFE (World Federation of Exchanges)'den derlenmiştir.

Bu kriter tek başına, piyasaların “gelişmiş” veya “gelişmekte olan” piyasalar şeklinde sınıflandırılması için yeterli değildir.

Tabloya bakıldığında, Kore, Tayvan, Hindistan, Çin piyasalarının işlem hacmi, çoğu gelişmiş piyasanın işlem hacminden yüksektir. Türkiye'nin işlem hacmi 2005 yılında yaklaşık 200 Milyar Dolar olmuştur.

Türkiye bu işlem hacmiyle 5 tane gelişmiş piyasanın üzerinde bir işlem hacmi gerçekleştirmiştir.

Piyasa Dönüş Oranı Kriteri

Piyasa dönüş oranı (Market Turnover Velocity (Ratio)), belli bir dönemde piyasada oluşan toplam işlem hacminin, ortalama piyasa kapitalizasyonuna bölünmesiyle hesaplanan bir orandır.

Bu kritere göre gelişmekte olan piyasaların piyasa dönüş oranının gelişmiş piyasa oranlarına göre yüksek olması beklenmektedir.

Gelişmiş Piyasalar	2005		2004		Gelişmekte Olan Piy.	2005		2004			
	A.B.D. (Nasdaq)	250,4%	249,5%	Kore		206,9%	147,2%	İspanya	161,2%	187,1%	Türkiye
İtalya	160,0%	134,9%	Tayvan	131,4%	177,3%	Almanya	149,4%	133,7%	Çin (Shenzhen)	128,9%	120,5%
Norveç	118,8%	103,6%	Çin (Shanghai)	82,1%	87,0%	OMX	116,7%	Tayland	80,7%	110,8%	
Japonya (Tokyo)	115,3%	97,1%	Mısır	73,8%	İsviçre	114,7%	100,5%	Macaristan	73,7%	62,6%	
Fransa	112,8%	115,0%	Hindistan (NSEI)	75,6%	101,5%	ABD (NYSE)	99,1%	89,8%	Endonezya	54,7%	44,9%
İngiltere	110,1%	116,6%	İsrail	46,1%	40,2%	Avustralya	84,0%	81,1%	Güney Afrika	44,6%	47,2%
Kanada	69,2%	66,2%	Brezilya	42,8%	43,0%	İrlanda	59,5%	48,1%	Polonya	38,7%	34,1%
Hong Kong	50,3%	57,7%	Hindistan (Bombay)	35,4%	43,1%	Yunanistan	48,8%	40,5%	Malezya	28,3%	33,8%
Singapur	48,4%	60,8%	Meksika	27,2%	30,0%	Yeni Zelanda	43,5%	42,8%	Kolombiya	24,1%	10,2%
Avusturya	41,6%	34,9%	Filipinler	19,7%	14,3%	Arjantin	11,2%	12,5%	Şili	14,8%	12,7%
			Peru	10,1%	7,8%						

Kaynak: WFE (World Federation of Exchanges) den derlenmiştir

Piyasa dönüş oranının yüksek olması, yatırımcıların kısa vadeli kazançları ön planda tutarak, kısa vadelerde işlem yaptığını göstermektedir (Bal, 2002).

Tablo 4. incelendiğinde bazı ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Kapitalizasyonu büyük olan gelişmiş ülkelerden İngiltere ve Japonya haricindeki gelişmiş piyasaların piyasa dönüş oranı, çoğu gelişmekte olan piyasaların dönüş oranından yüksek çıkmıştır. 1994 yılı verilerine göre piyasa dönüş oranına göre sıralama yapıldığında ilk 10 piyasanın içinde gelişmiş ülkelerden sadece iki piyasa bulunmaktadır ki bunlar 7. sırada %89.5 ile Singapur ve 9. sırada %73.6'lık piyasa dönüş oranıyla Almanya'dır (Doğu, 1996). Aradan yaklaşık 10 yıl geçtikten sonra gelişmiş ülke piyasaları ile gelişmekte olan piyasaların piyasa dönüş oranları sıralamasında bir yer değiştirme söz konusudur. Gelişmiş piyasalarda piyasa dönüş oranlarının yükselmesi, son yıllarda gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıların davranışlarında bir değişiklik yaptıklarını ve daha çok uzun vadeli kazançları değil, kısa vadeli kazançları tercih etmeye başladıklarını göstermektedir.

Türkiye'nin piyasa dönüş oranına bakıldığında, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan piyasanın dönüş oranından yüksek olduğu görülmektedir. Bu da, Türkiye piyasasındaki yatırımcıların da kısa vadeli kazançları dikkate alarak işlem yaptıklarını göstermektedir.

Piyasaya Kote Olmuş Firma Sayısı Kriteri

Piyasaya kote şirket sayısı, o ülkedeki tasarrufların ne kadarının sermaye piyasası yoluyla kaç firma tarafından özkaynak niteliğinde kaynak kullanılmış olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 5'den de görüldüğü gibi, gelişmiş piyasalar içinde kapitalizasyonu büyük olan gelişmiş piyasaların piyasaya kote firma sayısı yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerden Hindistan firma sayısı açısından gelişmekte olan piyasalar içinde birinci

durumda olup gelişmiş ülkelere göre de en yüksek sayıya sahiptir. Diğer yandan Kore, Çin ve Malezya piyasalarının da firma sayısı çoğu gelişmiş piyasanın firma sayısından fazladır. Gelişmekte olan piyasaların piyasa kapitalizasyonunun gelişmiş piyasalara göre daha düşük olduğu dikkate alındığında gelişmekte olan piyasalarda, piyasaya kote firmaların küçük firmalar olduğu şeklinde bir sonuca ulaşılmaktadır. Türkiye'nin firma sayısı açısından 6 tane gelişmiş ülkeyi geride bıraktığı görülmektedir.

Sonuç olarak, piyasaların sınıflandırılması açısından, piyasaya kote firma sayısının tek başına yeterli olmadığı gözlenmektedir.

Tablo 5: Piyasaya Kote Şirket Sayısı (Haziran 2006)			
Gelişmiş Piyasalar		Gelişmekte Olan Piyasalar	
Kanada	3.775	Hindistan (Bombay)	4.793
İngiltere	3.193	Kore	1.644
ABD (Nasdaq)	3.161	Hindistan (NSEI)	1.097
Japonya (Tokyo)	2.377	Malezya	1.024
ABD (NYSE)	2.241	Çin (Shanghai)	832
Avusturalya	1.764	Tayvan	694
Fransa	1.224	Mısır	656
Hong Kong	1.148	İsrail	597
Japonya (Osaka)	1.070	Çin (Shenzhen)	530
Almanya	756	Tayland	507
OMX	750	Güney Afrika	374
Singapur	691	Brezilya	339
İsviçre	357	Endonezya	337
Yunanistan	298	Meksika	321
İtalya	287	Türkiye	316
Norveç	225	Şili	247
Yeni Zelanda	185	Polonya	242
Avusturya	112	Filipinler	237
İrlanda	67	Peru	221
		Arjantin	105
		Kolombiya	97
		Macaristan	42

Kaynak: WFE (World Federation of Exchanges)'den derlenmiştir.

Piyasa Yoğunluğu Kriteri

Piyasa yoğunluğu (market concentration), en büyük ve aktif hisse senetlerinin, toplam piyasa kapitalizasyonu ve işlem hacmi içindeki paylarının yüzde olarak ifadesidir (Ökte, 1994). Piyasa yoğunluğu çeşitli şekillerde hesaplanabilmektedir. Bu yöntemlerden birincisinde, piyasadaki en büyük 10 firmanın piyasa içindeki yoğunluğu ölçülmekte, ikincisinde ise piyasadaki en büyük %5'lik dilime giren firmaların piyasa içindeki yoğunluğu ölçülmektedir. Piyasalar arasında bir karşılaştırma yapabilmek için, %5'lik dilime giren firmaların piyasa içindeki yoğunluklarının incelenmesi daha faydalı olacaktır. Tablo 6'dan da görüleceği üzere, en büyükten aşağıya doğru %5'lik dilime giren firmaların toplam piyasa içindeki değeri ve toplam işlem hacmi içindeki işlem hacim payları, hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde oldukça yüksektir. Bu da tüm dünyada, piyasadaki aslan payını azınlığın aldığı göstermektedir. 1993 yılında %5'lik dilime giren firmaların değeri toplam piyasalar içinde, NYSE'de %49.7, Tokyo'da %48.4, Toronto'da %55.9, Paris'te %51.5, Almanya'da %60.9, Hong Kong'da %63.7, Londra'da %76.3, İstanbul'da %41.2, Tayvan'da %41.4, Meksika'da %43.6, Tayland'da

%51.3, Güney Kore'de %52.8, Buenos Aires'de %68.5 (Doğu, 1996) iken, 2005 yılında bu oranların çok yüksek olmasının küreselleşmeyle beraber son yıllarda dünyada meydana gelen birleşmelerden kaynaklandığı söylenebilir. Bu birleşmeler sonucunda, günümüzde gelişmiş piyasalarda bile en büyük %5 firma, piyasanın %80-85'lik payını almaktadır. Artık piyasa yoğunluğu kriteri de, piyasaların sınıflandırılmasında kullanılabilecek bir kriter olmaktan çıkmıştır. Çünkü hem gelişmiş piyasalarda hem de gelişmekte olan piyasalarda birkaç büyük firma piyasanın aslan payını alabilmektedir.

Tablo 6: İlk %5 Dilime Giren Yerel Firmaların Piyasa İçindeki Yoğunluğu

Gelişmiş Piyasal	%5'in Piy. Değeri	%5'in İst Hacmi	Gelişmekte Olan Piyas	%5'in Piy. Değeri	%5'in İst Hacmi
İngiltere	85,7%	85,9%	Hindistan (Bombay)	86,4%	72,8%
Avustralya	84,2%	90,9%	Polonya	68,6%	71,7%
Hong Kong	79,5%	74,7%	Malezya	67,8%	49,8%
İsviçre	76,2%	72,4%	Arjantin	67,1%	61,4%
Almanya	73,3%	78,9%	Endonezya	66,6%	68,5%
Yunanistan	72,9%	76,9%	Kore	65,1%	47,9%
Norveç	69,5%	69,4%	Brezilya	65,0%	61,3%
Finlandiya	67,3%	78,8%	Filipinler	64,7%	61,2%
Fransa	68,0%	59,5%	Hindistan (NSEI)	64,0%	48,5%
Kanada	66,0%	64,5%	İsrail	64,0%	68,1%
İtalya	60,5%	66,2%	Tayland	63,7%	47,4%
Japonya (Tokyo)	56,4%	53,9%	Mısır	62,9%	61,7%
Japonya (Osaka)	56,3%	65,6%	Peru	62,2%	60,0%
ABD (NYSE)	54,8%	38,2%	Macaristan	62,0%	72,2%
Avusturya	53,7%	63,1%	Tayvan	60,8%	47,9%
Yeni Zelanda	53,4%	72,7%	Türkiye	60,6%	49,9%
Singapur	48,3%	56,3%	Meksika	58,9%	64,2%
İrlanda	43,3%	43,7%	Çin (Shanghai)	49,9%	31,7%
			Şili	49,0%	56,4%
			Kolombiya	39,5%	55,2%
			Güney Afrika	34,7%	65,7%
			Çin (Shenzhen)	32,1%	28,7%

Kaynak: WFE (World Federation of Exchanges)den derlenmiştir.

Yabancı Yatırımcılara Açıklık Kriteri

Yabancı yatırımcıya açıklık, yabancı yatırımcıların bu piyasalara ulaşmalarını düzenleyen kanun ve kuralların, yabancı yatırımcıya herhangi bir engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmesidir. Yabancı fonlara sınırlamalar getiren, şirketlere kapsamlı olarak müdahale eden ve özellikle yabancıların faaliyetlerinde sınırlayıcı kanunları olan piyasalar genellikle gelişmekte olan piyasalara dahil edilmektedir. Gelişmiş piyasalarda, yabancı portföy yatırımlarını kapsayan bir sınırlamanın olmaması gerekir. Böyle bir sınırlamanın varlığı, o piyasanın henüz gelişmemiş olduğunun göstergesidir (Anonim, 2001). Bu kriter ele alındığında, Türkiye gibi birçok gelişmekte olan piyasada yabancı yatırımcıya kısıtlamaların kaldırıldığı görülmektedir. Bundan dolayı bu kriteri ele alarak, gelişmiş ve gelişmekte olan piyasa ayırımı yapılması zordur.

SONUÇ

Gelişme düzeylerine göre "gelişmiş piyasa" ve "gelişmekte olan piyasa" şeklinde ikiye ayrılan hisse senedi piyasalarının sınıflandırılmasında kullanılan kriterlerden bazılarının günümüzde etkinliğini kaybettiği gözlenmektedir. Çalışmada incelenen sınıflandırma kriterlerinden "kişi başına milli gelir" kriteri en etkin kriter olarak tespit edilmiştir. Kişi başına milli geliri "yüksek gelire sahip" ülkeler arasında yer almasına rağmen piyasası "gelişmekte olan piyasalar" arasında sınıflandırılan sadece iki ülke yer almaktadır. İkinci kriter olan Piyasa Kapitalizasyonu/Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (PK/GSYİH) oranına göre gelişmekte olan piyasaların oranının düşük olması beklenmektedir.

Bu kritere göre piyasalar incelendiğinde gelişmekte olan piyasalar içinde oranı yüksek olan piyasalar gözlenirken, bazı gelişmiş piyasaların oranının düşük olduğu da göze çarpmaktadır. Üçüncü kriter olarak incelenen "işlem hacmi"nde gelişmiş piyasalarda yüksek bir hacim beklenmektedir. Ancak bazı gelişmiş piyasa işlem hacimlerinin çoğu gelişmekte olan piyasanın işlem hacminden düşük olduğu gözlenmektedir. Dördüncü kriter olan "piyasa dönüş oranı"na göre gelişmekte olan piyasaların oranının yüksek olması beklenmektedir. 1990'lı yıllarda gelişmekte olan piyasalarda oran daha yüksek iken, günümüzde çoğu gelişmiş piyasanın oranları gelişmekte olan piyasalara göre daha yüksek çıkmaktadır. Beşinci kriter olan "piyasaya kote olmuş firma sayısı"na göre gelişmekte olan piyasalarda firma sayısının az olması beklenmektedir. Bazı gelişmekte olan piyasalardaki firma sayısının son yıllarda hızlı bir artış göstererek bu konuda çoğu gelişmiş piyasayı geride bıraktığı gözlenmektedir. Altıncı kriter olan piyasa yoğunluğu kriterine göre gelişmekte olan piyasalarda büyük firmaların toplam piyasa payı içindeki oranının yüksek olması, gelişmiş piyasalarda ise düşük olması beklenmektedir. 1990'lı yıllarda durum bu halde iken günümüzde çoğu gelişmiş piyasada ilk %5 firmanın toplam piyasa içindeki oranının %80-%85'leri oluşturmaktadır. Bu haliyle bu kriterin de sınıflandırma yapmada bir etkinliğinin kalmadığı gözlenmektedir. Son kriter olarak ortaya çıkan yabancı yatırımcılara açıklık kriterinde, küreselleşme olgusu ile birlikte çoğu ülkede bu konudaki sınırlamalar kaldırılmıştır. Sonuç olarak küreselleşme olgusu ile birlikte günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu piyasanın değişik konularda birbirine yakınsaması gözlenmektedir. Doğal olarak gelişmiş ve gelişmekte olan piyasaların sınıflandırma kriterlerinde de bazı kriterlerin etkinliklerini yitirdikleri gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, A. 1987. Menkul Kıymet Yatırımlarının Analizi, Ankara.
- Anonim, 2000. The S&P Emerging Market Indices, Methodology, Definitions, and Practices, McGraw-Hill Company, New York.
- Anonim, 2001. The S&P Emerging Stock Markets Factbook 2000, A McGraw-Hill Company, New York.
- Anonim, 2005. The S&P Emerging Markets Equity Indices, The McGrawHill Companies.
- Anonim, 2003. Methods, Country Classification: Emerging or Developed, www.msci.com
- Anonim 2006a. <http://www.msibarra.com/products/indices/stdindex/coverage.jsp>
- Anonim, 2006b. <http://www.worldbank.org/data/databytopic/class.htm#>
- Anonim, 2006c. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/contentMDK:20420458~menuPK:64133156~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>
- Bal, H. 2002. Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte olan Menkul Kıymet Borsalarına Etkileri ve İMKB'deki Etkisinin İncelenmesi, G.Ü.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Doğu, M. 1996.: Gelişmekte olan Hisse Senedi Piyasaları ve Türkiye, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:27, Ankara.
- Ökte, M.K.S. 1994. Gelişmekte olan Borsalar, Yüksek Lisans Tezi, TC.İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rodoplu, G. 1993. Türkiye Sermaye Piyasası ve İşlemleri, Nihat Sayer Eğitim Vakfı Yayınları No: 459-692, İstanbul.
- Tuncer, S. 1985. Türkiye'de Sermaye Piyasası : Teori-Uygulama, Okan Yayıncılık, İstanbul.

Muhasebe Denetiminde Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı Ve ISA No: 520

Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT* Emine ÇINA BAL**

Özet: Denetçinin bir denetim görüşüne ulaşması için yeterli sayıda ve güvenilir kanıt toplaması gerekmektedir. Denetçilerin yeterli ve güvenilir denetim kanıtlarını toplarken kullanabileceği tekniklerin en önemlilerden biri de analitik inceleme'dir. Ancak analitik incelemenin diğer denetim tekniklerinden farklılık arz eden bir yanı vardır. Analitik inceleme dışındaki tüm denetim teknikleri doğrudan kanıt olarak kullanılabilirken, analitik incelemeler tek başlarına kanıt toplama tekniği olarak kullanılamazlar. Analitik incelemeler, ek kanıt toplanması gereken riskli alanların tespitine yönelik denetim tekniği olup, diğer denetim tekniklerini destekleyici nitelik taşırlar. Analitik inceleme prosedürlerinden, denetimin planlanması, yürütülmesi ve tamamlanması aşamalarında geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Analitik inceleme prosedürlerinin uygulamalarında rehberlik etmek ve bu konudaki standart oluşturmak amacıyla 520 no'lu Uluslararası Denetim Standardı yayımlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, muhasebe denetiminde analitik inceleme prosedürlerinin kullanımının ve genel olarak yapısının 520 no'lu uluslararası denetim standardı esas alınarak incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası denetim standartları, kanıt toplama teknikleri, analitik inceleme prosedürleri.

Usage Of The Analytical Searching Procedures In Accounting Auditing And ISA No: 520.

Abstract: In order to reach a healthy audit opinion, an auditor must collect sufficient and trustable evidences. While collecting sufficient and trustable audit evidences, one of the most important techniques which auditors could use is analytical searching. One important point that makes analytical searching different from other audit techniques. Although all other audit techniques can be used directly as an evidence, analytical searchings can not be used as an evidence collecting technique alone. Analytical searchings are the audit techniques which are used for identifying the risky fields which need extra evidence collecting and they have supportive characteristics for other audit techniques. analytical searching procedures are widely applied for planning, implementing and completing levels of the audit processes. In order to guide to the application of analytical searching procedures and so as to constitute a standart for that procedure, international auditing standart nr. 520 has been issued. The main purpose of the study is, researching the general formation and use of the analytical searching procedures in accounting auditing considering the international auditing standart nr. 520.

Key Words: International standards on auditing, evidence collecting techniques, analytical procedures.

* Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

** Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Denetim, “iktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddiaların, önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçlarını ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve toplanan kanıtları değerleyen sistematik bir süreç” olarak tanımlanabilir (Kaval, 2005: 3). Daha genel anlamda denetim; bir kanıt toplama ve toplanan kanıtların değerlendirilme sürecidir (Güredin, 1993: 97). Denetçiler denetim faaliyetleri sırasında finansal tablolardaki bilgilerin güvenilirliği konusunda bir görüşe ulaşabilmek için kanıt toplarlar. İşte bu kanıt toplama tekniklerinin en önemlilerinden bir tanesi de analitik inceleme prosedürleridir.

Analitik inceleme prosedürleri diğer denetim tekniklerinden farklılık arzeder. Analitik inceleme dışındaki tüm teknikler sonucu elde edilen bulgular doğrudan kanıt olarak kullanılabilirken, analitik incelemeler sonucu elde edilen bulgular tek başlarına kanıt olarak kullanılamazlar. Analitik incelemeler, ek kanıt toplanması gereken denetim alanlarının tespitine yöneliktir ve diğer denetim tekniklerini destekleyici nitelik taşırlar.

Analitik incelemeler denetimin planlanması, yürütülmesi ve tamamlanması aşamalarında yoğun olarak kullanılır. Analitik inceleme, denetimin planlanması aşamasında; riskli alanların görülmesi ve ona göre denetim planının oluşturulmasında, denetimin yürütülmesi aşamasında; diğer denetim tekniklerinin uygulanması sonucu elde edilen kanıtlarla beraber değerlendirilmek üzere ek kanıt toplanmasında ve denetimin tamamlanması aşamasında; denetlenmiş mali tablolarda son bir gözden geçirilmesi gereken alanların olup olmadığına karar verilmesinde yoğun olarak kullanılmaktadır.

Denetim Standartları Kurulu (Auditing Standarts Board) tarafından 1999 yılından itibaren uygulamaya konulan 520 no’lu Uluslararası Denetim Standardı, denetçilerin analitik inceleme prosedürlerine başvurmaları gereğine dikkati çekmektedir. Söz konusu standartta analitik inceleme türleri belirtilmeden, analitik inceleme prosedürlerinin uygulanması sırasında dikkate alınması gereken ilkeler verilmiştir.

Analitik inceleme’nin genel olarak yapısının 520 no’lu uluslararası denetim standardı ışığında incelenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Tanımı ve Türk Mevzuatındaki Yeri

Türkiye’deki denetimle ilgili mevzuatlara bakıldığında, analitik inceleme prosedürlerine ilişkin yeterli ve detaylı açıklamaların olmadığı görülmektedir. Analitik inceleme Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ’de ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelikte denetim teknikleri arasında sayılmış ve tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar aşağıdaki gibidir.

Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ (Seri X, No: 16) m. 31’e göre analitik inceleme “işlem ve hesaplarda varsa önemli sapmaların tespit edilmesi amacıyla, cari yıl hesaplarının aylık veya yıllık olarak randıman, verimlilik, üretim, tüketim, kapasite kullanımı vb. bakımlardan, önceki yıl hesap ve işlemleriyle, bütçe verileriyle veya sektör ortalamalarıyla oran ve trend analizi gibi istatistik yöntemleri uygulanarak karşılaştırılması ve değerlendirilmesi”dir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik m. 18’de de analitik inceleme; “mali tablolarda yer alan verilerin karşılaştırılması ve aralarındaki ilişkilerin araştırılarak gözden geçirilmesi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre bu denetim tekniğinin amacı, denetim görüşü için kanıt

toplamak, veriler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu doğrulamak ve bunlar arasında doğal kabul edilmeyecek sapmaları bulup ortaya çıkartmaktır. Analitik incelemelerde, finansal bilgiler ile finansal olmayan bilgiler arasındaki ilişkiler ve cari döneme ait bilgiler ile önceki dönemlere ilişkin bilgiler karşılaştırmalı olarak incelenir (m. 18).

Denetimle ilgili hükümlerin yer aldığı diğer düzenlemeler olan Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nda ve Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te ise analitik incelemeye ilişkin bir hüküm yer almamıştır.

520 no'lu Uluslararası Denetim Standardı m. 3'te ise analitik prosedürler; "tahmin edilen tutarlardan sapan ve diğer ilişkili bilgilerle tutarsız olan durumların ve dalgalanmaların araştırılması sonuçlarını içeren trendler ve önemli rasyoların analizi" olarak tanımlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi, analitik incelemeler, aralarında ilişki olması beklenen finansal verilerin, çeşitli teknikler kullanılarak, sektör verileriyle, geçmiş dönem verileriyle, denetçinin kendi belirlemiş olduğu beklenen verilerle karşılaştırılması ve karşılaştırılan veriler arasında anlamlı ilişkilerin olup olmadığının incelenmesidir. Örneğin satışlarla; satışların maliyeti, satışlarla; satış indirimleri arasındaki ilişkinin araştırılması veya dönemler itibarıyla brüt kar marjının incelenmesi gibi. Analitik inceleme ile aynı zamanda finansal bilgilerle finansal olmayan bilgiler arasındaki ilişkilerde incelenir. Örneğin; işçi sayısı ile işçilik ücretleri arasındaki, satış hacmiyle satışlar arasındaki, tüketilen enerji miktarıyla üretim miktarı arasındaki, makine saatleriyle bakım onarım giderleri ve elektrik giderleri arasındaki ilişki gibi. Denetçi tarafından aralarında anlamlı ilişkiler bulunmayan verilerin nedenleri araştırılır.

Analitik prosedürler, işletmenin tüm finansal bilgilerine uygulanabileceği gibi, finansal tabloların belirli bölüm veya kalemleri için de uygulanabilir (Güredin, 1993: 76).

Analitik inceleme prosedürlerinden özellikle sınırlı denetimde yararlanır. Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ (Seri X, No: 16), m. 31'e göre; sınırlı denetim çalışmasında ağırlıklı olarak bilgi toplama ve analitik inceleme tekniğinin kullanılması esastır.

2. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımının Amaçları

Analitik prosedürler bir kanıt toplama tekniği olup, kullanılmasının asıl amacı; denetçinin finansal tablolarla ilgili bir denetim görüşüne temel oluşturmak için gereken kanıtların toplanması ve böylece kaliteli ve sağlıklı bir denetimin sağlanmasıdır.

520 no'lu uluslararası denetim standardı analitik prosedürlerin hangi amaçlarla kullanılabilceğini m.7'de belirtmiştir. Buna göre, analitik prosedürler;

a) Denetçiye, diğer denetim prosedürlerinin aşamaları, zamanlaması ve yapısının planlanmasında yardımcı olmak,

b) Denetimin yürütülmesi aşamasında, analitik prosedürlerin uygulanmasıyla elde edilen kanıtların, esas denetim teknikleri uygulanması sonucu elde edilen kanıtlarla beraber değerlendirilerek, finansal tablo değerlendirilmelerine ilişkin ortaya çıkabilecek risklerin azaltılması,

c) Denetimin tamamlanması aşamasında, finansal tabloların bir bütün olarak gözden geçirilmesi, amacıyla kullanılır.

Analitik inceleme prosedürlerinin kullanımı son yıllarda giderek artmaktadır. Bunun nedenlerinden biri analitik incelemeler sonucu elde edilen kanıtların diğer

kanıt türlerine göre daha güvenilir olmasıdır. Analitik kanıtlar diğer kanıt türlerine göre güvenilirliği en yüksek olan kanıtlardır (Kardeş, 1996: 85).

Analitik inceleme kullanımının son yıllarda giderek artmasının bir diğer nedeni de; analitik incelemelerin riskli alanların teşhis aracı fonksiyonu görmeleri ve riskli denetim alanlarına daha çabuk dikkati çekmeleridir (Kaval, 2005: 146).

Analitik inceleme kullanımının hızla artmasının bir diğer nedeni de; bu tekniğin diğer tekniklere göre maliyetinin daha düşük olmasıdır. Ancak bu her analitik inceleme tekniği için geçerli değildir. Bazı analitik inceleme prosedürleri pahalı ve karmaşık istatistikî teknikler gerektirebilir. Aynı zamanda analitik incelemenin, alanında tecrübeli, zeki personeller gerektirdiği de unutulmamalıdır.

Analitik inceleme dışındaki tüm teknikler doğrudan kanıt olarak kullanılabilirken, analitik incelemeler tek başlarına kanıt toplama tekniği değildir. Analitik incelemeler, ek kanıt toplanması gereken denetim alanlarının tespitine yönelik çalışmadır ve diğer denetim tekniklerini destekleyici nitelik taşırlar. Analitik inceleme uygulama sonuçları kişiden kişiye farklı çıkabilir. Dolayısıyla analitik inceleme sonucu saptanan bulgular, diğer denetim teknikleriyle birlikte değerlendirilmeli ve doğrulandığı sürece kanıt olarak kabul edilmelidir.

3. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Uygulanma Aşamaları

Analitik prosedürler denetimin planlama aşamasında, denetimin devamı aşamasında ve denetimin tamamlanma aşamasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla 520 no'lu standarttan da denetimin planlaması, yürütülmesi ve tamamlanması aşamasında yararlanılacaktır.

3.1. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Planlama Aşamasında Uygulanması

Denetçi; planlama aşamasında potansiyel riskli alanların tanımlanmasına ve işletmenin anlaşılmasına yardımcı olmak üzere analitik prosedürü uygulayabilir. Analitik inceleme prosedürlerinin uygulanması, işletmede denetçinin habersiz olabileceği gözden kaçan yönleri gösterebilir ve diğer denetim prosedürlerinin aşamaları, zamanlaması ve yapısının belirlenmesinde yardımcı olur (ISA 520, m. 8).

Analitik inceleme prosedürlerinin denetimin planlanma aşamasında uygulanmasıyla, finansal tablo kalemleri hakkında ön bilgi elde edilerek, riskli alanlar görülür ve finansal tablo kalemlerinin denetimi esnasında ne kadar ayrıntıya girileceğine, hangi alanlara yoğunlaşılacağına karar verilerek, denetim planı yapılır.

Denetimin planlaması aşamasında analitik inceleme prosedürlerini uygulamanın başlıca amaçları aşağıdaki gibidir (Kepekçi, 1998: 35).

- Müşterinin işi hakkında bilgi edinme,
- Müşterinin faaliyetinin sürekliliğini değerlendirme,
- Mali tablolarda olası hataların varlığını belirleme,
- Denetim testlerini azaltma.

3.2. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetimin Yürütülmesi Aşamasında Uygulanması

Denetimin yürütülmesi aşamasında analitik inceleme prosedürleri; diğer denetim tekniklerinin uygulanması sonucu elde edilen kanıtların değerlendirilmesi ve ek kanıtların toplanması için kullanılır. Diğer denetim tekniklerinin elde edilmesiyle ulaşılan bulgular, analitik inceleme prosedürlerinin uygulanması sonucu elde edilen bulgularla birlikte değerlendirilir. Analitik inceleme sonucu diğer denetim

teknikleriyle doğrulanan bulgular kanıt olarak kabul edilir. Böylece finansal tabloların değerlendirilmesine ilişkin ortaya çıkabilecek risklerin azaltılması sağlanmış olacaktır.

Denetimin yürütülmesi aşamasında analitik inceleme prosedürlerinin kullanılması sonucu, hata ve hile olasılığı olabilecek kalemler görülerek, ek kanıt toplanması gerekip gerekmediğine karar verilecek ve ayrıntılı inceleme başlatılacaktır. Analitik inceleme sonucu önemli sapmalar görülüyorsa, denetçi uygulamayı düşündüğü diğer denetim tekniklerini iptal edebilecek veya kapsamını daraltabilecektir. Denetçi hesap kalanı testlerinden önce, ara denetim çalışmalarında analitik inceleme prosedürlerini kullanarak, hesap kalanlarına ilişkin mantıklı sonuçlara ulaşırsa, dönem sonunda hesap kalanlarına ilişkin uygulamayı düşündüğü testleri daraltabilir veya söz konusu testleri yapmaya gerek duymayabilir.

Analitik inceleme prosedürleri denetimin yürütülmesi aşamasında esas prosedürler olarak ta kullanılabilir. Analitik incelemenin esas prosedür olarak kullanılması düşünüldüğü zaman, denetçinin göz önüne alması gereken faktörler 520 no'lu uluslararası denetim standardında aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (m. 12).

- * Analitik prosedürlerin amaçları ve sonuçlarına ne derecede güvenilebileceği,
- * İşletmenin yapısı (örneğin, işletmenin yapısı gereği, analitik prosedürler, işletmenin finansal tablolarının belirli bölümlerine uygulanması, işletmenin bir bütün olarak finansal tablolarının tamamına uygulanmasına nazaran daha etkin olabileceği),
- * Bütçeler ve tahminler gibi finansal bilgilerin ve üretilen ve satılan birimlerin sayısı gibi finansal olmayan bilgilerin elde edilebilme olanağı,
- * Kullanılabilir bilgilerin güvenilirliği (örneğin, bütçelerin yeterli derecede özenle hazırlanıp hazırlanmadığı gibi),
- * Kullanılabilir bilgilerin ispat olunacak konuyla ilgili olup olmaması (örneğin, bütçelerin beklenen sonuçlara göre mi yoksa ulaşılmaması istenen amaçlara göre mi hazırlandığı),
- * Kullanılabilir bilgilerin kaynağı (örneğin genellikle işletmeden bağımsız dış kaynaklar, iç kaynaklara göre daha güvenilir olduğu),
- * Kullanılabilir bilgilerin karşılaştırılabilirliği,
- * Önceki dönemlerde muhasebe düzeltmelerine yol açan çeşitli problemlerin, iç kontrol sisteminin ve muhasebenin etkinliğini anlamak için, önceki denetçiden alınan bilgiler de dikkate alınmalı ve birlikte düşünülmelidir.

3.3. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetimin Tamamlanması Aşamasında Uygulanması

Bu aşamada analitik inceleme, diğer kanıt toplama teknikleri kullanılarak ulaşılan sonuçlara destek sağlamak üzere kullanılır. Denetçi denetimin tamamlanması aşamasında, denetim raporunu yazmadan önce, denetlediği finansal tablolara ilişkin son bir gözden geçirme ve değerlendirme yapmak ve finansal tabloların bir bütün olarak faaliyet sonuçlarını genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri doğrultusunda dürüst olarak yansıtmayı yansıtmadığı konusunda son kararı vermek amacıyla analitik incelemeyi faydalıdır. Denetimin tamamlanması aşamasında analitik prosedürlerin uygulanması sonucu gerekli görülen alanlar yeniden gözden geçirilir. Bu aşamada analitik inceleme prosedürlerinin kullanılması, denetçi tarafından daha başka denetim tekniğinin uygulanmasını gerektiren alanların olup olmadığına karar verilmesinde kullanılır (ISA 520, m. 13).

Denetimin tamamlanma aşamasında özellikle Gelir Tablosu yatay analiz, dikey analiz, oran analizleri kullanılarak analitik incelemeye tabi tutulur (Kaval, 2005: 159).

4. Analitik İnceleme Teknikleri

Analitik inceleme prosedürlerini şekillendirmek için çeşitli teknikler kullanılabilir. Bu teknikler, gelişmiş istatistikî teknikler kullanılarak kompleks analizlerle, basit analizler arasında değişir. Bu tekniklerin hangisinin, hangi aşamada kullanılacağına ilişkin kararı denetçi verir (ISA 520, m. 6). Denetçi, finansal tablo değerlendirmelerinde ortaya çıkabilecek riskin azaltılmasında en etkin ve verimli teknik hangisi olduğunu düşünüyorsa onu kullanacaktır (ISA 520, m. 10).

Literatürde ve uygulamada denetçilerin kullanabileceği analitik inceleme teknikleri şunlardır (Aksoy: 2002: 247):

Trend analizleri, karşılaştırmalı finansal tablolar analizi, dikey analiz, oran analizleri (likidite oranları, mali oranlar, faaliyet oranları ve karlılık oranları) ve ussallık testleri.

4.1. Trend Analizleri

Trend analizleri ile, aralarında ilişki bulunan finansal tablo kalemlerinin belli bir dönemde gösterdikleri değişimler hesaplanarak, karşılaştırılır. Bu yöntemde bir yıl baz kabul edilmekte ve o yıla ait tutarlar 100 kabul edilerek, baz yılı izleyen dönemlere ilişkin aynı tür değerlerin baz yılına göre % olarak değişimi hesaplanmaktadır. Örneğin, satışların maliyetindeki artış eğilimi, satışlardaki artış eğilimiyle, dönem karındaki eğilim, olağan kardaki eğilimle karşılaştırılır.

Planlama ve denetimin yürütülmesi aşamasında bu analiz tekniğinden yararlanılır. Trend analizi sonucu önemli sapmalar görülürse bunların nedenleri araştırılır.

4.2. Karşılaştırmalı Finansal Tablolar Analizi (Yatay Analiz)

Karşılaştırmalı finansal tablolar analizi; işletmenin finansal tablo kalemlerinin yıllar itibarıyla karşılaştırılması ve artış veya azalışların tutar ve yüzde olarak hesaplanarak, görülen değişikliklerin değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu analiz tekniğiyle, işletmenin finansal tablo kalemlerinde önemli derecede sapmaların görülmesi ve gerekirse detaylı incelemeye geçilmesi sağlanmış olur.

4.3. Dikey Analiz (Yüzde Yöntemi ile Analiz)

Bu analiz tekniğinde, finansal tablo kalemleri buldukları hesap gruplarına veya genel toplama oranlanmakta ve bulunan yüzdelere göre değerlendirme yapılmaktadır. Bulunan yüzdelere geçmiş yıl verileriyle, aynı sektörde bulunan benzer işletmelerle karşılaştırılarak, oranların yeterli olup olmadığına karar verilir. Bu analiz tekniği sayesinde işletmenin varlık ve kaynak yapısı görülmüş olur. Aynı şekilde gelir tablosu bir bütün olarak değerlendirilerek, işletmenin satışlarına, satışların maliyetine ve karlılığa bakılır. Denetçi tarafından olağanüstü durumların olup olmadığına karar verilir.

4.4. Oran Analizi

Oran analizleri için analitik inceleme prosedürleri uygulanırken en çok kullanılan tekniktir denilebilir.

Finansal tablo kalemlerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin incelenmesi ve oransal olarak ortaya konulmasıdır. Bulunan oranlar geçmiş yıl verileriyle, aynı sektördeki diğer işletmelerle ve sektör ortalamalarıyla karşılaştırılır. İşletmenin borç ödeme kapasitesi, varlık ve kaynaklardan yararlanma derecesi, varlıkların etkin bir biçimde kullanılıp kullanılmadığı ve işletme karlılığı geçmiş yıllarla ve rakip işletmelerle karşılaştırılır.

Olağanüstü bir durum olup olmadığına bakılır. Dikkate değer sapmaların olduğu görülürse bunların nedenleri araştırılır.

Oranları genel olarak; likidite oranları, mali oranlar, faaliyet oranları ve karlılık oranları olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür.

4.5. Ussallık Testleri

Denetçi tarafından ussallık testleri finansal ve finansal olmayan bilgilerden hareketle bir hesap kalemi tutarının tahmininde kullanılır. Ussallık testlerinin diğer testlerden en büyük farkı; hesap kalemi tutar tahmini yapılırken finansal olmayan verilerden de yararlanılabilmektedir.

Ussallık testleri sadece bir döneme ilişkin olarak yapılır. Ussallık testlerinde regresyon analizinden yararlanır. Denetçi tarafından bağımlı ve bağımlı olmayan değişkenler arasındaki ilişki incelenir. Bağımsız değişkenlerden hareket edilerek, bağımlı değişkenler tahmin edilir.

Bu ilişki incelenirken incelenecek kalem bağımlı değişkendir, incelenecek kalemle arasında ilişki kurulan kalem ise bağımsız değişkendir. Örneğin, işçi sayısı ile işçilik giderlerinin tahmininde, işçi sayısı; bağımsız değişken iken, işçilik giderleri; bağımlı değişkendir.

Denetçi tarafından ussallık testleri özellikle denetimin planlanması aşamasında yoğun olarak kullanılmaktadır (Kardeş, 1996: 35).

Yukarıdaki sınıflandırmaya mantıklılık incelemesini de ilave edebiliriz. Mantıklılık incelemesi; hesapların veya doğrudan hesap olmamakta beraber muhasebe hesaplarına yansıyan işlemlerin mantıklı olup olmadığına incelenmesidir (Kaval, 2005: 146). Mantıklılık incelemesi miktar ve randıman incelemelerinden oluşur. Randıman incelemeleri daha çok üretim işletmelerinde kullanılır. Denetçi tarafından yaklaşık üretim miktarına ulaşmak için, üretime alınan girdiler ile çıktılar arasında ilişki kurulur. İlk madde ve malzeme ve mamul stokları değerlendirilir. Üretimde kullanılan belli bir miktardaki hammaddeden, hangi miktarda çıktı elde edileceği yani randıman oranı belirlenir (örneğin; 1 kg domatesten 0.250 kg salça elde ediliyorsa, 0.250 kg randıman oranıdır). Bulunan randıman oranı ile üretimde kullanılan hammadde miktarı çarpılarak ulaşılabilecek üretim miktarı yani ambara alınması gereken üretim miktarı hesaplanır. Böylelikle üretilen miktar ile kullanılan hammadde miktarı denetlenir. Ambara alınması gereken üretim miktarına dönem başı mamul stokları eklenip, dönem sonu mamul stokları düşülerek, mamullerin olması gereken satış miktarına ulaşılır. Satış faturaları kontrol edilerek, söz konusu mamuller için faturalardan tespit edilen satış miktarları ile olması gereken satış miktarları karşılaştırılır. Açıklanamayan mamul stokları varsa bunların nedenleri araştırılır. Arada ortaya çıkan farklar için; kayda alınmayan satışlar olup olmadığına bakılarak bir sonuca varılır.

5. Sapmaların Araştırılması

İşletmenin finansal ve finansal olmayan verileri arasındaki karşılaştırma sonucu beklenen değerlerden sapmalar görülmüşse bu sapmaların derecesi araştırılır. Denetçi tarafından sapmaların kabul edilebilecek düzeyde olup olmadığına karar verilir. Önemli derecede sapmaların görülmesi halinde denetçi tarafından bunların nedenleri araştırılır.

Denetçinin tahmin ettiği tutarlardan önemli derecede sapma gördüğünde, bu sapmaları araştırması ve doğrulayıcı kanıtları elde etmesi gereğine 520 no'lu uluslararası denetim standardında da değinilmiştir. Denetçi, bu araştırmaya yönetime danışarak

başlamalı ve aşağıdaki süreci izlemelidir (ISA 520, m. 17 ve m. 18):

a) Yönetimin verdiği cevaplar başka tekniklere, denetim süresince sağlanan başka kanıtlara da başvurularak doğrulanmalıdır (denetçinin işletme hakkındaki bilgileriyle karşılaştırılır).

b) Yönetimin sapmaların nedenlerini açıklayamamaları veya açıklamaların yeterli olmaması durumunda, denetçi diğer denetim tekniklerinin uygulanmasına ihtiyaç duyarak, denetim işlemlerinin kapsamını ve sayısını artırır.

Bu sapmaların kabul edilebilirlik düzeyi genellikle yüzde ile ifade edilir ve bu yüzdeler istatistiki tekniklerle belirlenebileceği gibi, denetçi tarafından iradi olarak da belirlenebilmektedir (Bozkurt, 2000: 4).

SONUÇ VE ÖNERİLER

En önemli denetim tekniklerinden biri olan analitik inceleme prosedürlerinden, denetimin planlanması, yürütülmesi ve tamamlanması aşamalarında geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Analitik inceleme, denetimin planlanması aşamasında; riskli alanların görülmesi ve ona göre denetim planı yapılmasında, denetimin yürütülmesi aşamasında; diğer denetim tekniklerinin uygulanması sonucu elde edilen kanıtlarla beraber değerlendirilmek üzere ek kanıt toplanmasında ve denetimin tamamlanması aşamasında; denetlenmiş mali tabloların son bir gözden geçirilmesinde kullanılmaktadır.

Analitik inceleme prosedürlerinin denetçiler tarafından kullanımı son yıllarda giderek artmıştır. Kullanımının bu kadar yaygın olmasına karşın, analitik incelemeye ilişkin Türkiye'deki mevzuata bakıldığında analitik inceleme prosedürlerinin kullanımına ilişkin detaylı açıklamaların olmadığı görülmektedir. Sağlıklı bir denetim için; denetimin planlama, yürütülme ve tamamlanma aşamalarında, gerektiği yerde gerektiği gibi kullanılması son derece önem arz eden analitik inceleme prosedürlerine ilişkin detaylı açıklamaları içeren mevzuatın yayınlanmasında ve bu konuda denetçilere rehberlik edilmesinde büyük yarar vardır.

KAYNAKÇA

Auditing Standards Board, ISA 520 Analytical Procedures.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik, 31.01.2002 tarih ve 24657 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete.

Aksoy, Tamer, Tüm Yönleriyle Denetim, Yetkin Yayınları, 2002.

Bozkurt, Nejat, Muhasebe Denetimi, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

Bozkurt, Nejat, Analitik İnceleme Prosedürleri ve İç Denetim, MÖDAV Yayını, Cilt: 3, Sayı: 3, Eylül 2000.

Güredin, Ersin, Denetim, Beta Yayıncılık, İstanbul 1993.

Kaval, Hasan, Muhasebe Denetimi Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleriyle, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005.

Kardeş, Seval, Denetim Etkinliğinin Artırılmasında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, SPK Yayını No: 29, Ankara 1996.

Kepekçi, Celal, Bağımsız Denetim, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998.

Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ, Seri X, No: 16, 4 Mart 1996 tarih ve 22570 sayılı Resmi Gazete.

YAZIM KURALLARI

Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, kooperatifçilik, tarım, yönetim, ekonomi, işletme, sosyo-kültürel ve buna yakın alanlarda ulusal ve uluslar arası seviyelerde makaleler yayımlar. Çeviri yazılar yayına kabul edilmez. Dergiye gelen makaleler başka bir dergiye gönderilmemiş ya da yayınlanmamış olmalıdır. Sunulu bildiri ve posterler kabul edilir. Makale, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi kapsamına ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmamış ise hakem görüşüne sunulmadan red edilebilir. Yazarlara telif ücreti ödenmez. Makaleler sadece yazarların görüşlerini taşır. Dergi için bağlayıcı nitelik taşımaz.

Metin, Word programı kullanılarak, sayfanın tek yüzüne, tek aralıktı, üstte 4.5 cm, altta 5.8 cm, solda 5.0 cm ve sağda 4.5 cm boşluk bırakılarak, Times New Roman yazı karakteri ile ve 10 punto kullanılarak yazılmalıdır. Dip not 1.25 cm olmalıdır. Makaleler 15 sayfayı geçmemeli, iki kopya ve bir disket ile birlikte sunulmalıdır. Yazarlara, makale ile birlikte "Telif Hakkı" istenilmediğine ve Makalenin daha önce başka bir dergiye gönderilmediğine dair bir dilekçe sunulmalıdır.

Yayınlanmasına karar verilen makaleler üzerine yazarlarca hiçbir yeni eklenti yapılamaz. Yayınlanmayan yazılar yazarlara iade edilmez. Makale, Başlık sayfası, Özet, Abstract, Giriş, Materyal ve Metot, Bulgular ve Tartışma, Sonuç ve Kaynakları içermelidir. Bölümler metin içinde numaralı olarak verilmelidir.

Başlık sayfasında, kısa ve konu hakkında bilgi verici makale başlığı, yazarın (yazarların) açık adı, unvanı, kurumu, açık adresi, iletişim bilgileri bulunmalıdır.

Makale başlığının altında yazarların adı unvanı olarak verilmelidir. (*) ile ilk sayfanın altında yazarın (yazarların) unvanı ve çalıştığı kurum belirtilmelidir.

Makalenin 100 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce özet olmalıdır. İngilizce özetten önce İngilizce başlık verilmelidir. Özet kısa, ne yapıldığını, nasıl yapıldığını ve bulguları vurgulamalıdır. Özet altında, İngilizce ve Türkçe olarak maksimum 5 (beş) ANAHTAR sözcük (Key Words) verilmelidir. Özet ve abstract italik olmalıdır.

Makalenin giriş bölümünde çalışmanın önemi ile amacı belirtilmeli, ayrıca bu konuda yapılmış çalışmaların bir düzen içinde özetleri verilmelidir. Araştırma materyali ve metot tarif edilmeli, ancak yayınlanmış olanlar varsa kapsamlı açıklamalara girmeden atıfta bulunulmalıdır. Bulgular bölümünde veriler kısa ve mantıklı bir şekilde sunulmalıdır. Sonuçlar tartışılmalı, değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır. Tablo ve şekillerdeki rakamlar metin içinde aynı şekilde ve geniş yer almamalıdır. Dipnotlardan olabildiğince kaçınılmalıdır.

Tablo numarası ve ismi üstte, şekil numarası ve ismi altta yazılmalıdır. Kaynak var ise alta yazılır. Tablo başlıkları en soldan başlamalıdır. Bütün tablo ve şekiller metin içinde ayrı ayrı ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

Metin içinde atıfta bulunulmayan kaynaklar kaynak bölümünde yer almamalıdır. Kaynaklar, metin içinde kaynağın atfı yapıldığı yerde parantez içinde yılı ile birlikte verilir. Bir yazar var ise (Arıcı, 1998), iki yazar var ise (Peker ve Çelik, 2005) ve ikiden fazla yazar var ise (Tanrıvermiş vd, 2005) şeklinde verilir. Kaynak cümle başında ise "Demirci (2005'e göre)" şeklinde verilir. Aynı yazara ait aynı yılda birden fazla kaynak var ise, (Tosun, 1965a, b) şeklinde sıralanır. Kaynaklar metin sonunda yazarların soyadlarına göre alfabetik ve sola yaslı olarak numaralandırılmaksızın sıralanır. Kaynaklar aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

Makale:

Peker, K. ve Çelik, Y. 2005. Toplum Tarım Desteği Modeli ve Türkiye'de Organik Tarım Üretiminde Uygulanabilirliği. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik. Sayı:149. Temmuz-Agustos-Eylül.

Flings, A. 2000. Estimation of Leaf Area in Tropical Maize. Agron. J. 92: 436-444.

Kitap:

Chick, V. 1983. Macroeconomics After Keynes: A Reconsideration of the General Theory. The MIT Pres, Cambridge.

Kitaptan bir bölüm:

Koo, W. ve Bayaner, A. 1998. World Durum Wheat Trade: Competitiveness and Outlook In T.Yıldırım, A. Schmitz and

W.H.Furtan (ed) World Agricultural Trade. Westview Pres. pp. 187-207.

Adres:

Makaleler aşağıda verilen adrese gönderilmelidir:

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Cad. No:38/A Kızılay, Ankara;
Türkiye

e-posta: admin@koopkur.org.tr

YAZARLAR İÇİN SON KONTROL LİSTESİ

- "Telif Hakkı Devri Formu" imzalandı.
- Makale iki kopya ve bir disket olarak hazırlandı.
- Yazım kurallarına uyuldu.
- Yazar isimleri açık olarak yazıldı (kısaltma yok).
- Yazar adres(leri) verildi.
- Türkçe başlık ve özet yazıldı.
- Türkçe anahtar kelimeler verildi.
- İngilizce başlık ve özet (abstract) yazıldı.
- İngilizce anahtar kelimeler verildi.
- Metin içinde tablolar ve şekiller ardışık numaralandı.
- Kaynaklar yazım kurallarına uygun yazıldı.
- Sayfalar numaralandı.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

The Journal of Third Sector Cooperatives accepts articles in the fields of cooperatives, agriculture, management, economics, business and socio-culture on the national and international levels. Translated articles are not accepted. Manuscripts must be based on original research and contain novel findings of general significance. Manuscripts submitted to the Journal of Third Sector Cooperatives must not have been published or be under consideration for publication elsewhere, other than as an abstract of an oral or poster presentation. Manuscripts may be rejected without peer review if they do not comply with the instructions to authors or are beyond the scope of the journal. Authors are not paid and are responsible for the views in the articles.

Manuscripts should be prepared in Word, typed using Times new roman on one side of the paper, 10 punto and double-spaced. Margins are as follows; Top: 4.5 cm, bottom: 5.8 cm, left: 5 cm, right: 4.5 cm and footnote: 1.25 cm. Total numbers of manuscripts must not exceed 15 pages. Two clear copies of the manuscript and a diskette should be submitted.

After referee-recommended revisions are completed and the manuscript has been accepted for publication, the author will not be permitted to make any new additions to the manuscript. Manuscripts not published are not returned to the authors.

Manuscript should follow this order: Title Page, Abstract with title of manuscript, Özet (Turkish Abstract), Introduction, Materials and Methods, Results and Discussion, Conclusions and References. Section and sub-section headings should not be numbered.

The first page should contain a concise, short and informative title, the names and addresses of the authors and contact details of the corresponding author (postal address, e-mail, and fax and telephone numbers).

The abstract must be in both English and Turkish, and should not exceed 100 words. The abstract should be informative as to why and how the study was conducted, and what the results and conclusions are. A maximum of 5 key words must be given at the end of the abstract.

Introduction should define the background and significance of the problem. A summary of the relevant literature should be given. Materials and methods should be concise with complete information about the analytical and statistical procedures. Finding should be given and evaluated in results and discussed section with reference to the tables and figures and by considering information from the literature. The data/information given in a table and figure must not be repeated extensively in the text. Footnote must be avoided as much as possible.

The number and the title of the Tables must be given above the tables and the number and the title of the Figures must be given below the figures. Titles must start from the left margin. All tables and figures must be numbered

consecutively throughout the paper.

References should be cited in the text by the last name(s) of the author(s) and year of publication, for example, (Arıcı, 1998), (Peker and Çelik, 2005) (Tanrıvermiş et al, 2005) If the citation is the subject of the sentence, then only the date should be given in parentheses, for example, According to Demirci (2005). If there is more than one reference in the same year for the same author(s), then please add the letters "a", "b", etc. to the year, for example, (Tosun, 1985a, b). References should be listed alphabetically at the end of the text by the last name of the author, starting from the left margin and without numbering. References should be listed as given below:

Journal article:

Peker, K. ve Çelik, Y. 2005. Toplum Tarım Desteği Modeli ve Türkiye'de Organik Tarım Üretiminde Uygulanabilirliği. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik. Sayı:149. Temmuz-Ağustos-Eylül.

Flings, A. 2000. Estimation of Leaf area in Tropical Maize. Agron. J. 92: 436-444.

Book:

Chick, V. 1983. Macroeconomics After Keynes: A Reconsideration of the General Theory. The MIT Pres, Cambridge.

Chapter in Books:

Koo, W. ve Bayaner, A. 1998. World Durum Wheat Trade: Competitiveness and Outlook. In TYıldırım, A. Schmitz and W.H.Furtan (ed) World Agricultural Trade. Westview Pres. pp. 187-207.

Address:

Manuscript should be submitted to:

Final Checklist

- Copyright Release letter is enclosed.
- Two copies and one diskette of the manuscript are submitted.
- Entire paper is in conformity with the instructions to authors.
- Names of authors are written in full (not abbreviated).
- Address of authors is given.
- Turkish title and abstract are given.
- Turkish key words are given.
- English title and abstract are given.
- English key words are given.
- Tables and figures are numbered in the text consecutively.
- References are cited and listed according to instructions and not numbered.
- All pages are numbered.